

N.S. Bozorova, M.G' Oltiboyeva

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH FANIDAN

Ma'ruzalar to'plami

Samarqand-2026

**ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH
VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT TIBBIYOT UNIVERSITETI
FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH KAFEDRASI**

N.S. Bozorova, M.G'. Oltiboyeva

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH FANIDAN

Ma'ruzalar to'plami

Samarqand 2026

UO’K: 615.1:37.091.32(08)

B 80

KBK: 52.81

Farmatsevtika ishini tashkil qilish fanidan: Ma’ruzalar to’plami / N.S. Bozorova, M.G’. Oltiboyeva – Samarqand: “Octagon print” nashriyoti, 2026 - 168 bet.

Tuzuvchilar:

- N.S. Bozorova** - Sam DTU farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrası mudiri, dotsent.
- M.G’. Oltiboyeva** - Sam DTU farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrası assistenti

Taqrizchilar:

- Q.M. Xalikov** - Sam DTU Biologik kimyo kafedrası mudiri, professor.
- N.K. Rud** - Sankt-Peterburg davlat kimyo va farmatsevtika universiteti Yu.K.Sandera nomidagi dori vositalari sanoat texnologiyasi kafedrası dotsenti.

Annotatsiya

Ushbu ma’ruzalar o’tkazish uchun ma’ruzalar to’plami Farmatsevtika ishini tashkil qilish fanidan tayyorlangan va farmatsiya yo’nalishida taxsil olayotgan talabalar uchun mo’ljallangan bo’lib, bu ma’ruzalar to’plami Farmatsevtika ishini tashkil qilish fani bo’yicha ma’ruzalar o’tkazish uchun Farmatsevtika ishini tashkil qilish fani dasturi asosida tuzildi. Ushbu ma’ruzalar to’plami mavzu bo’yicha ma’lumotlar tartibi va rasm va jadvallar keltirilgan.

Farmatsevtika ishini tashkil qilish fanidan ma’ruzalar o’tkazish uchun ma’ruzalar to’plami tibbiyot universitetlarining farmatsiya yo’nalishlari talabalari uchun tavsiya qilingan.

ISBN: 978-9910-5364-3-4

© N.S. Bozorova, M.G’. Oltiboyeva
“Octagon print” nashriyoti 2026 y.

MUNDARIJA

KIRISH.....	4
1-Mavzu: Farmatsevtika bozori va uni tartibga solish bo'yicha xalqaro amaliy tajriba.....	5
2-Mavzu: O'zbekiston Respublikasi dori vositalari bilan ta'minlash tizim va farmatsevtika bozori.Dori vositalari muomalasi doirasida davlat tartibi.....	10
3-Mavzu: Farmatsevtika faoliyatini tartibga solishning huquqiy asoslari.....	25
4-Mavzu: Dorixonada tashkilotlarida chakana savdoni tashkil qilish.....	44
5-Mavzu: Merchandayzing asoslari	55
6-Mavzu: Dorixonada retseptlarni qabul qilish va ular asosida dori vositalarini berish	76
7-Mavzu: Dorixonada sharoitida dori vositalarini tayyorlash ishlarini tashkil qilish	83
8-Mavzu: Dorixonada sharoitida dori sifatini nazorat qilish ishlarini tashkil qilish	96
9-Mavzu: Retseptsiz savdoni tashkil qilish.....	110
10-Mavzu: Dorixonada zahiralarda bo'limi ishini tashkil qilish. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish	117
11-Mavzu: Dorixonada giyohvand dori vositalari, psixotrop moddalar vaporekursorlar muomalasi.....	124
12-Mavzu: Dori vositalariga narx belgilash asoslari	133
13-Mavzu: Statsionar sharoitda davolanayotgan bemorlarni dori vositalari bilan ta'minlash	136
14-Mavzu: Farmatsevtika bozorida ulgurji savdo faoliyatini tashkil etish.....	155
15-Mavzu: Dori vositalarining muomalasida logistik yondashuv.....	160
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	166

KIRISH

Farmatsevtika sohasi zamonaviy sog'liqni saqlash tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, aholining sifatli, xavfsiz va samarali dori vositalari bilan ta'minlanishini kafolatlashda muhim o'rin egallaydi. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi esa nafaqat farmakologik bilimlarga, balki farmatsevtik faoliyatni boshqarish, rejalashtirish, nazorat qilish va takomillashtirishga oid chuqur bilim va ko'nikmalarga ham bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, "Farmatsevtika ishini tashkil qilish" fani farmatsiya yo'nalishi talabalari uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mazkur fan farmatsevtika tizimida boshqaruvning zamonaviy tamoyillari, dorixona muassasalari faoliyatini tashkil etish, dori vositalarining muomalasi, ularni saqlash, hisobga olish va tarqatish jarayonlarini ilmiy asosda o'rganishga yo'naltirilgan. Shuningdek, fan doirasida farmatsevtik xizmat ko'rsatish sifati, farmatsevtning kasbiy etikasi, iqtisodiy samaradorlik, marketing asoslari hamda farmatsevtik faoliyatni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar ham keng yoritiladi.

Ushbu ma'ruzalar to'plami farmatsiya yo'nalishi talabalari uchun o'quv jarayonini samarali tashkil etish, nazariy bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirish va amaliy faoliyatga tayyorlash maqsadida ishlab chiqilgan. To'plamda fan dasturiga muvofiq asosiy mavzular izchil va mantiqiy ketma-ketlikda bayon etilib, har bir mavzu zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida yoritilgan. Materiallar farmatsevtika sohasida yuz berayotgan global o'zgarishlar, innovatsion texnologiyalar va ilg'or tajribalarni inobatga olgan holda tayyorlangan.

Mazkur ma'ruzalar to'plami talabalarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u kelajakdagi farmatsevt mutaxassislarining amaliy faoliyatida zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlashga yordam beradi.

1-Mavzu: Farmatsevtika bozori va uni tartibga solish bo'yicha xalqaro amaliy tajriba

Reja

1. Bozor iqtisodiyoti tushunchasi va uning asosiy tamoyillari
2. O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonlari
3. Farmatsevtika sohasini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari

Kalit so'zlar: Bozor iqtisodiyoti, farmatsevtika bozori, dori vositalari, mehnat qonunchiligi, retsept tizimi, dori vositalari sifati, xavfsizlik, samaradorlik.

Bozor iqtisodiyoti tushunchasi va uning asosiy tamoyillari

Bozor iqtisodiyoti zamonaviy iqtisodiy tizimlarning eng muhim shakllaridan biri hisoblanadi. "Iqtisodiyot" atamasi qadimgi yunon tilidagi "oikos" va "nomos" so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, "uy xo'jaligini boshqarish san'ati" ma'nosini anglatadi. Hozirgi davrda iqtisodiyot jamiyat ehtiyojlarini qondirish maqsadida moddiy ne'matlar va xizmatlarni yaratish, taqsimlash, ayirboshlash hamda iste'mol qilish jarayonlarini o'rganuvchi va tartibga soluvchi tizim sifatida talqin qilinadi. Iqtisodiy adabiyotlarda "economy" va "economics" tushunchalari farqlanadi. Birinchi tushuncha mamlakatning xo'jalik faoliyati, ishlab chiqarish subyektlari, infratuzilma va iste'molchilar tizimini ifodalasa, ikkinchisi ushbu jarayonlarni ilmiy jihatdan o'rganadigan fan sifatida namoyon bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti erkin tovar-pul munosabatlariga asoslangan bo'lib, unda ishlab chiqaruvchi va iste'molchilar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar talab hamda taklif qonunlari orqali shakllanadi. Mazkur tizim iqtisodiy monopoliyani inkor etadi va resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantiradi. Bozor mexanizmi orqali mahsulot hajmi, sifati va narxi shakllanadi hamda iste'molchilar manfaatlari himoya qilinadi. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti talab, taklif, raqobat, qiymat va narx kabi iqtisodiy kategoriyalarga tayanadi. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribasi ushbu tizimning samaradorligini amaliy jihatdan tasdiqlab kelmoqda. Bozor iqtisodiyoti tizimida mulkchilikning turli shakllari mavjud bo'lib, xususiy mulk ustuvor ahamiyat kasb etadi. Korxonalar va tashkilotlar iqtisodiy mustaqillikka ega bo'lib, foyda olish maqsadida faoliyat yuritadilar. Raqobat esa bozor iqtisodiyotining eng muhim tamoyillaridan biri

hisoblanadi. Raqobat ishlab chiqaruvchilarni sifatli mahsulot ishlab chiqarishga, xizmat ko'rsatish darajasini oshirishga va narxlarni maqbullashtirishga undaydi. Natijada iste'molchilar uchun keng tanlov imkoniyati yaratiladi. Bozor iqtisodiyotining yana bir muhim tamoyili iqtisodiy erkinlikdir. Bu tamoyilga ko'ra, har bir shaxs yoki tadbirkor qonun doirasida istalgan faoliyat turi bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'ladi. Davlat esa iqtisodiyotga to'liq aralashmaydi, balki qonunchilik asosida tartibga soluvchi va nazorat qiluvchi vazifani bajaradi. Shu bilan birga, davlat aholini ijtimoiy himoya qilish, monopoliyalarning oldini olish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash choralarini amalga oshiradi. Bozor iqtisodiyotida resurslardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Korxonalar mavjud moddiy, moliyaviy va mehnat resurslaridan unumli foydalanishga harakat qiladilar. Chunki iqtisodiy samaradorlik korxonaning foyda ko'rishi va bozorda raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, innovatsiyalarni joriy etish, yangi texnologiyalarni qo'llash va mahsulot sifatini oshirish ham bozor iqtisodiyotining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Hozirgi kunda ko'pgina davlatlar bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida faoliyat yuritmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish jarayoni amalga oshirilmoqda. Mamlakatda xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, investitsiyalarni jalb qilish va erkin raqobat muhitini yaratishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu tariqa bozor iqtisodiyoti mamlakat iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlash, aholi turmush darajasini oshirish va jamiyat ehtiyojlarini samarali qondirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonlari

O'zbekiston Respublikasida ham bozor iqtisodiyotiga o'tish bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayon ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiy model asosida olib borilib, aholining ijtimoiy himoyasi ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda. Respublikada iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy tamoyillari sifatida iqtisodiyotning siyosatdan ustunligi, davlatning bosh islohotchi sifatidagi roli, qonun ustuvorligi, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish hamda bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish tamoyillari e'tirof etilgan.

Farmatsevtika bozori umumiy iqtisodiy tizimning o'ziga xos tarkibiy qismi bo'lib, inson salomatligi bilan chambarchas bog'liqdir. Dori vositalarining hayotiy ahamiyatga egaligi sababli ushbu soha davlat tomonidan qat'iy nazorat qilinadi. Jahon sog'liqni saqlash amaliyotida dori vositalarini ishlab chiqarish, import qilish, ro'yxatdan o'tkazish,

tarqatish va iste'mol qilish jarayonlarini tartibga solish davlatning muhim vazifalaridan biri sifatida baholanadi. Shu bois har bir davlat farmatsevtika sohasini rivojlantirishga qaratilgan milliy siyosatni ishlab chiqadi va amaliyotga tatbiq etadi. Farmatsevtika sohasidagi davlat siyosati dori vositalarining sifati, xavfsizligi va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur siyosat doirasida qonunchilik bazasini shakllantirish, farmatsevtik faoliyatni litsenziyalash, dori vositalarini davlat ro'yxatidan o'tkazish, ekspertizadan o'tkazish, narxlarni monitoring qilish, reklama faoliyatini nazorat etish hamda asosiy dori vositalari ro'yxatini shakllantirish kabi vazifalar amalga oshiriladi. Shuningdek, farmatsevtika tizimida davlat va nodavlat sektorlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, professional uyushmalar faoliyatini rivojlantirish va aholining dori vositalaridan oqilona foydalanishini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Farmatsevtika bozori faoliyatining muhim jihatlaridan biri dorixona iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Dorixonalar oddiy savdo korxonasi emas, balki sog'liqni saqlash tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi. Shu sababli ular nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va tibbiy funksiyalarni ham bajaradi. Retsept asosida dori vositalarini realizatsiya qilish, ayrim preparatlarni reklama qilishning cheklanishi, giyohvand va psixotrop vositalarni maxsus nazorat ostida saqlash, dori vositalarining mavsumiy ehtiyojini hisobga olish kabi omillar dorixona faoliyatining o'ziga xosligini belgilaydi. Dorixonalar faoliyatida iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda farmatsevtik xizmat sifati ham muhim mezon hisoblanadi. Shu bois dorixonalarda malakali mutaxassislar faoliyat yuritishi, sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilinishi hamda aholiga sifatli xizmat ko'rsatish uchun zarur sharoitlar yaratilishi talab etiladi. Dorixona muassasalari bank hisob raqamlari, litsenziyalar, kommunal xizmatlar va xavfsizlik tizimlari bilan bog'liq shartnomalarni rasmiylashtirish orqali o'z iqtisodiy faoliyatini tashkil etadi.

Farmatsevtika sohasini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari

Farmatsevt xodimlarning huquq va majburiyatlari mehnat qonunchiligi asosida tartibga solinadi. Dorixona xodimlari ichki mehnat tartib-qoidalariga qat'iy amal qilishi, xizmat vazifalarini vijdonan bajarishi, texnika xavfsizligi va mehnat muhofazasi talablariga rioya qilishi lozim. Ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish jarayonlari mehnat shartnomasi asosida amalga oshiriladi. Mehnat kodeksiga muvofiq,

xodimlar uchun ish vaqti, dam olish kunlari, ta'til turlari va ortiqcha ishlarga jalb qilish tartiblari belgilangan. Farmatsevtlarning kasbiy faoliyatida axloqiy me'yorlar alohida o'rin egallaydi. Farmatsevtik etika va deontologiya mutaxassislarining bemorlar, shifokorlar, hamkasblar va jamiyat bilan bo'ladigan munosabatlarini tartibga soladi. Farmatsevtlar bemorlarga nisbatan xushmuomala, mas'uliyatli va e'tiborli bo'lishlari, retseptlar bilan ishlashda aniqlik va maxfiylik tamoyillariga amal qilishlari kerak. Kasbiy etika normalari farmatsevtika faoliyatining barcha bosqichlarida xizmat sifati va aholining tizimga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

1-Jadval.

Farmatsevt xodimlarning huquq, majburiyat va etik tamoyillari

Yo'nalish	Mazmuni
Mehnat huquqlari	Farmatsevt xodimlar mehnat shartnomasi asosida ishga qabul qilinadi va ishdan bo'shatiladi
Ichki tartib-qoidalar	Dorixona xodimlari ichki mehnat tartibiga qat'iy rioya qilishi shart
Xizmat vazifalari	Xodimlar o'z vazifalarini vijdonan va mas'uliyat bilan bajarishi lozim
Mehnat muhofazasi	Texnika xavfsizligi va mehnatni muhofaza qilish talablariga amal qilinadi
Ish vaqti	Ish vaqti, dam olish kunlari va ta'til Mehnat kodeksi asosida belgilanadi
Ortiqcha ishlar	Qo'shimcha ishga jalb qilish qonunchilik asosida amalga oshiriladi
Farmatsevtik etika	Bemorlar, shifokorlar va hamkasblar bilan munosabat madaniyatini belgilaydi
Deontologiya	Kasbiy burch va mas'uliyat tamoyillarini tartibga soladi
Maxfiylik	Retseptlar va bemor ma'lumotlari sir saqlanishi kerak
Kasbiy muomala	Farmatsevt xushmuomala, e'tiborli va mas'uliyatli bo'lishi zarur
Xizmat sifati	Etika normalari aholining farmatsevtika tizimiga ishonchini oshiradi

O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika tizimini rivojlantirishda "Dori-darmon" aksiyadorlik kompaniyasi muhim o'rin tutadi. Mazkur tashkilot aholini sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlash, marketing tadqiqotlari o'tkazish, davlat ehtiyojlari uchun zarur preparatlar zaxirasini shakllantirish hamda farmatsevtika

mahsulotlari bozorini muvofiqlashtirish vazifalarini bajaradi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va investitsiyalarni jalb qilish orqali farmatsevtika infratuzilmasini rivojlantirishga ko'maklashadi.

Xulosa qilib aytganda, farmatsevtika bozori iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lgan murakkab tizimdir. Ushbu tizimning samarali faoliyat yuritishi davlat nazorati, mukammal qonunchilik bazasi, malakali mutaxassislar va xalqaro standartlarga mos boshqaruv mexanizmlariga bog'liq. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, farmatsevtika bozorini samarali tartibga solish aholining dori vositalariga bo'lgan ehtiyojini qondirish, sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish hamda milliy iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Nazorat savollari

1. Sog'liqni saqlash tizimi va farmatsevtika tarmog'ini tartibga soluvchi muassasalarning funksional majburiyatlari hamda strategik maqsadlarini tavsiflang.

2. O'zbekiston Sog'liqni saqlash vazirligi tarkibida farmatsevtik mahsulotlar va tibbiy jihozlar aylanmasini muvofiqlashtiruvchi aniq bo'linma yoki tuzilmani ko'rsating.

3. Tibbiy vositalar hamda dori vositalarining sifatini kafolatlovchi davlat ruxsatnoma berish va litsenziyalash tartib-tamoyillarini tushuntirib bering.

4. «Dori-darmon» aksiyadorlik kompaniyasining tashkiliy-huquqiy tuzilmasi hamda uning farmatsevtika bozoridagi o'rni va asosiy faoliyat yo'nalishlarini yoritib bering.

5. Farmatsevtika sohasi uchun mutaxassislar tayyorlashga yo'naltirilgan milliy strategiyaning ustuvor vazifalari va kutilayotgan natijalari nimalardan iborat?

6. Xodimlarning bilim va ko'nikmalarini baholash (attestatsiya) jarayonining mohiyati, uning bosqichlari hamda huquqiy asoslari haqida ma'lumot bering.

7. Farmatsevtika xodimlari o'z malaka darajalarini oshirish davomida qanday toifaviy darajalarni egallashlari ko'zda tutilgan?

8. Farmatsevtika muassasalari xodimlarining o'zaro mehnat munosabatlari hamda ichki intizom talablarini belgilovchi qoidalarni bayon qiling.

2-Mavzu: O‘zbekiston Respublikasi dori vositalari bilan ta‘minlash tizim va farmatsevtika bozori.Dori vositalari muomalasi doirasida davlat tartibi.

Reja:

- 1.O‘zbekiston Respublikasi dori vositalari bilan ta‘minlash.
2. Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari
- 3.Savdo uskunalari tartibga solish

Kalit so‘zlar: farmatsevtika bozori, dori vositalari muomalasi, davlat tartibga solishi, dori vositalarini ro‘yxatdan o‘tkazish, farmatsevtik faoliyatni litsenziyalash, dorixona tizimi, dori vositalari sifati, farmatsevtika sanoati.

O‘zbekiston Respublikasi dori vositalari bilan ta‘minlash.

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin, bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida barcha sohalar singari farmatsevtika tizimida ham tub o‘zgarishlar amalga oshirildi hamda dorixona tizimi qayta tashkil qilindi. Mazkur keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-martdagi “O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining dorixona muassasalarini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to‘g‘risida”gi 132-sonli qarori asosiy huquqiy asos bo‘lib xizmat qildi. Dorixonalar tarmog‘ining davlat tasarrufidan chiqarilishi va xususiylashtirilishi natijasida mulkchilik shakllari xilma-xil bo‘lgan, ya‘ni aksiyadorlik, jamoaviy hamda xususiy dorixonalar faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Shu davrda ko‘plab xususiy dorixonalar, dorixona filiallari va shifoxona dorixonalari tashkil etilib, aholining hamda davolash-profilaktika muassasalarining dori vositalari va tibbiyot buyumlariga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish imkoniyati kengaydi. Dorixonalar sonining ortishi farmatsevtik ma‘lumotga ega bo‘lgan mutaxassislar ehtiyojni kuchaytirdi va kadrlar tayyorlash masalasiga alohida e‘tibor qaratildi. Dorixona tizimini yuqori malakali farmatsevt mutaxassislar bilan ta‘minlash maqsadida bugungi kunda respublikamizda 20 dan ortiq tibbiyot kasb-hunar kollejlari faoliyat yuritmoqda. E‘tiborli jihati shundaki, bunday kollejlarda nafaqat yirik shaharlarda, balki Marg‘ilon, Angren, To‘rtko‘l va Do‘stlik kabi hududlarda ham tashkil etilgan.

Uyushma o‘zining ishlab chiqarish, xo‘jalik va moliyaviy faoliyatini mustaqil ravishda belgilaydi, bozor kon‘yunkturasini hisobga olgan holda marketing xizmatlarini amalga oshiradi hamda davlat va boshqa tashkilotlarda ta‘sischilar manfaatlarini ifodalaydi. Dorixonalarni dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta‘minlash tizimi rivojlana boshladi, mulkchilik shakllarining kengayishi va turli dorixonalar sonining ko‘payishi natijasida raqobat muhiti yuzaga keldi. Shu sababli “Dori-darmon” DAU faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 20-maydagi 131-sonli qarori bilan u “Dori-darmon” aksiyadorlik kompaniyasiga aylantirildi.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ushbu islohotlar natijasida aholi, davolash-profilaktika muassasalari va boshqa tashkilotlarning dori vositalari hamda tibbiyot buyumlari bilan uzluksiz ta‘minlanishi rivojlangan davlatlar darajasiga yaqinlashib, yanada takomillashib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasida tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini boshqarish

Boshqaruv fani har qanday xalq xo‘jaligi tarmoqlarining faoliyatini tashkil etishda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgani kabi, sog‘liqni saqlash tizimi ham o‘zining alohida boshqaruv mexanizmiga ega.

Boshqaruv ilmi boshqarishning ilmiy asoslariga tayangan holda boshqaruv faoliyatini takomillashtirishni, uning tashkiliy va tarbiyaviy jihatlarini hisobga olishni talab etadi. Rahbar zamonaviy boshqaruv usullari bilan qurollangan holda aholi bilan samarali ishlashi, fuqarolarning sog‘lig‘ini saqlash va tiklash bo‘yicha ilg‘or usullarni qo‘llashi, inson omili va tafakkurini qadrlagan holda sog‘liqni muhofaza qilish choralari amalga oshirishi lozim.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 14-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash tizimida boshqarishni takomillashtirish to‘g‘risida”gi 18-sonli qarori muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Mazkur qarorda Prezidentning 1998-yil 10-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF–2107-sonli farmonini amalga oshirish va sog‘liqni saqlash sohasida davlat nazoratini kuchaytirish choralari belgilangan.

Ushbu farmonga muvofiq, sog‘liqni saqlash sohasida davlat siyosatini amalga oshirish, aholiga bepul tibbiy-sanitariya yordamini

ko'rsatish, barcha darajalarda tibbiy xizmat sifatini yaxshilash, tizimni moliyalashtirishni takomillashtirish, xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy klinikalarni tashkil etish, davolash-profilaktika va sanitariya-epidemiologiya muassasalari tomonidan qonunchilikka rioya qilinishini nazorat qilish kabi vazifalar belgilab berildi.

Farmonda O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi to'g'risidagi nizom, vazirlik apparati xodimlari soni, Nazorat inspeksiyasi faoliyati, vazir o'rinbosarlari hamda Toshkent shahar sog'liqni saqlash bosh boshqarmasi boshlig'ining bir vaqtning o'zida vazir o'rinbosari hisoblanishi ham ko'rsatib o'tilgan. Mazkur hujjatlar asosida tibbiyot va farmatsiya sog'liqni saqlash tizimining ajralmas qismi sifatida e'tirof etilgan.

Shuningdek, "Dori-darmon" davlat aksiyadorlik uyushmasi va uning hududiy birlashmalari tomonidan hayotiy muhim dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan ta'minlash davlat buyurtmalari asosida amalga oshirilishi belgilab qo'yildi.

2-jadval.

"Dori-darmon" aksiyadorlik kompaniyasining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi:

№	Faoliyat yo'nalishi	Asosiy vazifasi
1	Ta'minot va sifat	Aholini sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan uzluksiz ta'minlash.
2	Bozor tahlili	Farmatsevtika bozorida muntazam marketing tadqiqotlarini o'tkazish.
3	Ehtiyojni rejalashtirish	Eng muhim (hayotiy zarur) dori vositalari va tibbiy buyumlarga buyurtmalar portfelini shakllantirish.
4	Davlat strategiyasi	Davlat zaxirasi uchun zarur bo'lgan dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni to'liq qondirish.
5	Muvofiqlashtirish	Kompaniya tarkibidagi dorixona muassasalari ishini boshqarish va tartibga solish.
6	Raqamlashtirish	Farmatsevtika resurslari va aylanmasi bo'yicha yagona markazlashgan axborot tizimini joriy etish.
7	Rivojlanish va modernizatsiya	Sohaga investitsiyalarni jalb qilish hamda zamonaviy ilg'or texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish.

Sog‘liqni saqlash va farmatsevtika faoliyatini boshqaruvchi tashkilotlarning vazifalari

Ko‘rsatkich / Toifa	Tavsif va tarkibiy mahsulotlar	Joylashtirish tavsiyalari
Rubrikalardan foydalanish	Mahsulotlarni sarlavhalar ostida guruhlash.	Maydoni 30 m² dan katta bo‘lgan yoki keng vitrinali dorixonalarda qo‘llash tavsiya etiladi.
Asosiy assortiment (Majburiy to‘plam)	<ul style="list-style-type: none"> • Dorixona kosmetikasi • Maxsus kiyimlar • Prezervativlar va intim tovarlar • Bolalar mahsulotlari (ovqatlar, o‘yinchoqlar, parvarish vositalari) • Homilador va emizikli onalar uchun tovarlar 	Inson bo‘yi darajasida va eng ko‘p ko‘rinadigan qismlarda joylashtiriladi.
Qo‘shimcha assortiment (Kengaytirilgan)	<ul style="list-style-type: none"> • Shaxsiy gigiyena vositalari • Tibbiy asboblari (tonometrlar, termometrlar va b.) • Parhez (dietik) oziq-ovqatlar • Mineral suvlar 	Agar dorixona maydoni imkon bersa, alohida sarlavhalar ostida kiritiladi.
Balandlikdan foydalanish	Qo‘shimcha balandlik darajalari.	Katta maydonli dorixonalarda inson bo‘yidan yuqori darajadagi javonlardan ham samarali foydalanish mumkin.

Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari

Mulkchilik shaklidan qat’i nazar, dorixonalarning asosiy vazifasi aholini, davolash-profilaktika muassasalarini va boshqa tashkilotlarni dori vositalari, sanitariya-gigiyena buyumlari, dezinfeksiya vositalari hamda bemorlarni parvarish qilish uchun zarur tibbiy buyumlar bilan uzluksiz ta’minlashdir.

Dorixonalar ishlab chiqarish, savdo, ta’minot va xo‘jalik faoliyatini amalga oshiradi. Ular retsept asosida ektemporal dori vositalarini tayyorlaydi, laboratoriya-qadoqlash ishlarini bajaradi, dori vositalari sifatini nazorat qiladi va aholiga foydalanish qoidalarini tushuntiradi.

Shuningdek, dorixonalar:

- tibbiyot xodimlari o‘rtasida axborot ishlari olib boradi;
- mavjud bo‘lmagan dori vositalari o‘rniga muqobil preparatlar tavsiya qiladi;
- dorivor o‘simlik xomashyolarini yig‘ish va saqlash ishlarini tashkil qiladi;
- sanitariya-gigiyena talablariga rioya etadi
- zarurat bo‘lganda birinchi tez tibbiy yordam ko‘rsatadi.

Dorixonalar zaruratga ko‘ra dorixona filiallari va shoxobchalarini ham tashkil etishlari mumkin.

1-Rasm. GPP sertifikatı.

Dorixonalarning tashkiliy tuzilishi

Bo‘lim nomi	Asosiy funksiyalari
Retseptura-ishlab chiqarish bo‘limi	Retsept asosida dori tayyorlash va sifat nazoratini amalga oshirish
Tayyor dorilar bo‘limi	Tayyor dori vositalarini retsept asosida berish
G‘amlamalar bo‘limi	Dori vositalariga buyurtma berish va saqlash
Retseptsiz savdo bo‘limi	Retseptsiz sotiladigan dori vositalarini realizatsiya qilish
Sanitariya-gigiyena bo‘limi	Gigiyenik va sanitariya buyumlarini sotish
Fitobar	Dorivor o‘simlik mahsulotlarini tayyorlash va sotish
Gomeopatik bo‘lim	Gomeopatik preparatlar bilan savdo qilish

Dorixonalarda bajariladigan ish hajmiga qarab turli bo‘limlar tashkil qilinadi. Odatda yirik dorixonalarda quyidagi bo‘limlar faoliyat ko‘rsatadi:

- retseptura-ishlab chiqarish bo‘limi;
- retsept asosida beriladigan tayyor dorilar bo‘limi;
- g‘amlamalar bo‘limi;
- retseptsiz sotiladigan dori vositalari bo‘limi.

Bundan tashqari sanitariya-gigiyena, gomeopatik dorilar, fitobar va ko‘zoynaklar bo‘limlari ham tashkil qilinishi mumkin. Har bir bo‘lim o‘ziga yuklatilgan vazifalarni bajaradi va ular asosan oliy yoki o‘rta maxsus ma’lumotli farmatsevt mutaxassislar tomonidan boshqariladi.

Farmatsevt kadrlar va malaka tizimi

Mustaqillikdan keyin farmatsevtika tizimini rivojlantirish maqsadida kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimiga katta e’tibor qaratildi. Farmatsevt mutaxassislar dorixonalar, dorixona omborlari, ishlab chiqarish korxonalar, nazorat-tahlil laboratoriyalari va boshqa muassasalarda faoliyat yuritadilar.

Farmatsevt mutaxassislar har 5 yilda malaka oshirish kurslarini o‘tashlari va sertifikatlarini tasdiqlashlari shart. Attestatsiya tizimi orqali ularning kasbiy darajasi baholanadi va ikkinchi, birinchi hamda oliy malaka toifalari beriladi.

Toifa	Talab etiladigan ish staji
Ikkinchi toifa	Kamida 3 yil
Birinchi toifa	Kamida 5 yil
Oliy toifa	Kamida 8 yil

Nazorat-ruxsatnoma tizimi

O‘zbekiston Respublikasida farmatsevtika nazorat-ruxsatnoma tizimi dori vositalari, tibbiy buyumlar va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish, standartlashtirish hamda sertifikatlashtirishni ta’minlaydi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi iste’molchilarni sifatsiz, qalbaki va xavfli mahsulotlardan himoya qilishdan iboratdir.

Nazorat-ruxsatnoma tizimi rivojlanishi shartli ravishda uch bosqichga bo‘linadi:

1. 1992–1995-yillar — farmakologiya va farmakopeya qo‘mitalari faoliyati;
2. 1996–2000-yillar — davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tizimini takomillashtirish;
3. 2001-yildan boshlab — xalqaro standartlarga mos zamonaviy ekspertiza va klinik sinov tizimining joriy etilishi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifatini nazorat qilish tizimi xalqaro standartlarga mos ravishda muntazam ravishda takomillashtirib borilmoqda.

Endi qonun tashqi va ichki foydalanish, dori -darmonlar va xun qo'shimchalari uchun mablag'larni alohida alohida hisoblashni talab qilmaydi. Biroq, ba'zi hududlarda nazorat qiluvchi organlar alohida hisob-kitob qilishni talab qiladi. Shu sababli, tashqi vositalar va xun takviyeleri bilan vitrlarda shunga o'xshash rubrikatorlarni joriy qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Odatda, ularning ko'pi talab qilinmaydi - xun takviyeleri uchun 7 tagacha va tashqi shakllar uchun 5 tagacha. Ochiq displeyli dorixonada uchun Merchandayzingning 8 tamoyili

Prinsiplar - muhim element dorixonada savdo qilish. Bundan tashqari, ochiq va yopiq dorixonalar uchun ular biroz boshqacha. Keling, asosiylarini ko'rib chiqaylik.

Bir qator qoidasi

Ochiq displeyli dorixonalaridagi mahsulotlar bir qatorda iloji boricha rafning chetiga yaqin joylashgan. Bu iste'molchi rus tilida mahsulot nomini ko'rishi uchun amalga oshiriladi. Gorizontal ravishda, tovarlar xaridor tomondan chapdan o'ngga, paket hajmini kattalashtirish uchun - kichikdan kattagacha. Vitrinalarning darajalari vertikal ravishda hisobga olinadi.

Savdo muhiti qoidalari

Tegishli mahsulot guruhlari bir-biriga yaqin joylashgan - shuning uchun ular bir-birini to'ldiradi.

Ustuvor tovarlar guruhi qoidasi

Asosan yoqilgan ko'rgazmaga eng ko'p talab qilinadigan va daromad keltiruvchi tovarlar joylashtiriladi, mavsumiy assortiment, yuqori narx toifasidagi va talabga ega bo'lgan tovarlar, reklama mahsulotlari va reklama qilingan mahsulotlar. Strategik mahsulot guruhlari savdo maydonchasi va uskunalarning eng jozibali joylarida joylashgan.

Samarali aksiyalar qoidasi

Har bir element uch kunlik ta'minot miqdorida belgilanadi. Agar mijozga ikkita o'ram dori kerak bo'lsa va derazada faqat bittasi bo'lsa, u hech qachon xarid qilmasligi ehtimoli katta.

Takrorlash qoidasi

Xaridorlarning e'tiborini yuqori javonlarda kichik mahsulotlarga qaratish uchun ushbu mahsulotning ikki yoki undan ortiq birliklarini yonma-yon joylashtiring.

Narx yorlig'i qoidasi

Narx yorliqlari qadoqqa biriktirilmagan - ular mos keladigan mahsulot ostida narx yorlig'ining pastki qismida joylashgan.

Qal'a devorlari hukmronlik qiladi

Kam talabga ega bo'lgan mahsulotga diqqatni uning ikki tomoniga dori vositalari yoki mashhur brendlarning mahsulotlarini joylashtirish orqali jalb qilish mumkin.

Yopiq dorixonada samarali savdo

Bloklash qoidasi

Yopiq displeyli dorixonadagi mahsulotlar toifalarni hisobga olgan holda ko'rgazma maydoni bo'ylab bloklarga bo'linadi. Agar vitrinaning o'lchami imkon bersa, siz tovarlarni erkin joylashtirishingiz mumkin. Odatda, dorilar yarim doira ichida, shaxmat taxtasi shaklida joylashtiriladi yoki maxsus qurilmalar - slaydlar ishlatiladi.

Ikki barmoq qoidasi

Tokchalardagi javonlar tovarlardan ustki javonning chetiga qadar 3-4 sm qoladigan tarzda joylashtirilgan. Agar tokchalar mahsulotlarning balandligiga mos kelmasa, paketlarni bir-birining ustiga qo'yish kerak, va bu tartibsiz ko'rinadi.

Takrorlash qoidasi

Xaridorga ma'lum bir mahsulot haqida eslatish uchun siz uni turli xil assortiment toifalariga joylashtirishingiz mumkin.

Narx yorlig'i qoidasi

Yopiq dorixonalardagi narx belgilari paketning o'ng tomoniga, iloji boricha o'rtasiga yaqinroq joylashtiriladi. Narx yorliqlarini bir xil darajaga joylashtirish maqsadga muvofiq - vitrina shunday chiroyli ko'rinadi. Eng qimmat buyumlar xaridorga iloji boricha yaqinroq joylashtiriladi.

Doimiylik qoidasi

Dorixonada qayta tashkil etish mavsumda 1 martadan ko'p bo'lmagan holda ruxsat etiladi. Mahsulotlarni tez-tez bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish savdo va rentabellikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Savdo muhiti, qal'a devorlari, vitrinaning to'liqligi uchun qoidalar

Bu qoidalar ham ochiq, ham yopiq dorixonalarga xosdir. Ammo, ikkinchi holatda, savdo maydoni sezilarli darajada cheklangan, mavsumiy mahsulotlar, eng ko'p sotiladigan pozitsiyalar va eng zarur tovarlar bu erda kassa maydoni yaqinida joylashgan.

Samarali dorixona savdosi: tashqi dizayn

"Selling Showcase" - chakana savdo maydonini optimallashtiradigan zamonaviy texnologik yechimning namunasi. Bunday vitrin ichki (to'g'ridan-to'g'ri savdo maydonchasida joylashgan) yoki tashqi (ko'chada joylashgan) bo'lishi mumkin.

U uchta komponentni o'z ichiga oladi:

Saqlash moduli.

Tovarlarni buyurtma qilish va berish moduli.

Vitrina.

Shartlarga qarab, saqlash moduli va buyurtma moduli birlashtirilishi yoki alohida joylashgan bo'lishi mumkin, keyin ular maxsus konveyer yordamida bog'lanadi. Saqlash moduli 200 ta savdo ob'ektini o'z ichiga oladi, uning saqlash hajmi 2000 ta mahsulot paketini tashkil qiladi. Tovarlarni buyurtma qilish va berish moduli displey bilan jihozlangan terminal bo'lib, u mahsulot kodi va narxini aks ettiradi. Bu erda naqd va naqd pulsiz to'lovlar amalga oshiriladi.

Vitrinaning "haroratini" qanday o'lchash mumkin

Dorixona mijozlarini kuzatib boring. E'tibor bering, ularning ko'pchiligi qaysi do'kon oynalarida to'xtaydi va qaysilari e'tibordan mahrum.

Kuzatish uchun vaqtingiz bo'lmasa, "Mahsulotni sotish uchun uni qanday joylashtirish kerak" maqolasida o'rtacha statistik ma'lumotlarga ega tayyor jadval mavjud.

Yaxshi ishingizni bilimlar bazasiga yuborish oddiy. Quyidagi shakldan foydalaning

Bilimlar bazasidan o'qish va ishda foydalanadigan talabalar, aspirantlar, yosh olimlar sizga juda minnatdor bo'lishadi.

Shunga o'xshash hujjatlar

Merchandayzing asoslari, qoidalari, tamoyillari, vositalari va standartlari. Dorixona savdosining tashkiliy tizimiga qo'yiladigan talablar. Vitrin dizayni qoidalari. Reklama savdo vositasi sifatida. Psixologik jihatlar farmatsevtika xodimi va mijoz o'rtasidagi aloqa. Chakana dorixona tashkilotlarida farmatsevtika marketingining xususiyatlari. Marketing texnikasini qo'llash usullari zamonaviy sharoitlar dorixonalar ishi. Saratov shahridagi dorixona tashkilotlarida marketing texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini tahlil qilish. Dorixona tashkilotlarida assortiment siyosatining mohiyati, uning shakllanish tamoyillari va naqshlari, talablari. Assortimentni boshqarish usullari va usullari. "Aptekar" dorixona tashkilotining assortiment siyosatini tadqiq qilish va tahlil qilish. Birjadan tashqari dorilar bozorini tahlil qilish, dorixonalarni sotish hajmini baholash. Antihistaminiklar haqida tushuncha: narxlar, afzalliklar, xususiyatlar. Farmatsevtiklarga mo'ljallangan yangi dori vositasini reklama qilish rejasi. Merchandayzing marketing yo'nalishi sifatida, ixtisoslashgan xodimlar ishtirokisiz xaridorlar e'tiborini mahsulotga jalb qilish orqali sotishni rag'batlantirishga yordam beradi. Assortimentni shakllantirish, savdo maydonini, vitrinlarni, ko'rgazma stend larini tashkil etish. Dorixonada taqdim etilgan kosmetik mahsulotlar guruhlari. Dorixona tarmoqlarida sotiladigan kosmetika uchun ichki bozor o'sishining pasayishi sabablari. Farmatsevtika bozorining o'sishi prognozi. Farmatsevtika kosmetika bozorini tadqiq qilishning proeksion usullari. Merchandayzingning mohiyati va asosiy tarkibiy qismlarini ko'rib chiqish chakana savdo... Dorixonada savdo maydonini ro'yxatdan o'tkazish. Dori vositalarini sotishda farmatsevt mehnatining ahamiyati. Dorixonada sotish bosqichlari va shaxsiy aloqani o'rnatish. O'zbekistonda yog'och sanoati kompleksining rivojlanish istiqbollari baholash. Taxminiy bozor sig'imini hisoblash. Savdo hajmining reklama fondlarining ko'payishiga bog'liqligi. Bozor marketing xaritasi. Kesilgan yog'och sotishning SWOT tahlili. Marketing byudjetini hisoblash.

Merchandayzing - bu maksimal foyda keltiradigan dorixona muhitini yaratuvchi tizim.

Quyidagi elementlar sozlamalarga kiritilgan:

atmosfera

tartibga solish do'kon uskunalari

tovarlarni namoyish qilish

dorixona ichidagi ma'lumotlar.

Savdo standartlari qoidalarni, qoidalarga rioya qilishni nazorat qilishni, atrof-muhitga o'zgartirishlar kiritish texnologiyalarini va ushbu o'zgarishlar natijalarini baholashni tartibga soladi.

Merchandayzing standartlari dorixona foydasini maksimal darajada oshirishga qaratilgan.

Savdo qoidalari

1. Atmosfera

Umumiy fikr- ko'chadagi dorixonaga maksimal e'tiborni jalb qilish, kirish istagini uyg'otish, yo'lda to'siqlar yaratmaslik, tozalik, tartib, qulaylik.

1.1-qoida

Belgi ko'chaning ikki tomonida 100 m masofadan aniq ko'rinadi. Dorixona ishlayotganida belgi yonadi, dinamik yorug'lik elementlari yoqilgan. Kechasi yorug'lik qutilarini, volumetrik harflarni, xochni qoldirish tavsiya etiladi. Belgisi yaxshi holatda. Dorixonaga kirish joyi aniq belgilangan.

1.2-qoida

Kirish joyi toza va ozoda. Kirish yoritilgan. Kirish eshiklari shaffof, ularda hech qanday reklama yoki e'lon yo'q.

1.3-qoida

Savdo uskunalari toza va xizmatga yaroqli. Savdo maydonidagi barcha yoritish moslamalari va uskunalari ishlaydi. Zal toza. Hech qanday yoqimsiz hid yo'q. Reklama materiallari chiroyli tarzda joylashtirilgan. Deraza tokchalarida, shkaflarda, ichkarida begona narsalar yo'q to'lov maydoni.

Kassadagi peshtaxtalarda tovarlar faqat maxsus savdo uskunalari (tovoqlar, stendlar, tokchalar, savatlar) yoki shisha tagida joylashtiriladi. Tovarlar to'g'ridan-to'g'ri kassalarga joylashtirilmaydi.

1.4-qoida

Xodimlarning formasi bir xil uslubda (mato, rang, uslub, bezak), kapalak shaklida kashta tikilgan.

1.5 -qoida

Saundtrek savdo maydonchasiga kiritilgan, u qulay tuyg'u yaratadi.

Savdo uskunalarini tartibga solish

Maqsadli tovarlar- xaridor dorixonaga maqsadli kelgan tovarlar. Ularning joylashuvi xaridorlarning savdo maydoni bo'ylab harakatini o'rnatishga yordam beradi. Bularning barchasi retsept bo'yicha, shuningdek, retseptsiz sotiladigan dorilar (masalan: sovuqqa qarshi, og'riq qoldiruvchi, antipiretik, allergiyaga qarshi).

Impuls talab tovarlari- yo'lda sotib olingan tovarlar, sotib olish to'g'risida qaror savdo maydonchasida qabul qilinadi. Ular maqsadli talabga ega bo'lgan tovarlar yonida, savdo maydonidagi diqqatga sazovor joylarga, xaridorning savdo maydonchasi orqali o'tadigan yo'lga joylashtiriladi. Bu deyarli barcha parafarmatsevtikalarni, shu jumladan gigiena vositalarini o'z ichiga oladi. Impuls talab qilinadigan tovarlar tufayli xarid hajmini oshirish mumkin. Mijozning zal bo'ylab yo'li qanchalik uzoq bo'lsa, u shunchalik ko'p tovarlarni ko'radi va sotib oladi. Harakatdagi xaridor ko'proq o'ng tomonga qaraydi. Shuning uchun, agar harakat soat miliga teskari yo'nalishda tashkil etilsa, u ko'proq tovarlarni ko'radi.

Bundan tashqari, mijozlar segmentlari bo'yicha savdo maydonini rayonlashtirish orqali xarid hajmini oshirishingiz mumkin. Har bir dorixonada 2-4 ta asosiy mijozlar segmentlari mavjud. Xaridorlar guruhiga xos bo'lgan mahsulotlar yonma -yon joylashtirilishi kerak, bu murakkab sotib olish ehtimolini oshiradi.

5-jadval.

Mijozlar segmentlari va mahsulot toifalariga misollar

Mijozlar segmenti	Mahsulot toifalari	Qo'shimcha joylashtiriladigan mahsulotlar
Yosh onalar va homilador ayollar	Emizikli onalar uchun mahsulotlar, homilador ayollar uchun mahsulotlar	Vitaminlar, ayollar gigienasi vositalari, arzon kosmetika, vazn yo'qotish uchun mahsulotlar
Chaqaloqlar va kichik yoshdagi bolalar	Bolalar ovqati, tagliklar, chaqaloq gigienasi vositalari, chaqaloq kosmetikasi	Bolalar uchun gigiena vositalari va parvarish mahsulotlari
Bolali oilalar	Bolalar dasturxon mahsulotlari, o'yinchoqlar	Kundalik iste'mol va parvarish mahsulotlari

Mijozlar segmenti	Mahsulot toifalari	Yaqin joylashtiriladigan mahsulotlar	Savdo hududini tashkil etish tamoyili
Pensionerlar	Dorivor o‘tlar, tashqi vositalar, arzon oziq-ovqat qo‘shimchalari, tibbiy asbob-uskunalar, tibbiy mahsulotlar, balzamlar, siroplar, eliksirlar, sog‘lom va parhezli oziq-ovqat, diabetga qarshi ovqatlar, arzon kosmetika	Mashhur dorilar, tashqi yordamchi vositalar	Xaridorning savdo hududi bo‘ylab yo‘lini uzaytirish, erkin harakatlanishni ta’minlash, aniq yo‘nalish yaratish va savdo hududini xaridor segmentlari bo‘yicha rayonlashtirish
Yuqori talabdagi sog‘lomlashtirish mahsulotlari xaridorlari	Teri, soch va tirnoqlar uchun qimmat xun takviyeleri, qimmat aromaterapiya vositalari, og‘iz bo‘shlig‘ini parvarish qilish vositalari	Premium kosmetika va parvarish vositalari	Mahsulotlarni mantiqiy joylashtirish orqali xaridorni savdo hududi bo‘ylab ko‘proq harakatlantirish va qo‘shimcha xaridlarni rag‘batlantirish

O‘zbekiston Respublikasi dori vositalari bilan ta’minlash tizimi sog‘liqni saqlash tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur tizim aholining sifatli, xavfsiz va samarali dori vositalariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish, farmatsevtika bozorini rivojlantirish hamda dori vositalari muomalasi ustidan davlat nazoratini amalga oshirishga qaratilgan. Mustaqillik yillarida respublikada farmatsevtika tizimini takomillashtirish, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish va dori vositalarining aholiga yetkazib berilish mexanizmlarini yaxshilash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Hozirgi kunda farmatsevtika bozori davlat va xususiy sektor hamkorligida faoliyat yuritib, aholining dori vositalariga bo‘lgan talabini qondirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.³

Farmatsevtika bozori — bu dori vositalari, tibbiyot buyumlari va tibbiy texnikalarni ishlab chiqarish, import qilish, saqlash, tarqatish hamda realizatsiya qilish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar tizimidir. Ushbu bozorning asosiy ishtirokchilari farmatsevtika korxonalari, ulgurji savdo tashkilotlari, dorixonalar, tibbiyot muassasalari va iste‘molchilardan iborat. Farmatsevtika bozori boshqa bozorlardan o‘zining ijtimoiy ahamiyati bilan farq qiladi, chunki uning asosiy vazifasi inson salomatligini muhofaza qilishga xizmat qilishdir. Shu sababli dori vositalari bozori davlat tomonidan qat‘iy nazorat qilinadi va maxsus qonunchilik asosida tartibga solinadi.

Dori vositalarini davlat ro‘yxatidan o‘tkazish farmatsevtika tizimidagi eng muhim jarayonlardan biridir. O‘zbekiston hududida foydalaniladigan har bir dori vositasi maxsus ekspertizadan o‘tkazilib, uning sifati, xavfsizligi va samaradorligi baholanadi. Faqat davlat ro‘yxatidan o‘tgan preparatlarga tibbiyot amaliyotida qo‘llanilishiga ruxsat etiladi. Ekspertiza jarayonida preparatning kimyoviy tarkibi, farmakologik xususiyatlari, klinik samaradorligi va nojo‘ya ta’sirlari o‘rganiladi. Bu esa aholining sifatli dori vositalari bilan ta‘minlanishini kafolatlaydi.

Farmatsevtika bozorida litsenziyalash tizimi ham muhim ahamiyatga ega. Dori vositalarini ishlab chiqarish, ulgurji yoki chakana savdo qilish bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar maxsus litsenziya asosida faoliyat yuritadi. Litsenziya berish jarayonida korxonaning moddiy-texnik bazasi, sanitariya-gigiyena sharoitlari, malakali mutaxassislar bilan ta‘minlanganligi va boshqa talablar o‘rganiladi. Ushbu tizim farmatsevtika faoliyatining qonuniy va xavfsiz amalga oshirilishini ta‘minlaydi.

Respublikada dori vositalari bilan ta‘minlash tizimida dorixonalar alohida o‘rin tutadi. Dorixonalar aholiga farmatsevtik xizmat ko‘rsatish, retsept asosida dori vositalarini realizatsiya qilish, tibbiy maslahatlar berish va dori vositalaridan oqilona foydalanishni targ‘ib qilish vazifalarini bajaradi. Hozirgi kunda davlat va xususiy dorixonalar faoliyati rivojlanib, aholiga qulay va sifatli xizmat ko‘rsatishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, qishloq hududlarida dorixona tarmoqlarini kengaytirish orqali dori vositalariga bo‘lgan imkoniyatlarni yaxshilash muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

Dori vositalari narxlarini tartibga solish ham davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Aholi uchun zarur bo‘lgan asosiy dori

vositalari narxlarini nazorat qilish orqali ijtimoiy himoya ta'minlanadi. Ayrim ijtimoiy ahamiyatga ega preparatlar uchun cheklangan ustama narxlar belgilanadi. Shu bilan birga, davlat tomonidan imtiyozli yoki bepul beriladigan dori vositalari ro'yxati shakllantiriladi. Bu tizim aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda farmatsevtika sanoatini rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Mahalliy farmatsevtika korxonalarida zamonaviy texnologiyalar asosida turli dori vositalari ishlab chiqarilmoqda. Import o'rini bosuvchi mahsulotlarni ishlab chiqarish orqali ichki bozorni mahalliy preparatlar bilan ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish maqsad qilinmoqda. Farmatsevtika klasterlari tashkil etilishi, xorijiy investitsiyalar jalb qilinishi va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash ushbu sohaning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Farmatsevtika tizimida farmatsevt xodimlarning kasbiy mas'uliyati va etikasi ham muhim ahamiyatga ega. Farmatsevtlar bemorlarga sifatli xizmat ko'rsatishi, retseptlar bilan ishlashda aniqlik va maxfiylikka rioya qilishi, dori vositalarini to'g'ri tavsiya qilishi lozim. Farmatsevtik etika va deontologiya tamoyillari aholining farmatsevtika tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida dori vositalari bilan ta'minlash tizimi va farmatsevtika bozori izchil rivojlanib bormoqda. Dori vositalari muomalasi ustidan davlat nazoratining mavjudligi aholini sifatli va xavfsiz preparatlar bilan ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Farmatsevtika bozorini takomillashtirish, mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish hamda xalqaro standartlarga mos tizim yaratish respublika sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

3-Mavzu: Farmatsevtika faoliyatini tartibga solishning huquqiy asoslari.

Reja:

1. Litsenzitya va litsenziya berish tartibi.
2. Sertifikatlashtirish.
3. Xususiy dorixonalarni boshqarish

Kalit soʻzlar: farmatsevtika faoliyati, litsenziya, litsenziyalash tartibi, sertifikatlashtirish, dorixona boshqaruvi, xususiy dorixona, farmatsevtik nazorat, normativ-huquqiy hujjatlar.

Litsenzitya va litsenziya berish tartibi.

Farmatsevtika faoliyati bilan shugʻullanayotgan barcha yuridik shaxslar, shu jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi hududida farmatsevtika faoliyati koʻrsatayotgan, chet el vakolatxonalarining ham koʻrsatilgan faoliyati uchun litsenziyalari boʻlishi koʻzda tutiladi.

Litsenziya — bu maxsus hisobdagi hujjat boʻlib, oʻzining takrorlanmas tartib raqamiga ega boʻladi. Litsenziya aniq yuridik yoki jismoniy shaxsga beriladi, litsenziyani boshqa yuridik yoki jismoniy shaxsga berish man etiladi. Tashkiliy-huquqiy shaklidan, qaysi vazirlik va tarmoqqa tegishliligidan, mulkchilik turidan qatʼi nazar, litsenziyasiz faoliyat bilan shugʻullanishi taqiqlanadi. Oʻzbekiston Respublikasi SSV litsenziya hayʼati tomonidan farmatsevtika faoliyatining quyidagi turlari uchun litsenziyalar beriladi:

- tayyor dori vositalari va tibbiy buyumlar sotib olish hamda sotish huquqiga ega boʻladigan dorixonalarga;
- shifokor retsepti boʻyicha dori vositalari va steril eritmalar tayyorlab sotish, shuningdek, tayyor dori vositalari hamda tibbiy ashyolarni sotib olish va sotish huquqiga ega boʻlgan korxonalariga;
- Oʻzbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tomonidan qoʻllashga ruxsat etilgan dori vositalari hamda tibbiy buyumlarni korxonada sharoitida ishlab chiqarish va sotish huquqini beradigan yuridik shaxslarga;
- Oʻzbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tomonidan qayd etilgan giyohvand hamda psixotrop moddalar saqlangan vositalarni sotib olish va sotish huquqiga ega boʻlgan dorixonalarga. Litsenziya berish toʻgʻrisidagi

hujjatlarni ko‘rib chiqish, ularning muddatlarini uzaytirish, ular yuzasidan xulosalar tay- yorlash uchun litsenziyalovchi organda ekspert komissiyasi to‘g‘risidagi nizom litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi.

Bunda ekspert komissiyasi tarkibiga majburiy tarzda tegishli ixtisosliklar bo‘yicha mutaxassislar kiritiladi.

Ekspert komissiyasining yig‘ilishi kamida oyiga ikki marta o‘tkaziladi.

Farmatsevtika faoliyatining mazkur Nizomga muvofiq, litsenziyalanadigan turlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

a) dori vositalari va tibbiyot buyumlari ishlab chiqarish; b) dori vositalari va tibbiyot buyumlari tayyorlash; d) dori vositalari va tibbiyot buyumlari yaratish bo‘yicha ilmiy tadqiqot ishlari; e) dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifatini nazorat qilish;

f) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini chakana sotish; g) dori vositalarini ulgurji sotish; h) tibbiyot buyumlarini ulgurji sotish; i) dorivor o‘simliklar, hayvonot va mineral asosga ega bo‘lgan xomashyoni yetishtirish, yig‘ish, tayyorlash, qadoqlash va ulgurji sotish.

Yuqorida qayd etilgan faoliyat turlarini «a»–«h» kichik bandlarida ko‘rsatilgan farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishga litsenziyalar faqat yuridik shaxslarga berilishi mumkin, bunda «b»–«f» kichik bandlarida ko‘rsatilgan faoliyat turlarini amalga oshirishda litsenziya faqat dorixona muassasalariga beriladi. Mazkur Nizom 3-bandining «a»–«h» kichik bandlarida ko‘rsatilgan farmatsevtika faoliyatini amalga oshirish uchun olin- gan litsenziya, ular ishlab chiqargan va tayyorlangan dori vositalari hamda tibbiyot buyumlarini sotish huquqini beradi. Yuridik yoki jismoniy shaxs tomonidan farmatsevtika faoliyati faqat litsenziyada belgilangan faoliyat turi (uning bir qismi) bo‘yicha amalga oshirilishi mumkin. Litsenziatda tegishli faoliyatni amalga oshirish uchun foydalaniladigan filiallar (alohida hududlardagi bo‘limlar va obyektlar) mavjud bo‘lgan taqdirda, litsenziya berish vaqtida ko‘rsatib o‘tilgan filiallar (alohida hududlardagi bo‘limlar va obyektlar) soniga qarab, ulardan har birining joylashgan joyi ko‘rsatilgan holda litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlangan litsenziya nusxalari beriladi.

Litsenziya bitimi talablariga rioya qilishni nazorat qilish

Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishda litsenziat quyi- dagi qoidalarga rioya qilishga majbur:

- faoliyatning farmatsevtika faoliyati to‘g‘risidagi qonun hujjat- lariga qat’iy rioya etish;

- faoliyatni litsenziyada ko‘rsatilgan faoliyat doirasida, shuningdek, litsenziya bitimiga muvofiq ko‘rsatilgan (manzil)lar bo‘yicha amalga oshirish;
- litsenziya talabgori litsenziyalanayotgan faoliyatni amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, tegishli moddiy-texnik bazadan, asbob-uskunalardan va boshqa texnik vositalardan foydalanish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlari ishlab chiqarish, tayyorlash, sotish yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan me‘yoriy hujjatlar talablariga rioya qilish;
- ekologiya va sanitariya-gigiyena normalari va qoidalariga rioya etish;
- dori vositalarini tayyorlashda litsenziat, shuningdek, dori vositalarini tahlil qilish uchun vakolatli nazorat-tahlil laboratoriyasi bilan shartnoma tuzish.

Farmatsevtika faoliyatining tegishli turini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan moddiy-texnik bazaga, asbob-uskunalarga, boshqa texnika vositalari va xodimlarga talablar belgilangan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Litsenziya maxsus blanklarda rasmiylashtiriladi. Litsenziya blanklari qat’iy hisobda turadigan hujjatlar hisoblanadi, hisobga olish seriyasiga, tartib raqamiga va himoyalanganlik darajasiga ega bo‘lishi kerak. Litsenziya blanki namunasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 20-dekabrda 488-qaroriga muvofiq, litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi. Farmatsevtika faoliyati bo‘yicha tegishli boshqaruv va me‘yoriy texnik hujjatlar talablari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish, tayyorlash, sifatini nazorat qilish va sotish tartiblari buzilganda, litsenziya hay’ati tavsiyasi bo‘yicha belgilangan tartibda, dorixona egasi litsenziyadan mahrum qilinadi yoki uning faoliyati vaqtincha to‘xtatib qo‘yiladi. Hay’at a‘zolari O‘zbekiston Respublikasi SSV buyrug‘iga, hay’at raisi ko‘rsatmalariga va hay’at qaroriga muvofiq, tahlil ishlarini olib boradi. Hay’at majlislari oralig‘ida hay’at raisi tomonidan amaldagi qonun va SSV buyruq hamda yo‘riqnomalariga zid bo‘lmagan vazifalar bajariladi.

O‘zbekiston Respublikasi SSVning litsenziyasi hozirgi kunda hay’at tomonidan farmatsevtika faoliyati bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlarga litsenziya cheksiz muddatga beriladi. Dorixona

muassasalari o'z ish faoliyatini O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlangan tegishli San PIN me'yorlariga rioya qilgan holda faoliyat ko'rsatadilar.

Sertifikatlashtirish.

Tovarni sertifikatlashtirish bo'yicha umumiy ma'lumotlar va ularni o'tkazish tartibi. Sertifikatsiya so'zi lotin tilida «to'g'ri bajarilgan» ma'nosini anglatadi. Tovar «to'g'ri bajarilganini» bilish uchun, sertifikatsiya jarayoni amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirish– tovar, jarayon yoki xizmatning belgilangan talablarga muvofiqligini yozma ravishda uchinchi tomondan tasdiqlash jarayoni. Bunday tasdiqlanish, shu jumladan, farmatsevtik tovar uchun ham ommaviy e'tirof etilgan turi — muvofiqlik sertifikatidir. «Muvofiqlik» atamasi belgilangan talablarning rioya etilishini anglatadi.

Muvofiqlikni tasdiqlash jarayoni uchinchi tomonining (sertifikatlashtirish idorasi) ishtirok etishini taqozo etadi. Sertifikatlashtirish idorasi (uchinchi tomon) — sotuvchi, ishlab chiqaruvchi (birinchi tomon) va iste'molchi (ikkinchi tomon)lardan mustaqil bo'lishi lozim.

Farmatsevtik tovar iste'mol tovarlarining o'ziga xos guruhini tashkil etadi, buning sababi shundaki, bu tovarning sifatini faqat maxsus laboratoriya sinovlari, shu jumladan, kimyoviy, mikrobiologik va biologik tahlillar yordamida tasdiqlash mumkin. Yuqorida sanab o'tilgan sinovlar natijasida farmatsevtik tovarning belgilangan talablarga muvofiqligi — sifatini tasdiqlash uchun xizmat qiladi. Farmatsevtik tovarning sifatiga bo'lgan talablar sifat standartlarida (farmakopeya, farmakopeya maqolasi, vaqtincha farmakopeya maqolasi, korxonada farmakopeya maqolasi, farmatsevtik tovarning spetsifikatsiyasi va h.k.) kabi me'yoriy-tahlil hujjatlarida aks ettirilgan. Farmatsevtik tovarni sertifikatlashtirishning asosiy maqsadi – dori vositalari va tibbiy buyumlarning me'yoriy hujjatlar majburiy talablariga muvofiqligini isbotlashdan iborat. Sertifikatlashtirish tizimini yaratish orqali bu jarayonni amalga oshirish qoidalarini belgilash va boshqarish olib boriladi.

Farmatsevtika tovarlarini sertifikatlashtirishning huquqiy asosi bo'lib, O'zbekiston Respublikasining «Tovar va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida»gi, «Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish», «Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida»gi Qonunlari, Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 12-avgustdagi 409-, 2002-

yil 3-noyabrdagi 342-, 2002-yil 5-dekabrdagi 427-, 2004-yil 6-iyuldagi 318-, 2004-yil 5-avgustdagi 373-qarorlari hisoblanadi. Muvofiqlikni tasdiqlash oʻrnatilgan tartibda tashkil etilgan, oʻz ichiga qoidalar, yoʻriqnomalar va boshqaruv organini mujassam qilgan sertifikatlashtirish tizimi orqali amalga oshiriladi.

Umumiy holatda sertifikatlashtirish tizimi quyidagilardan tashkil topgan boʻladi:

- tizim faoliyatining boshqaruvi va nazoratini olib boruvchi markaziy organ;
- sistema aʼzo (sertifikatlash idoralari, sinov laboratoriyalari va nazorat organ)lari;
- muvofiqlikni tasdiqlash boʻyicha meʼyoriy hujjatlar;
- sertifikatlashtirish va inspeksion nazorat tartib-qoidalari. Har qanday sertifikatlashtirish tizimida muvofiqlikni tasdiq-

lash toʻgʻrisida maʼlumot yetkazish boʻyicha ikki uslub qoʻllaniladi: muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisi.

Muvofiqlik sertifikati— tovar yoki xizmatlarning muayyan meʼyoriy hujjatga muvofiqligini tasdiqlash uchun sertifikatlashtirish tizimining qoidalari boʻyicha berilgan hujjat.

Muvofiqlik belgisi— sertifikatlashtirish tizimi qoidalari boʻyicha qoʻllaniladigan roʻyxatdan oʻtgan belgi. Mazkur belgi tegishli identifikatsiyalashtirishning tovar va xizmatlar, aniq standartga yoki boshqa meʼyoriy hujjatga mos kelishiga yetarlicha ishontiradigan, xizmatlarni sertifikatlashtirish, odatda, ishlab chiqaruvchi (birinchi tomon) tomonidan amalga oshiriladi va uning asosiy maqsadi tovarlar sifatli hamda raqobatbardosh ekanligini koʻrsatish, xalqaro bozorga olib kirish uchun zamin yaratishga qaratilgan. Bunga GMP sertifikatiga ega boʻlgan farmatsevtika korxonalarini misol boʻlishi mumkin.

Majburiy sertifikatlashtirilishi lozim boʻlgan tovarlar (xizmatlar) roʻyxati oʻrnatilgan tartibda, qonunchilikka muvofiq Oʻzbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi (OʻzR VMning 2004-yil 6-iyundagi «Tovarlarni sertifikatlashtirish tartibini soddalashtirishga doir chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi 318-qarorining 1-ilovasi). Aholini yuqori sifatli va bezarar dori vositalari bilan taʼminlashda yagona davlat siyosatini amalga oshirish hamda isteʼmolchilar manfaatini himoya qilish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasida 2003-yil 1-yanvardan boshlab, dori vositalarining majburiy sertifikatsiyasi joriy etildi. Bunda sertifikatlashtirish idoralari tomonidan

buyurtmachiga sertifikatlashtirish sxemasiga asosan, farmatsevtika tovarining yagona namunadagi muvofiqlik sertifikati beriladi. O‘zbekiston Respublikasi hududida faqat muvofiqligi tasdiqlangan dori vositalarining savdosiga ruxsat etiladi.

Farmatsevtik tovarlarni sertifikatlashtirish uchun yagona qoidalar belgilangan. Bu qoidalar mahalliy ishlab chiqarilgan va xorijdan keltiriladigan barcha farmatsevtik tovarga taalluqlidir. Farmatsevtik tovarning sertifikatsiyasi «O‘zstandart» agentligi tomonidan akkreditatsiyadan o‘tgan tibbiy tovarlarni sertifikatlashtirish idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Farmatsevtika tovarlarini ishlab chiqarish va sifat tizimining sertifikatsiyasi esa sifat hamda ishlab chiqarish tizimini sertifikatlashtirish uchun akkreditatsiyadan o‘tgan idoralar tomonidan o‘tkaziladi. Sertifikatlashtirish sinovlari mazkur tovarni sertifikatlashtirishda me‘yoriy hujjatlarda keltirilgan sinovlarni o‘tkazish huquqiga ega, texnik kompetentligi hamda mustaqilligi bo‘yicha akkreditatsiyadan o‘tgan sinov laboratoriyalari va markazlari tomonidan amalga oshirildi.

Sertifikatlashtirishni o‘tkazish uchun buyurtmachi belgilangan tartibda «O‘zstandart» agentligi tomonidan akkreditatsiyadan o‘tgan tibbiy tovarlarni sertifikatlashtirish tizimiga kirgan sertifikatlashtirish idorasiga buyurtma beradi. Buyurtmaga quyidagi hujjatlarning nusxalari ilova qilinishi lozim:

- muvofiq faoliyat turi uchun berilgan litsenziya;
- ishlab chiqaruvchi korxonada o‘tkazilgan tahlil natijalari keltirilgan bayonnomalar (mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun) yoki xorijiy firmaning sifat tahlili natijalarining me‘yoriy hujjatlarga mosligi to‘g‘risidagi xulosalarni o‘z ichiga olgan tahlil sertifikatlari;
- yo‘l-transport hujjatlari (hisob-faktura, yukxati yoki invoys).

Sertifikatlashtirish idoralari buyurtmachi tomonidan taqdim etilgan buyurtma asosida buyurtmani ro‘yxatdan o‘tkazadi, sertifikatsiya sxemasini tanlaydi va sinovlarni o‘tkazish uchun dori vositalaridan namuna oladi. Dori vositalarining namunalari sertifikatlashtirish sinovlari uchun me‘yoriy hujjatlarda keltirilgan.

Ko‘rsatkichlar bo‘yicha tahlilni o‘tkazish uchun zarur bo‘lgan miqdorda tanlab olinadi. Arbitraj tahlilini o‘tkazish zarurati bo‘lganida to‘liq ikki martali tahlilini o‘tkazish uchun qo‘shimcha ravishda namuna olinadi.

Namunalarni tanlash, ularning yorliqlanishi va tamg'alanishi, shuningdek, ularni sinov joylariga yetkazib berish jarayonlari sertifikatlashtirish idorasi tomonidan buyurtmachi ishtirokida amalga oshiriladi. Bunda namuna olish dalolatnomasi ikki nusxada tuziladi. Namunaning olinishi va saqlanishining to'g'ri amalga oshirilishi uchun javobgarlik sertifikatlashtirish idorasi zimmasiga yuklatiladi. Bojxona ta'minoti ostidagi import bo'yicha keltirilgan dori vositalari namunalarni olish sertifikatlashtirish idorasining vakili, bojxona nazoratchisi va tovar egasining ishtirokida amalga oshiriladi. Bunda dalolatnoma uch nusxada tuzilib, ikkinchi nusxasi bojxona organiga topshiriladi.

Dori vositalarini sertifikatlashtirish idorasi sinovlarni amalga oshirish uchun namunalarni akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriyaga beradi. Mazkur sinov laboratoriyasi dori vositalarining tahlilini o'tkazadi, tahlil natijalarini o'rganib, tahlil bayonnomasini rasmiylashtiradi va sertifikatlashtirish idorasiga yuboradi. Mahalliy va xorijiy dori vositalarining sertifikatlashtirish jarayonidagi sifat nazorati O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan mazkur dori vositalari qayd etish vaqtida tasdiqlangan me'yoriy hujjatlar (sifat standartlari) asosida o'tkazilishi zarur. Bir vaqtning o'zida dori vositasining 5 tadan ortiq seriyasi sertifikatlashtirish uchun topshirilsa, sifat nazorati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha dori vositalari seriyasining miqdoriga ko'ra, tanlanma usulda (har bir uchinchi, beshinchi va h.k. seriyalar uchun) amalga oshiriladi. Ijobiy natijalar kuzatilsa, qolgan seriyalarning sifat nazorati «Tasvirlanishi», «Qadoqlanishi», «Yorliqlanishi», zarur bo'lganda «Chinligi» ko'rsatkichlari asosida o'tkaziladi.

Dorivor o'simlik xomashyosining 5 tadan ortiq seriyasini bir vaqtda sertifikatlashtirish uchun topshirilsa, sifat nazorati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha partiya hajmiga ko'ra, har bir seriyadan tanlov usulida amalga oshiriladi. Tahlil natijasida ijobiy natijalar aniqlansa, qolgan seriyalarining sifat nazorati

«Chinligi», «Maydalanganligi darajasi», «Namlik», «Ombor zararkunandalari bilan zararlanish darajasi» va zarur bo'lganda,

«Radioaktivlik» ko'rsatkichi bo'yicha olib boriladi. Inyeksiya uchun dori vositalari va ko'z tomchilari qo'shimcha ravishda chinlik, pH, ranglilik, tiniqlilik ko'rsatkichlari bo'yicha seriyali majburiy nazorat qilinadi. Bu holda muvofiqlik sertifikati dori vositalarining butun keltirgan partiyasiga beriladi. Infuzion zarur bo'lganida inyeksion dori

vositalari qo‘shimcha ravishda «Pirogenlik» ko‘rsatkichi bo‘yicha tahlildan o‘tkaziladi.

GMP sifat sertifikatiga ega, shuningdek, tovarning barcha belgilangan qonun-qoidalari asosida to‘g‘ridan to‘g‘ri keltirish kontraktlari asosida olib keluvchi xorijiy ishlab chiqaruvchilarning dori vositalarining sifat nazorati «Tasvirlanishi», «Qadoqlanishi»,

«Markirovka» va zarur bo‘lganida «Chinlik» ko‘rsatkichlari bo‘yicha amalga oshirilishi mumkin. Ishlab chiqaruvchi korxonaning sertifikati mavjud bo‘lmaganida yoki taqdim etilgan tahlil pasportda me‘yoriy hujjatlarda ko‘zda tutilgan barcha ko‘rsatkichlar to‘liq ko‘rsatilmagan bo‘lsa, dori vositalarining sifat nazorati barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha olib boriladi.

Quyidagi farmatsevtik tovar barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha majburiy nazoratdan o‘tkaziladi:

- dori vositalarini ishlab chiqarishda ishlatiladigan substansiyalar (dori moddalar);
- belgilangan ro‘yxatga rasman kiritilgan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar;
- narkoz (shu jumladan, ingalatsion narkoz) uchun ishlatiladigan dori vositalari (kislород va azot (III) oksididan tashqari);
- rentgenokonstrast vositalar. Sertifikatlashtirish tahlilning ijobiy natijalari asosida sertifikat-

lashtirish idorasi dori vositalari uchun muvofiqlik sertifikatini rasmiylashtiradi, uni O‘zbekiston Respublikasi Milliy sertifikatlashtirish tizimining davlat reyestrída qayd etadi va buyurtmachiga beradi.

Xususiy dorixonalarni boshqarish

O‘zbekiston Respublikasidagi o‘tkazilgan dorixona muassasalarini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishdan ko‘zda tutilgan asosiy maqsad aholini dori vositalari, tibbiyot buyumlari bilan to‘xtovsiz va to‘liq ta‘minlashdan iboratdir. Bunda har bir muassasa-korxonara rahbari va boshqa xodimlarining ishbilarmonliklari, tadbirkorligidan to‘liq foydalangan holda ishlab chiqarishni rivojlantirishga yo‘naltirilgandir.

Ma‘lumki, bozor iqtisodiyotiga o‘tishning birinchi sharti — bu davlat mulkini xususiylashtirishdan iboratdir. Bozor iqtisodiyoti — bu xususiy mulkchilikka asoslangan iqtisodiyotdir. Bozor iqtisodiyotining hayotligi, samaradorligi va uning afzalligini jahondagi rivojlanib borayotgan barcha mamlakatlar tajribasi ko‘rsatmoqda.

Dorixonalarni boshqarish uning ustavi asosida olib boriladi.

Xususiy dorixona o'z oldida turgan barcha vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishi, ko'p jihatdan uni boshqarishga va uning rahbariyatiga bog'liqdir. Dorixona egasi mustaqil ravishda boshqaruv tizimini, dorixona shtatini belgilaydi. Dorixona egasi dorixonani o'zi bevosita yoki farmatsevt-menejer orqali boshqaradi. Dorixona egasi dorixona faoliyati masalalarini mustaqil hal qilib, dorixona nomidan ishonchnomasiz harakat qiladi. Vata- nimiz va chet el korxonalarida uning manfaatlarini ifodalaydi. Shartnomalar, shu jumladan, mehnat shartnomalari tuzadi, ishonchnomalar beradi, banklarda hisob-kitob varag'i ochadi, vositalardan foydalanish huquqini joriy etadi, dorixona shtatini tasdiqlaydi, buyruqlar chiqaradi va barcha xodimlar uchun majburiy bo'lgan ko'rsatmalar beradi. Dorixonaldagi farma tsevtik va boshqa xodimlarni ishga qabul qilish va ularni egallab turgan lavozimidan bo'shatish dorixona mudirining huquq doirasiga kiradi. U xodimlarni ishga qabul qilishda bitim va shartnomalar tuzadi, bunda ularning huquq va vazifalari, mehnat sharoitlari va egallagan lavozimidan bo'shatish shartlari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlar majmuasida e'tiborga olingan kafolatlari hisobga olgan holda ko'rsatiladi.

Dorixona egasi o'zining o'rinbosarlari, bosh hisobchi va boshqa hisobchi xodimlarni mustaqil ravishda ishga oladi va bo'shatadi. Dorixona o'z faoliyatini mustaqil rejalashtiradi, resurslarini, dori vositalari va idishlarini borligidan kelib chiqib va ishlab chiqarilayotgan mahsulotga bo'lgan ehtiyojni e'tiborga olgan holda kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Dorixona dori vositalarini ishlab chiqarish, ularni sotish va shartnoma asosida davlat ehtiyojlari uchun xizmat ko'rsatish bo'yicha ish olib boradi. Dorixona boshqa muassasa, tashkilot va fuqarolar bilan xo'jalik faoliyatining barcha sohalaridagi munosabat shartnoma asosida o'rnatiladi. U shartnoma turini, majburiyatlar va xo'jalik munosabatlarning qonunga zid bo'lmagan boshqa ko'pgina shartlarini erkin holda tanlashi mumkin.

Dorixona farmatsevtik bozorning holati, muayyan sheriklarning imkoniyatlarini o'rgangan holda o'z ishlab chiqarishini mustaqil ta'minlaydi, mahsulotlarni to'g'ridan to'g'ri yoki vositachilar yordamida sotadi. Dorixona mollarni shartnoma asosida ta'minotchi belgilangan narxda sotib oladi, dori vositalari va turli xizmat ko'rsatishni belgilangan tartibda ustamani qo'llagan holda, agar boshqasi shartnomada ko'rsatilmagan bo'lsa, kelishilgan erkin narxda amalga oshiradi.

Sotiladigan dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifati uchun mas'uliyat dorixonaga egasiga yuklatiladi. Dorixonada tayyorlangan va sotiladigan dori vositalari sifati ustidan nazorat olib borish «Dori-darmon» aksiyadorlik kompaniyasi qoshidagi nazorat xizmati va uning joylardagi birlashmalari tomonidan amalga oshiriladi. Dorixonada buxgalter hisoboti va balans, soliqlar bo'yicha hisoblar, boshqa zaruriy hujjatlar va ma'lumotlarni soliq tashkilotlariga taqdim etadi.

Shartnomalar tuzish tartibi

Dori vositalari va tibbiy asboblarning ulgurji savdosi qoidalari, standartlari O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirining 2002-yil 16-dekabrda 547-buyrug'i bilan tasdiqlangan.

Tibbiyot tovarlari ta'minotchi va iste'molchilar o'rtasida tuzilgan shartnomaga asosan yetkazib beriladi. Uning talablarini bajarish har ikki tomon uchun ham majburiydir. Shartnoma tibbiyot tovarlarini yetkazib berishda qatnashuvchi tomonlar huquq va burchlarini belgilovchi asosiy hujjat hisoblanadi. Ulgurji savdo korxonasi-tashkilotlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish litsenziyasiga ega bo'lgan ulgurji savdo korxonalaridan ishlab chiqarish maqsadlari uchun ishlab chiqaruvchi korxonalariga, dorixonaga muassasalariga dori vositalarini sotishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi hududida, faqat o'rnatilgan tartibda ro'yxatga olingan dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya-gigiyena ashyolari sotilishi mumkin. Ta'minotchi va iste'molchilar o'rtasida tuziladigan shartnomasi yetkazib berish shartnomasi tashkil qiladi. Bu tovarni ishlab chiqaruvchi korxonaga, ta'minotchi bilan iste'molchi o'rtasida ma'lum xil dori vositalari va tibbiyot buyumlarini qabul qilib, kelishilgan narxlarda uning haqini to'lashligi haqidagi hujjatdir. Yetkazib berishning alohida shartlari mavjud bo'lib, unda ta'minotchi va iste'molchilarni, ya'ni tomonlarni qiziqtiruvchi masalalar ko'zda tutiladi. Shartnomada yetkazib beriladigan tovarning nomi, miqdori, narxi, shartnoma summasi, tovar kelib tushish muddatlari, jo'natish va hisob-kitob qilish tartibi aniq ko'rsatilishi shart. Bundan tashqari, tibbiyot tovarlarining o'ziga xos spetsifikatsiyalarini hisobga olib, «Tovarlarni yetkazib berish shartlari to'g'risida»gi nizomda alohida tartiblar ko'zda tutilgan, ya'ni tovarlarni jo'natish tartibi va muddatlari, tovarlar, idishlar va upakovka (o'rab-joylash) sifatiga talablar, eng kam miqdorda jo'natish miqdori, qabul qilish tartibi va idishlarni qaytarish to'g'risida alohida tartiblar belgilangan.

Shartnomalar faqat yozma ravishda, ikki nusxada tuzilib, odatda, bir yilga tuziladi, lekin ular, shuningdek, qisqa muddatli, fasliy, ma'lum bir ishni bajarishga mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Uning yozma ravishda rasmiylashtirilishi, ta'minotchi bilan iste'molchi o'rtasida paydo bo'ladigan nizo va kelishmovchiliklarini ko'rib chiqishni va ularni hal qilishni yengillashtiradi. Har ikki tomon ham shartnoma tuzishda va uni bajarishlarida, xo'jalik hisobi qiziqishlarini hisobga olishlari lozim. Ta'minotchi iste'molchilarni keng assortimentdagi mollar bilan ta'minlamoqchi bo'lsa, ular shartnomaga spetsifikatsiya ilova qiladilar va uni ham tomonlar imzo va muhr bilan tasdiqlaydilar. Shartnoma munosabatlari tomonlarning iqtisodiy majburiyati bo'lgani uchun, ularni bajarmaslik qonun yoki shartnomada belgilangan tartibga ko'ra, iqtisodiy jazolanadi (jarima, neustoy-ka), majburiyatni bajarmagan korxonaga o'z mijoziga yoki sherigiga keltirilgan zarar belgilangan asosda qoplanadi.

Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishda qo'yiladigan litsenziya talablari va shartlari:

1. Farmatsevtika faoliyati to'g'risidagi qonun hujjatlariga qat'iy rioya etish;

2. Faoliyatni litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat doirasida, shuningdek, litsenziya bitimiga muvofiq manzil (manzillar) bo'yicha amalga oshirish;

3. Litsenziat litsenziyalanayotgan faoliyatni amalga oshirish unga mulk huquqi bilan yoki boshqa qonuniy asosda tegishli sanitariya me'yorlari va qoidalariga muvofiq binolarga ega bo'lishi; 4. Litsenziyalanadigan aniq faoliyat turini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, tegishli moddiy- texnik bazadan, asbob-uskunalardan va boshqa texnik vositalardan foydalanish.

Litsenziyalovchi organga taqdim etiladigan hujjatlar:

- litsenziyani berish to'g'risida ariza (unda quyidagilar ko'rsatiladi: yuridik shaxslar uchun — yuridik shaxsning nomi va tashkiliy-huquqiy shakli, uning joylashgan joyi (pochta manzili, muassasaning, bankning nomi va bank muassasasidagi hisob raqami); jismoniy shaxslar uchun — (F.I.Sh., fuqaroning shaxsini tasdiqlovchi hujjat ma'lumotlari);

- yuridik shaxsning davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnomaning notarial tasdiqlangan nusxasi;

- litsenziya berish to'g'risidagi ariza ko'rib chiqilganligi uchun yig'im to'langanligini tasdiqlovchi hujjat;

- O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilangan talablarga muvofiq, moddiy-texnika bazasi, asbob-uskunalar, boshqa texnik vositalar va xodimlarning mavjudligi to‘g‘risida ma’lumotnoma.

Keys topshiriqlari

*Keys.*Farmatsevtika faoliyatini litsenziyalovchi organga litsenziya oluvchidan

«Moddiy-texnik baza, asbob-uskunalar, texnik vositalar mavjudligi va farmatsevtik xodimlar to‘g‘risida»gi ma’lumotnoma boshqa hujjatlar bilan birga topshirildi. Lekin dorixonaga borib tekshirilganda ba’zi bir noaniqliklar kuzatildi. Litsenziyalovchi organ qanday yo‘l tutishi kerak?

Keysni bajarish bo‘yicha topshiriqlar: 1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling. 2. Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishda qo‘yiladigan litsenziya talablari va shartlarini sanab o‘ting.

3. Litsenziyalovchi organga litsenziya olish uchun taqdim etiladigan hujjatlar ro‘yxatining nomini ayting.

«Dori vositalari retseptsiz savdosini tashkil qilish» mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasida farmatsevtika faoliyati litsenziyalanadigan faoliyat turlariga kiradi. Ushbu faoliyatni litsenziyalashtirish jarayoni O‘zR «Alohida faoliyat turlarini litsenziyalashtirish to‘g‘risidagi qonuniga muvofiq holda ishlab chiqilgan Vazirlar Mahkamasining 13.05.2010 y. 91-son qarorida belgilangan tartibga asosan o‘tkaziladi. Farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash litsenziatlar tomonidan ushbu sohada yagona davlat siyosatini ta’minlash uchun belgilangan qonunchik talablarini bajarilayotganligining davlat nazoratidir. Farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi (litsenziyalovchi organ) tomonidan amalga oshiriladi. Litsenziyalar berish to‘g‘risida hujjatlarni ko‘rib chiqish, ulaming muddatlarini uzaytirish, ular yuzasidan xulosalar tayyorlash uchun litsenziyalovchi organda ekspert komissiya tuziladi, Ekspert hay’ati tarkibi va nizomini litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi. Bunda ekspert komissiya tarkibiga majburiy tarzda tegishli ixtisosliklar bo‘yicha mutaxassislar kiritiladi. Ekspert komissiya majlislari kamida oyiga ikki marta o‘tkaziladi. Farmatsevtika faoliyatining litsenziyalanadigan turlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: 1) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini ishlab chiqarish; 2) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini tayyorlash; 3) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini yaratish

bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari; 4) dori vositalari va tibbiyot buyumlarining sifatini nazorat qilish; 5) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini chakana sotish; 6) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini ulgurji sotish; 7) dorivor o'simliklar, hayvonot va mineral asosga ega bo'lgan xomashyoni yetishtirish, yig'ish tayyorlash, qadoqlash va ulgurji sotish, «1»-«6» bandlarida ko'rsatilgan farmatsevtika faoliyati turlarini amalga oshirishga litsenziyalar faqat yuridik shaxslarga berilishi mumkin, bunda «2» va «5» bandlarida ko'rsatilgan faoliyat turlarini amalga oshirishga litsenziya faqat dorixona muassasalariga beriladi. «1» va «2» bandlarida ko'rsatilgan farmatsevtika faoliyati turlarini amalga oshirish uchun olingan litsenziya litsenziatlarga ular ishlab chiqargan va tayyorlagan dori-darmon vositalari va tibbiyot buyumlarini sotish huquqini beradi. Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirish uchun namunaviy (oddiy) litsenziya beriladi. Yuridik va jismoniy shaxslarga litsenziya 5-yil muddatga beriladi. Litsenziya 5-yildan kam muddatga litsenziya talabgorining arizasiga ko'ra berilishi mumkin. Yuridik yoki jismoniy shaxs tomonidan farmatsevtika faoliyati faqat litsenziyada belgilangan faoliyat turi (uning bir qismi) bo'yicha amalga oshirilishi mumkin. Litsenziya talablari va shartlari Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishda litsenziat quyidagilarga majbur: - faoliyatni farmatsevtika to'g'risidagi qonun hujjatlarga qat'iy rioya etgan holda olib borish; - faoliyatni litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat doirasida, shuningdek litsenziya bitimiga muvofiq manzil (manzillar) bo'yicha amalga oshirish; - litsenziya talabgori litsenziyalanayotgan faoliyatni amalga oshirish unga mulk huquqi bilan yoki boshqa qonuniy asosda tegishli sanitariya me'yorlari va qoidalariga muvofiq binolarga ega bo'lishi; - litsenziyalanadigan aniq faoliyat turini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, tegishli moddiy-texnik bazadan, asbob-uskunalardan va boshqa texnik vositalardan foydalanish; - dori-darmon vositalari va tibbiyot buyumlarini ishlab chiqarish, tayyorlash, sotish yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan meyoriy hujjatlar talablariga rioya qilish; - ekologiya va sanitariya-gigiyena me'yorlari va qoidalariga rioya etish. Dori vositalarini tayyorlashda litsenziat, shuningdek, dori vositalarini analiz qilish uchun vakolatli nazorat-tahlil laboratoriyasi bilan shartnoma tuzishga majburdir. Farmatsevtika faoliyatining tegishli turini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moddiy-texnik bazaga, asbob-uskunalarga, boshqa texnika vositalari va xodimlarga talablar belgilangan tartibda

O‘zbekiston Respublikasi Sog‘iqni saqlash vazirligi tomonidan belgilanadi. Litsenziya olish uchun zarur bo‘lgan hujjatlar Litsenziya olish uchun litsenziya talabgori litsenziyalovchi organga quyidagi hujjatlarni taqdim etadi; a) litsenziya berish to‘g‘risida ariza, unda quyidagilar ko‘rsatiladi: - yuridik shaxs uchun - yuridik shaxsning nomi va tashkiy huquqiy shakli, uning joylashgan joyi (pochta manzili, bank muassasasining nomi va bank muassasasidagi hisob raqami); -jism oniy shaxs uchun - familiyasi, ismi, otasining ismi, fuqaroning shaxsini tasdiqlovchi hujjat ma’lumotlari; -yuridik yoki jismoniy shaxs amalga oshirishni mo‘ljallayotgan faohyatning litsenziyalanadigan turi (uning bir qismi) hamda faoliyatning ko‘rsatib o‘tilgan turi (uning bir qismi) amalga oshiriladigan muddat; b) yuridik shaxsning davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘- risidagi guvohnomaning notarial tasdiqlangan nusxasi - yuridik shaxslar uchun; yakka tartibdagi tadbirkorning davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risidagi guvohnomaning notarial tasdiqlangan nusxasi - jismoniy shaxslar uchun; d)litsenziya berish to‘g‘risidagi ariza ko‘rib chiqilganligi uchun yig‘im to‘langanligini tasdiqlovchi hujjat; e) hududiy sanitariya-epidemiologiya nazorati organining litsenziyalanadigan faoliyat turini amalga oshirish uchun litsenziya talabgoridagi mavjud binolarning sanitariya normalari va qoidalariga muvofiqligi to‘g‘risidagi xulosasi; f) moddiy-texnika bazasi, asbob-uskunalar, boshqa texnik vositalar va xodimlarning mavjudligi to‘g‘risida ma’lumotnoma; g) Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi hududiy organlarning farmatsevtika faoliyat turlarining tabiatni muhofaza qilish talablariga muvofiqligi to‘g‘risidagi xulosasi (dori vositalari va tibbiyot buyumlarni ishlab chiqarish faoliyatini yuritish uchun). Hujjatlar litsenziya talabgori tomonidan litsenziyalovchi organga bevosita yoxud olinganligi to‘g‘ risidagi bildirishnoma bilan pochta aloqasi vositasi orqali yetkazib beriladi. Hujjatlar litsenziyalovchi organ ekspert komissiyasining mas’ul kotibi tomonidan ro‘yxat bo‘yicha qabul qilinadi, ro‘yxatning nusxasi hujjatlar qabul qilib olingan sana to‘g‘risida belgi qo‘yilgan holda litsenziya talabgoriga yuboriladi (topshiriladi). Ekspert komissiya mas’ul kotibi joyida bo‘lmaganligi tufayli hujjatlarning qabul qilinishini rad etishga yo‘l qo‘yilmaydi. Ekspert komissiya mas’ul kotibi vaqtincha joyida bo‘lmagan taqdirda uning funksiyalarini belgilangan tartibda litsenziyalovchi organ tomonidan belgilanadigan shaxs bajaradi. Noto‘g‘ri yoki buzilgan ma’lumotlar taqdim etilganligi uchun litsenziya talabgori O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlariga

muvofiq javob beradi. Arizalarni ko‘rib chiqish va litsenziya berish yoki litsenziya berishni rad etish to‘g‘risida qaror qabul qilish Ariza ko‘rib chiqilganligi uchun litsenziya talabgoridan qonun hujjatlarida belgilangan eng kam oylik ish haqining besh baravari miqdorida yig‘im undiriladi. Litsenziya talabgorlarining arizalari ko‘rib chiqilganligi uchun yig‘im summasi litsenziyalovchi organning hisob raqamiga o‘tkaziladi. Litsenziya talabgori berilgan arizadan voz kechgan taqdirda to‘langan yig‘im qaytarilmaydi, Litsenziya talabgorining barcha zarur hujjatlari ilova qilingan arizasi ular olgan kunda ko‘rib chiqish uchun ekspert komissiyaga kiritiladi. Ekspert komissiya o‘n besh kun muddatda taqdim etilgan hujjatlarni ko‘rib chiqadi va ular bo‘yicha litsenziya berish yoki litsenziya berishni rad etish to‘g‘risida ekspert xulosasi tayyorlaydi, Litsenziya talabgorining litsenziya talablari va shartlariga muvofiqligini aniqlash uchun litsenziyalovchi organ ekspert komissiya iltimosiga ko‘ra o‘z mablag‘lari hisobiga: - litsenziya talabgorida litsenziyalanadigan faoliyat turini amalga oshirish uchun mavjud sharoitlarni joylarga chiqib baholash; - tegishli xulosalar tayyorlash uchun shartnoma asosida ekspertlarni jalb qilish huquqiga ega. Litsenziyalovchi organ besh kun muddatda ekspert komissiya xulosasi asosida litsenziya berish yoki litsenziya berishni rad etish to‘g‘risida qaror qabul qiladi. Bu qaror qabul qilishning umumiy muddati ariza va barcha zarur hujjatlar olingan kundan boshlab 20 kundan ortiq bo‘lmasligi kerak. Litsenziyalovchi organ tegishli qaror qabul qilingandan keyin uch kun muddatda litsenziya talabgorini qabul qilingan qaror to‘g‘risida yozma ravishda xabardor qiladi. Litsenziya berishga qaror qilinganligi to‘g‘risidagi bildirishnoma litsenziya talabgoriga bank hisob raqami rekvizitlari, davlat boji to‘lash muddati ko‘rsatilgan holda yozma shaklda yuboriladi. Litsenziya talabgori tomonidan davlat boji to‘langanligini tasdiqlovchi hujjat taqdim etilgandan va litsenziya bitimi imzolangandan keyin uch kun muddatda beriladi. Litsenziya bitimi litsenziyalovchi olgan va litsenziyaning huquq va majburiyatlarni belgilovchi hujjat hisoblanadi, unda quyidagilar bo‘lishi kerak: - bitimni imzolagan shaxslarning familiyasi, ismi, otasining ismi, egallab turgan lavozimi; - litsenziya asosida amalga oshiriladigan farmatsevtika faoliyati turi (uning bir qismi)ning nomi, - dorixona muassasasi mudiri (rahbari)ning familiyasi, ismi, otasining ismi; - litsenziyatga qo‘yiladigan litsenziya talablari va shartlari; - litsenziyaning amal qilish muddati, uning amal qilish muddati tugaydigan sana ko‘rsatilgan holda; - litsenziyalanadigan faoliyat turi va

amalga oshiriladigan manzil (manzillar); - litsenziya bitimi talablari va shartlari buzilganligi uchun tornonlaming javobgarligi; - litsenziat tomonidan litsenziya bitimi talablari va shartlari bajarilishini litsenziyalovchi organ tomonidan nazorat qilish tartibi; - farmatsevtika faoliyati xususiyatlariga taalluqli boshqa shartlar, - tomonlarning rekvizitlari. Litsenziya qayta rasmiylashtirilgan yoki filial ochilgan taqdirda litsenziya bitimiga o'zgartirish yoki qo'shimchalar kiritiladi yoki yangi litsenziya bitimi tuziladi. Litsenziya bitimi ikki nusxada - litsenziat va litsenziyalovchi organ uchun bir nusxadan tuziladi. Litsenziyalar maxsus blankalarda rasmiylashtiriladi. Litsenziyalar blankalari qat'iy hisobda turadigan hujjatlar hisoblanadi, hisobga olish seriyasi, tartib raqami va himoyalanganlik darajasiga ega bo'lishi kerak. Agar litsenziat litsenziya berish to'g'risida qaror qabul qilinganligi haqidagi bildirishnoma yuborilgan (topshirilgan) vaqtdan boshlab uch oy mobaynida litsenziyalovchi organga litsenziya berilganligi uchun davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi hujjatni taqdim etmasa yoxud litsenziya bitimini imzolamasa, litsenziyalovchi organ litsenziyani bekor qilish to'g'risida qaror qabul qilishga haqlidir. Litsenziya berishni rad etish Litsenziya berish «Faoliyatning ayrim turlarini litsenziyalash to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 17-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'yicha rad etilishi mumkin. Litsenziya talabgori litsenziyalovchi organning litsenziya berishni rad etilishi to'g'risidagi qarori, shuningdek litsenziyalovchi organ mansabdor shaxsining xatti-harakati (harakatsizligi) yuzasidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda shikoyat qilish huquqiga egadir, Litsenziya berish rad etilishi to'g'risida qaror qabul qilingan taqdirda rad etish to'g'risidagi bildirishnoma litsenziya talabgoriga rad etishning aniq sabablari va litsenziya talabgori ko'rsatib o'tilgan sabablarni bartaraf etish hujjatlarni takroran ko'rib chiqishga laqdim etish uchun yetarli bo'lgan muddat ko'rsatilgan holda yozma shaklda yuboriladi. Litsenziya talabgori tomonidan litsenziya berish rad etilishiga asos bo'lgan sabablar bartaraf etilgan taqdirda, hujjatlarni takroran ko'rib chiqish litsenziya talabgorining arizasi barcha zarur hujjatlar bilan birgalikda olingan kundan boshlab o'n kundan ortiq bo'lmagan muddatda amalga oshiriladi. Bunda takroran taqdim etilgan hujjatlar ular qabul qilingan kunda ko'rib chiqish uchun ekspert komissiyaga kiritiladi. Ekspert kotnissiya taqdim etilgan hujjatlarni olti kundan ortiq bo'lmagan muddatda ko'rib chiqadi va ular yuzasidan litsenziya berish yoki litsenziya berishni rad etish

to'g'risida ekspert xulosasi tayyorlaydi. Litsenziyalovchi organ ekspert komissiya xulosasi asosida to'rt kun muddatda litsenziya berish yoki litsenziya berishni rad etish to'g'risida qaror qabul qilinadi. Litsenziya talabgorlarining arizalari takroran ko'rib chiqilganligi uchun yig'im undirilmaydi. Litsenziya berish rad etilganligi to'g'risidagi bildirishnomada ko'rsatilgan muddat o'tgandan keyin berilgan ariza yangidan berilgan ariza hisoblanadi. Litsenziyalarni qayta rasmiylashtirish Yuridik shaxs - litsenziat qayta tashkil etilgan, unmg nomi yoki joylashgan joyi (pochta manzili) o'zgargan taqdirda, litsenziat qayta ro'yxatdan o'tkazilgandan keyin bir hafta muddatda litsenziyalovchi organga ko'rsatib o'tilgan ma'lumotlarni tasdiqlovchi tegishli hujjatlar ilova qilingan holda litsenziyani qayta rasmiylashtirish to'g'risida ariza berishi shart. Jismoniy shaxs - litsenziatning familiyasi, ismi, otasining ismi yoki yashash joyi o'zgargan taqdirda, litsenziat qayta ro'yxatdan o'tkazilgandan keyin bir hafta muddatda litsenziyalovchi organga ko'rsatib o'tilgan ma'lumotlarni tasdiqlovchi tegishli hujjatlar va amaldagi litsenziyaning asl nusxasi ilova qilingan holda litsenziyani qayta rasmiylashtirish to'g'nsida ariza berishi shart. Litsenziat litsenziya qayta rasmiylashtirilgunga qadar unda ko'rsatilgan faoliyatni ilgari berilgan litsenziya asosida amalga oshiriladi. Litsenziyalovchi organ taqdim etilgan hujjatlarni ko'rib chiqib kiritilayotgan o'zgartirishlarni hisobga olgan yangi blankada litsenziyani rasmiylashtiradi va amaldagi litsenziya o'rniga beradi. Ayni vaqtda litsenziya bitimiga tegishli o'zgartirishlar rasmiylashtiriladi va litsenziyalar reyestriga teishli o'zgartirishlar kiritiladi. Litsenziyalarni qayta rasmiylashtirish litsenziyalovchi organ tomonidan tegishli hujjatlar ilova qilingan holda litsenziyalarni qayta rasmiylashtirish to'g'risida ariza olingan kundan boshlab besh kun mobaynida amalga oshiriladi. Litsenziyalarni qayta rasmiylashtirishda litsenziya talabgorining litsenziya berish to'g'risidagi arizasi ko'rib chiqilganligi uchun to'rt kun muddatda litsenziyalovchi organ tomonidan bildirilgan summaning yarmi miqdorida yig'im undiriladi. Yig'im summasi litsenziyalovchi organ hisob raqamiga o'tkaziladi. Litsenziyaning amal qilish muddatini uzaytirish Litsenziyaning amal qilish muddati tugagandan keyin litsenziya litsenziat arizasiga ko'ra uzaytirilishi mumkin. Litsenziyaning amal qilish muddatini uzaytirish litsenziya olish uchun nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi. Litsenziyaning amal qilish muddatini uzaytirish to'g'risidagi ariza litsenziyalovchi organga litsenziyaning amal qilish muddati o'tgunga qadar ikki oydan kechikmay berilishi kerak. Dublikat

berish litsenziya yo‘qotib qo‘yilgan yoki u yaroqsiz holga kelib qolgan taqdirda uning dublikati beriladi. Dublikat olish uchun litsenziat 44 litsenziyalovchi organga ariza va litsenziya yo‘qotib qo‘yganligini tasdiqlovchi hujjat bilan murojaat qiladi, shuningdek, litsenziya berganlik uchun undiriladigan to‘lov summasining yarmi miqdorida to‘lov to‘langanligi to‘g‘risidagi hujjatni taqdim eladi. Yig‘im summasi litsenziyalovchi organ hisob raqamiga o‘tkaziladi. Litsenziya bitimini talabiariga rioya etilishini nazorat qilish Litsenziya bitimi talabiariga rioya etilishi ustidan nazorat qonun hujjatlarida belgilangan tartibda litsenziyalovchi organ tomonidan amalga oshiriladi.

Litsenziyalovchi organ o‘z vakolatlari doirasida quyidagi huquqlarga ega: - litsenziat tomonidan litsenziya talablari va litsenziya bitimlari shartlariga rioya etilishini qonun hujjatlarida belgilangan tartibda rejali tekshirish; - litsenziya talablari va shartlari litsenziat tomonidan buzilganligidan dalolat beruvchi hollar mavjud bo‘lgan taqdirda qonunda belgilangan tartibda rejadan tashqari tekshirish; - litsenziatdan zarur axborotni belgilangan tartibda so‘rash va olish; - tekshirishlar natijalari asosida, litsenziya talablari va shartlarining aniq buzilishlarini ko‘rsatgan holda dalolatnomalar (ma‘lumotnomalar) tuzish; - litsenziatga aniqlangan buzilishlarini bartaraf etish majburiyatini yuklovchi qarorlar chiqarish, bunday buzilishlarni bartaraf etishga majbur bo‘lgan muddatlarni belgilash; - litsenziyaning amal qilishini to‘xtatib qo‘yish, to‘xtatish yoki uni bekor qilish to‘g‘risidagi qaror chiqarish; - xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan farmatsevtika faoliyatini litsenziyasiz amalga oshirish hollari aniqlangan taqdirda materiallarni qonun hujjatlarida belgilangan choralar ko‘rish uchun belgilangan tartibda yuritish. Litsenziya talablari va shartlariga rioya etilishini tekshirishda litsenziyalovchi organ xodimlari tomonidan ikki nusxada dalolatnoma tuziladi, ularning bittasi litsenziatga beriladi, ikkinchi nusxasi litsenziyalovchi organda qoladi. Litsenziya berilganligi uchun davlat boji. Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishga litsenziya berilganligi yoki ularning amal qilish muddatini uzaytirganlik uchun kam oylik ish haqining o‘n baravari miqdorida davlat boji undiriladi. Davlat boji summasi respublika budjetiga otkaziladi.

Nazorat savollari

1. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy dorixonalarni boshqarish mohiyati.
2. Dorixona rahbarining huquq va vazifalari nimalardan iborat?
3. Dorixonalarga litsenziya berish tartibi, hujjatlari, turlari. 4. Litsenziya bitimining talablari haqida tushuncha bering.
5. Sertifikatsiya to'g'risida tushuncha bering.
- 6 Mahsulotni sertifikatlashtirish bo'yicha umumiy ma'lumotlarni bayon eting.
7. Muvofiqlik sertifikati qanday hujjat?
8. Xususiy dorixonaning asosiy vazifalari, uni boshqarish.
9. Dorixona xodimlarini ishga qabul qilish va korxonaga, tashkilotlar bilan shartnomalar tuzish tartiblari.
10. Dori vositalari va tibbiyot buyumlari savdosini tashkil qilish.

4-Mavzu:Dorixona tashkilotlarida chakana savdoni tashkil qilish

Reja:

1. Dorixona tashkilotlarida chakana savdoni tashkil qilish
2. Dorixonalarining vazifalari va funksiyalari
3. Dorixona xonalarining tarkibi, ularning faoliyat turiga qarab jihozlanishi.

Kalit soʻzlar: dorixona tashkiloti, chakana savdo, farmatsevtik xizmat, dori vositalari realizatsiyasi, dorixona funksiyalari, dorixona xonalari, dorixona jihozlari, sanitariya-gigiyena talablari.

Dorixona sogʻliqni saqlash tizimining ajralmas tarkibiy qismi- dagi tibbiyot muassasasi boʻlib, u aholini, davolash-profilaktika muassasalarini (DPM) va boshqa tashkilotlarni uzluksiz ravishda dori vositalari, sanitariya-gigiyena buyumlari, bogʻlov material- lari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan ashyolar bilan taʼminlaydi. Dorixonalar, asosan, dori tayyorlash, taʼminot, savdo, moliya va xoʻjalik ishlari bilan shugʻullanib, shifokorlar tomonidan yozib berilgan retseptlari, DPMLarning talabnomalari asosida dori vositalarini tayyorlab beradi. Katta miqdordagi ayrim dori vositalarini qadoqlash ishlari bilan shugʻullanadi, ularning sifa- tini nazorat qiladi va tayyor dori vositalarini aholi va DPMLariga sotadi.

Oʻzbekiston Respublikasida dorixona tashkilotlarida chakana savdoni tashkil qilish va tartibga solish “Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati toʻgʻrisida”gi Qonun hamda Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 185-son qarori bilan tasdiqlangan maxsus Nizom asosida amalga oshiriladi.

Asosiy qonunchilik hujjatlari quyidagilardan iborat:

-“Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati toʻgʻrisida”gi Qonun – farmatsevtika faoliyatining huquqiy asoslari, dori vositalarining muomalasi, sifat, xavfsizlik va samaradorlik talablarini belgilovchi asosiy hujjat.

-Vazirlar Mahkamasining 185-son qarori (06.04.2017-y.) – ushbu qarorning 2-ilovasida “Dori vositalarini va tibbiy buyumlarni chakana realizatsiya qilish tartibi toʻgʻrisidagi Nizom” tasdiqlangan. Unda dorixonalarining turlari, joylashuvi, jihozlanishi, dori vositalarini saqlash va berish tartib-qoidalari aniq koʻrsatilgan.

-Vazirlar Mahkamasining 149-son qarori (02.04.2022-y.) – dori vositalari va tibbiy buyumlarni raqamli markirovkalash tizimini tartibga soladi.

-Vazirlar Mahkamasining 80-son qarori (21.02.2022-y.) – farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash va litsenziya talablariga rioya etish tartiblarini belgilaydi.

Chakana savdoni tashkil qilishdagi asosiy talablar:

- **Faqat dorixona orqali sotish:** Dori vositalari va tibbiy buyumlarni chakana sotish faqat dorixonalar va ularning filiallari orqali amalga oshiriladi.

- **Elektron savdo:** Nizomga muvofiq, elektron tijorat orqali faqat retseptsiz beriladigan dori vositalari va tibbiy buyumlarni sotishga ruxsat etiladi.

- **Dori qaytarilmasligi:** Sotuvchi tomonidan realizatsiya qilingan sifatli dori vositalari va tibbiy buyumlar qaytarib olinmaydi va almashtirib berilmaydi.

- **Markirovka:** Barcha dori vositalari majburiy raqamli markirovka kodlariga ega bo‘lishi va ushbu tizim orqali hisobga olinishi shart.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so‘ng, Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-martdagi 132-qarori asosida respublika «Dori-darmon» davlat aksiyadorlik uyushmasi tashkil etildi, shu qaror asosida mulkchilikning xususiy, jamoa hamda aksiyador dorixonalar uyushmasi tashkil etildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining «Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuniga asosan, farmatsevtika faoliyati bilan shug‘ullanish — dorixona ishini boshqarishga oliy ma‘lumotli farmatsevtlargagina ruxsat etildi.

Yuqoridagi qayd etilgan faoliyatlarni amalga oshirish va qonun asosida dorixona ochish hamda tegishli farmatsevtika faoliyati bilan shug‘ullanish uchun esa maxsus litsenziya olish zarur bo‘ladi. Bu litsenziya O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 13-maydagi «Farmatsevtika faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 91-qarori asosida O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi qoshida tashkil etilgan maxsus hay‘at tomonidan beriladi. O‘zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarini keng joriy etish va chuqurlashtirish, tashabbuskorlik hamda tadbirkorlikni rivojlantirish, respublika aholisini dori vositalari bilan ta‘minlashni yaxshilash maqsadida yuqorida qayd etilganidek, respublika «Dori-

darmon» aksiyadorlik kompaniyasining viloyatlar, Tosh kent shahrida va Qoraqalpog‘iston Respublikasida hududiy birlashmalari tashkil etildi.

Dori vositalari bilan chakana savdo qilish huquqi, asosan, mulkchilik shaklining aksiyador, jamoa va xususiy dorixonalariga berildi. Bu dorixonalariga dori vositalarni sotishda tegishli tartib- qoidalarga amal qilish, ular bilan savdo qilish qoidalarini ta‘minlash mas‘uliyati yuklatilgan. Dori vositalarini sotish O‘zbekiston Respublikasining 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan «Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni asosida dorixona muassasalari tomonidan olib boriladi va dori vositalari faqat dorixona muassa- salari orqali sotiladi.

Dorixona ishi dorixona amaliyoti uchun xos bo‘lgan standartlarga muvofiq amalga oshiriladi. Dorixonalar ishini boshqarish esa shu qonunga asosan, oliy farmatsevtika ma‘lumotiga ega bo‘lgan shaxslargagina ruxsat etilishi ta‘kidlangan. Shuningdek, dorixona dori vositalarini tayyorlash, qadoqlash, ularning sifatini nazorat qilish hamda davolash, kasallikning oldini olishga mo‘ljallangan dori vositalari tibbiy buyumlarini, sanitariya va gigiyena ashyo- larini, shifobaxsh oziq- ovqatlarni, ma‘danli suvlarni, davolash- kosmetika tovarlarini xarid qilish, saqlash va sotishni amalga oshiruvchi tibbiyot muassasasi hisoblanadi. Dorixona muassasalari jumlasiga dorixonalar va ularning shoxobchalari, davolash va kasallikning oldini olish muassasalari dorixonalari kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 14-iyul- dagi «Respublikada dori vositalari sotishni tartibga solish to‘g‘ri- sida»gi PF 916-Farmonini ijro etish yuzasidan hamda res- publika aholisini dori vositalari, vaksinalar va tibbiy buyumlar bilan ta‘minlashni yaxshilash maqsadida, O‘zbekiston Respub- likasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 6-avgustdagi 404- qarori e‘lon qilindi. Bunga asosan, respublika dorixona muassa- salarida dori vositalari va tibbiy buyumlar sotish qoidalari, cheklangan chakana narxlarda sotiladigan hamda barcha dorixona muassasalarida mavjudligi majburiy bo‘lgan eng zarur dori vositalari ro‘yxati tasdiqlangan.

O‘zbekiston Respublikasida dori vositalari bilan chakana savdo qilish huquqi «Dori-darmon» aksiyadorlik kompaniyasi dorixona muassasalariga, shuningdek, mulkchilik shakllaridan qat‘i nazar, O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirli- gining maxsus ruxsatnomasi (litsenziyasi)ga ega bo‘lgan boshqa dorixonalariga ruxsat etiladi. Dorixona muassasalarida dori vositalarini sotishga faqat maxsus

farmatsevtik ma'lumotga ega bo'lgan shaxslarga ruxsat beriladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlarning dorixona muassasalaridan tashqarida — bozorlarda, ko'chada, jamoat joylari hamda uyda sotilishi qat'iy taqiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 18-iyuldagi 276-qaroriga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida ro'yxatdan o'tkazilmagan va vakolatli laboratoriyada sifat bo'yicha nazoratdan o'tmagan dori vositalari hamda tibbiy buyumlarni sotish mumkin emas. Dori vositalarini aholiga shifokor retsepti bilan va retseptsiz berish, shuningdek, davolash-profilaktika muassasalariga beriladigan dori vositalari ro'yxati va ularni berish qoidalari O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. SSV tomonidan shifokorning retseptsiz berishga ruxsat etilgan dori vositalaridan tashqari barcha dori vositalari dorixonalardan faqat belgilangan shakllardagi retseptlarga ko'ra berilishi kerak. Tayyor dori vositalarini berish vitrinasiga shifokor retseptsiz beriladigan dori vositalari va tibbiy buyumlar, ularning narxi ko'rsatilgan holda qo'yiladi. Davolash-profilaktika muassasalari shifokorlariga shifoxonada kerakli dori vositalari bo'lmaganda statsionar davolanishda bo'lgan bemorlarga retsept yozib berishga ruxsat etiladi. Bunda dori naqd pulga sotib olinganligi haqida ma'lumot kasallik tarixiga yozib qo'yilishi shart.

Maxsus ijtimoiy himoyaga muhtoj bemorlarga bepul retseptlar bo'yicha dori vositalari, mulkchilik shaklidan qat'i nazar, barcha dorixona muassasalarida beriladi. Dorixona muassasalari tomonidan bepul retseptlar bo'yicha berilgan dori vositalari Vazirlar Mahkamasining 1997-yildagi «Davolash-profilaktika muassasalarini mablag' bilan ta'minlash tizimini takomillash-tirish to'g'risida»gi 532-qarorida ambulatoriyada davolashda dori vositalari bepul beriladigan kasalliklar va shaxslar ro'yxatiga muvofiq amalga oshiriladi. Ularga haq to'lash esa sog'liqni saqlash muassasalari bilan tegishli tartibda tuzilgan shartnoma asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 14-yanvardagi 19- va 2000-yil 5-avgustdagi 307-qarorlariga asoslanib, chakana dorixona tarmog'ida dori vositalari va tibbiy buyumlarga narx belgilashning yagona tartibi joriy etildi.

Shunga asoslanib, dori vositalari va tibbiy buyumlar O'zbekiston Respublikasiga import bo'yicha yetkazib berishda qatnashuvchi vositachilar sonidan qat'i nazar, baza narxiga 20 % dan ortiq bo'lmagan,

qolgan dori vositalari uchun ulgurji savdoda 20 %, chakana savdo uchun 25 % dan ortiq bo‘lmagan miqdorda, cheklangan savdo ustamali qo‘llanilgan holda shart- nomaviy narxlar bo‘yicha ulgurji va chakana savdo tarmog‘i orqali sotilishi belgilab qo‘yildi.

Ana shu qarorga asoslanib, mulkchilik shaklining hamma turidagi dorixonalarida, dorixona filiallarida va qishloq shifokorlik punktlari dorixonalarida dori vositalarini, tibbiyot buyumlarini hamda bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan sanitariya va gigiyena ashyolarini aholiga sotish ushbu belgilangan chakana narxlarda amalga oshiriladi. Dorixona muassasalarining nomlanishi, turlari va ularni joylashtirish tartiblari O‘zbekiston Respublikasida dorixonalar dori vositalarini tayyorlash, qadoqlash, ularning sifatini nazorat qilish, shuningdek, davolash hamda kasallikning oldini olishga mo‘ljallangan dori vositalari, tibbiy buyumlarni, sanitariya va gigiyena ashyolarini, shifobaxsh oziq-ovqatlarni, ma‘danli suvlarni, davolash-kosmetika tovarlarini xarid qilish, saqlash va sotishni amalga oshiruvchi tibbiyot muassasasidir. Dorixona muassasalari tarkibiga dorixonalar va ularning shoxobchalari, davolash hamda kasallikning oldini olish muassasalarining dorixonalari kiradi. Dorixona shoxobchalari, qishloq shifokorlik punktlari qoshidagi dorixonalar, shuningdek, shifoxonalararo dorixonalar ham shu dorixona muassasalari tarkibiga kiradi.

Ayrim holatlarda dorixonalar maxsuslashtirilgan bo‘ladi, chunki maxsuslashtirilgan dorixonalar, aholini va DPMLarini yuqori sifatli faoliyatini ta‘minlash xizmatiga ega bo‘ladi, maxsuslashtirilgan dorixonalar quyidagi sifat ko‘rsatkichlari bilan farq qiladi:

- tayyor dori vositalarining oldi-sotdi savdosi bilan shug‘ullanadigan maxsus tayyor dorilar bilan savdo qiluvchi dorixonalar;
- ta‘minoti, faoliyati, xususiyati bilan farq qiladigan mayda ulgurji savdo va shifoxonalararo dorixonalar;
- alohida kontingentli bemorlarga xizmat qiladigan bolalar va yoshi ulug‘ qariyalarga xizmat qiladigan geriartrik dorixonalar;
- sotilayotgan dorilarning maxsus guruhlariga xos dori vositalari, dorivor o‘simliklar bilan savdo qiladigan dorixonalar, gomeopatik dorixonalar va maxsus kasallarni davolashga ixtisoslashtirilgan (teritanosil, ruhiy va diabet kasallar uchun) dorixonalar;
- shuningdek, o‘quv ishlab chiqarish dorixonalari bo‘lishi mumkin. Aksiyadorik dorixonalari esa o‘z faoliyatlarini ko‘rsatishda

tuman, shahar va qishloq hududida joylashib, aholiga dori vositalari hamda boshqa tibbiyot buyumlari savdosi bilan xizmat qiladi.

Tayyor dori vositalari savdosi bilan xizmat qiladigan dori- xonalar, asosan, shahar, qishloq, poliklinikalar qoshida va boshqa joylarda tashkil qilinib, ular aholini retsept asosida yoki retseptsiz berishga ruxsat etilgan dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya-gigiyena buyumlari, bog'lov materiallari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan ashyolar bilan uzluksiz ta'minlab turadi. Bolalarga xizmat qiladigan maxsus dorixonalar, asosan, katta shaharlarda yoki viloyat markazlarida tashkil etilib, bolalar uchun ishlab chiqarilgan kichik dozada tayyorlangan dori vositalari yoki ektemporal ravishda retsept asosida tayyorlanadigan dori vositalari bilan savdoni amalga oshiradi. Dorixonada dori tayyorlash uchun zarur dori xomashyolari (substansiyalar) va yordamchi materiallar zaxirasi bo'lishi zarur. Shuningdek, bolalar uchun tayyorlanadigan dori vositalari boshqa tayyorlanadigan dori vositalaridan ta'mi, rangi va tashqi ko'rinishi bilan farq qilishi ko'zda tutiladi.

Geriatrik dorixonalar, asosan, yoshi ulug' insonlarga xizmat qilish uchun maxsuslashtirilgan bo'lib, ushbu dorixonalar qariyalarni yoshi, ruhiy-fiziologik holatini e'tiborga olib, tegishli tartibda shifokorlar tomonidan yozib berilgan retseptlar asosida dori vositalari berishlari ko'zda tutilgan. Shuningdek, ushbu dorixonalar dorilarni saqlash, ichish tartib-qoidalarini ularga aniq tushuntirib berishlari va qariyalarga dori vositalari qabul qilish bo'yicha maslahat beruvchi markaz hisoblanadi.

Geriatrik dorixonalar shu toifadagi aholini dori vositasi bilan ta'minlanayotganligini har taraflama tahlil qilib, ular uchun zarur dori vositalari va tibbiy buyumlar ehtiyojini doimo o'rganib boradi va ularning dorixonada uzluksiz ravishda bo'lishini ta'minlaydi.

Dorivor o'simliklar dorixonasi, odatda, yirik shaharlar va viloyat markazlarida aholini dorivor o'simliklardan tayyorlangan dori vositalari: damlama, qaynatma holida, shifokorlar retsepti bilan va retseptsiz, har xil choylar holida, sharbatlar shaklida fitobarlarda tayyorlanib, aholi uchun foydali va nisbatan bezarar bo'lgan dori vositalari bilan ta'minlash uchun tashkil qilinadi.

Bu dorixonalar retsepturasining o'ziga xos murakkablik tomonlari ham mavjud, chunki ayrim yig'malarning tarkibiga o'nlab dorivor o'simliklar xomashyosi kiritiladi, shuning uchun bu yig'malarni tayyorlash belgilangan tartib asosida amalga oshirilib, farmatsevtidan o'ziga xos bilim va mahorat talab etadi.

Dorivor o‘simliklardan tayyorlangan dori vositalariga bo‘lgan aholining ehtiyojini qondirish uchun ayrim hollarda farmatsevtlar va shifokorlar hamkorligida dori vositasi choy, qaynatma, damlama yoki kokteyl shaklida dorixonaning alohida bo‘limlari va fitobarlarda tashkil qilinishi ham mumkin.

Hozirgi kunda esa respublika SSV qoshidagi litsenziya hay‘ati tomonidan bunday dorixona yoki bo‘limlar ochishga ruxsatnoma berilib bormoqda, chunki bunday dorixonalarning bo‘lishi aholi uchun foydali va iqtisodiy tomondan esa arzon dori shakli bo‘lib, aholi ehtiyojining dori vositalariga bo‘lgan talabini qondirishda muhim rol o‘ynaydi.

Gomeopatik vositalar muomalasini amalga oshiruvchi dorixonalar ham maxsuslashtirilgan dorixonalar turkumiga kirib, ular ham ma‘lum darajada aholini o‘ziga xos gomeopatik retseptlar asosida tayyorlangan dori vositalari bilan ta‘minlashga yordam beradi. Ushbu dorixonalarni iloji boricha, geriatric bemorlarni davolash uchun tashkil qilingan maxsus davolash va davolash-profilaktika muassasalari yaqinida bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

Gomeopatik dorixonalarda dori vositalari, asosan, tayyor dori vositalari shaklida beriladi, lekin bu xildagi dorixonalarda ham ekstemporal holda ayrim dori vositalarini tayyorlash ishlarini yo‘lga qo‘yish mumkin. Hozirgi kunda alohida maqomga ega bo‘lgan gomeopatik dorixonalar respublikamizda tashkil etilgan emas, lekin ma‘lum dorixonalarda alohida gomeopatiya bo‘limi sifatida tashkil qilingan. Ta‘kidlash lozimki, Toshkent farmatsevtika institutining dori turlari texnologiyasi kafedrasida ko‘plab gomeopatik dori shakllari texnologiyasi, ayniqsa, respublikamizda mavjud bo‘lgan xomashyolardan asos sifatida foydalanib, amaliyotda qo‘llash uchun tayyorlab qo‘yilgan texnologik jarayonlar yaratilgan.

O‘quv-ishlab chiqarish dorixonalari, asosan, yosh mutaxassislarni yoki yuqori kurs talabalarini ishlab chiqarish yoki magistratura amaliyoti mashg‘ulotlarini o‘tkazish yoki farma- tsevtlarning malakasini oshirish uchun baza sifatida tashkil qilinib, shu bilan birga, aholini va DPMLarini dori vositalari va boshqa tibbiy ashyolar bilan ta‘minlab turish ishlarini ham amalga oshiradi. Ushbu dorixonalarda o‘quv va amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish uchun qo‘shimcha xonalar bo‘lib, bu xonalar esa o‘quv va amaliy mashg‘ulotlar uchun zarur bo‘lgan asbob, uskuna va boshqa anjomlar bilan jihozlanadi. O‘quv-kompyuter xonalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarga oid masofali o‘qitishga

mo'ljallangan texnika vositalari, o'quv adabiyotlari va tegishli me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlanishi maqsadga muvofiq.

O'quv-ishlab chiqarish dorixonalari ilmiy izlanishlar yoki ularning samarasini dorixona amaliyotiga tatbiq etishga mo'ljallangan holda tashkil etiladi. Shuningdek, ular talabalar va magistrantlarning malakaviy bitiruv (diplom) ishlarini bajarish uchun ham baza bo'lishi mumkin.

Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari

Mulkchilik shaklidan qat'i nazar, dorixonalarning asosiy vazifalari aholini, davolash-profilaktika muassasalarini va boshqa tashkilotlar, maktab, bolalar bog'chalari hamda ayrim ishlab chiqarish korxonalarining tibbiy sanitariya qismlarini dori vositalari, sanitariya-gigiyena buyumlari, dezinfeksiya vositalari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan tibbiy buyumlar bilan uzluksiz ravishda ta'minlab turishdan iborat. Tibbiy buyumlar jumlasiga kasallikning oldini olish, tashxis qo'yish va davolash uchun tibbiyotda qo'llaniladigan buyumlar, bog'lash va tikish materiallari, shprislar, qon va infuzion eritmalar quyishga mo'ljallangan sistemalar, bemorlarni parvarishlashda qo'llaniladigan ashyolar va materiallar kiradi. Dorixonalar bajargan ishlari, mulkchilik shakllarini e'tiborga olingan holda ular ishlab chiqarish, ta'minlash, savdo va xo'jalik faoliyatlari bilan shug'ullanadi. Ularning ishlab chiqarish faoliyati shundan iboratki, ular dorixonada shifokorlar tomonidan yozilgan retsept asosida va DPMLarning talabnomalari va boshqa tashkilot larning buyurtmalari asosida dori vositalari tayyorlaydilar yoki tayyor dori vositasi beradilar, laboratoriya-qadoqlash ishlarini bajaradilar, aholiga tayyorlab berilayotgan ektemporal dori vositalari hamda tayyor dori vositalarining sifatini nazorat qiladilar va tegishli tartibda ularni rasmiylashtirgan holda tashqi tomondan bezalishiga e'tibor beradilar. Shuningdek, dorixonalar o'zlariga yuklatilgan vazifalarga mos ravishda quyidagi funksiyalarni bajaradilar:

-tibbiyot xodimlarining o'rtasida tegishli tartibda axborot berish ishlarini o'tkazish, unda dorixonadagi mavjud va yangi dori vositalari to'g'risida ma'lumot berish, birorta dori vositasi bo'lmay qolganda uning o'rnini bosuvchi boshqa dori vositasini taklif qilish, bu dorilarni ishlatish tartibi, dozasi va saqlash qoidalari to'g'risida obyektiv va mukammal ravishda axborot ishlarini o'tkazadilar;

-ayrim hollarda o‘zlarida vaqtincha yo‘q dori vositalarini,-boshqa dorixonalarda mavjud ekanligini aytib, uning manzili bemorga tushuntirib beriladi;

-dorivor o‘simliklarning xomashyosini terish, tayyorlash, saqlash ishlarini amalga oshiradilar, xuddi shunday ishlarga ularga biriktirilgan dorixona shoxobchalarini ham jalb etadilar;

-dorixonalarda sanitariya-gigiyena talablari asosida tegishli boshqaruv ishlarini amalga oshiradilar;

-zarur bo‘lib qolgan taqdirda bemorlarga birinchi tez tibbiy yordam ko‘rsatishlari zarur.

Shuningdek, dorixonalar mulkchilik shaklidan qat’i nazar, zarur bo‘lib qolganda aholiga dori vositalari bilan ko‘rsatiladigan tibbiy xizmatni yaqinlashtirish maqsadida o‘zining dorixona shoxobchalarini ochishi mumkin.

Dorixonalar iqtisodiy ko‘rsatkichlari mulkchilik shakli, ishlab chiqarish va savdo faoliyatiga qarab, yuqorida qayd etilganidek, aksiyadorlik, jamoa hamda yakka tartibda faoliyat ko‘rsatuvchi xususiy dorixonalar va shifoxona dorixonalariga bo‘linadi. Bu dorixonalarning faoliyat turlari esa dorixona ochish tartib-qoidalarini to‘g‘risidagi Sog‘liqni saqlash vazirining buyrug‘i asosidagi litsenziya berish hay’ati tomonidan Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari asosida muvofiqlashtirib turiladi.

Dorixona xonalarining tarkibi, ularning faoliyat turiga qarab jihozlanishi

Dorixonalarni ochish tartibiga oid Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan «Sanitariya qoidalarini va ularning gigiyenik me‘yorlari»ga (San PiN № 0319-15 va San PiN № 0243-07) asosan, dorixonaning faoliyat ko‘rsatish turiga qarab, unda belgilangan xonalarga qo‘yiladigan asosiy talablar keltirilgan.

Undagi ko‘rsatilgan umumiy nizomga asosan, har qanday dorixona San PiN tartib-qoidalarini asosida tashkil etiladi va undagi xonalar va jihozlarga hamda ularni joylashtirishga ma‘lum talablar qo‘yiladi. San PiN № 0243-07 ga asosan, tayyor dorilar bilan savdo qiladigan dorixonalarni ko‘p qavatli binolarning birinchi qavatida yoki alohida binolarda tashkil etishga ruxsat etiladi. Ko‘p qavatli binolarda, dorixonani o‘zining alohida kirish yo‘li, binoning orqa tomonidan bo‘lib, undan har xil tovarlar qabul qilish yoki bo‘sh idishlarni chiqarish va ayrim kishilarni qabul qilish uchun xizmat qiladi. Xonalarning pol va devorlari

dezinfeksiyalovchi vositalar bilan ho‘l lattada artib tozalanishi, oynalarning esa yoz kunlari quyoshdan saqlovchi parda yoki pardaning o‘rnini bosuvchi quyoshdan himoyalovchi buyumlar bilan jihozlanishi, oynalardagi darchalar unga tutilgan mayda to‘qilgan to‘r tutish bilan birga, ochilib-yopiladigan bo‘lishi kerak. Dorixonaning isitish tizimi mavjud bo‘lib, ko‘p qavatli binolarda joylashgan holatlarda markazlashtirilgan isitish sistemasiga ulangan bo‘lishi kerak. Isituvchi radiatorlarning iloji bo‘lsa, ustki qismi silliq va tez artib tozalanadigan bo‘lishi kerak. San PiN № 0319-15 asosida esa umumiy tipdagi dorixonalar va shifoxona dorixonalari uchun ishlab chiqilgan bo‘lib, unda dorixona xodimlarining shaxsiy gigiyena qoidalariga, dorixonadagi ishlab chiqaruvchi asbob-anjomlar va dorixona uskunalariga qo‘yiladigan talab ham ko‘rsatilgandir. Bu me‘yor va talablarga respublika hududida joylashgan hamma dorixonalar, ularning mulkchilik shakli va kimga tegishliligidan qat’i nazar bu talablarga rioya qilishlari shart.

Umumiy va shifoxona dorixonalarining xonalari hamda ularning hajm me‘yorlari va jihozlanishi San PiN № 0319-15 bo‘yicha beriladi.

Dorixonalarning tashkiliy tuzilishi.

Bajarayotgan ish hajmiga qarab, mulkchilik shaklidan qat’i nazar, dorixonada o‘z imkoniyatlarini va mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda belgilangan me‘yorlar doirasida dorixona hamda uning bo‘limlari tashkil etiladi.

Tayyor dorilar bilan savdo qiladigan dorixonalarda, odatda, alohida bo‘limlar tashkil qilinmaydi. Boshqa ko‘pchilik dorixonalarda ikki bo‘lim: retseptura ishlab chiqarish va retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dori vositalarining bo‘limlari tashkil etiladi. Hozirgi kunda eng katta dorixonalarda 4 ta bo‘lim bo‘lishi qayd etiladi. Sobiq Ittifoq davrida va hozirgi kunda bu dorixonalarni 1-guruh dorixonalari deb yuritiladi va yuqorida qayd etilgan bo‘limlardan tashqari, ularda yana bir necha bo‘limlar bo‘lishi mumkin.

Bizning respublikamizda ham yuqorida qayd etilgan 4 ta bo‘limdan, ya’ni retseptura lab chiqarish bo‘limi, retsept bilan beriladigan tayyor dorilar bo‘limi, g‘amlamalar bo‘limi va retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dorilar bo‘limlari mavjud bo‘lgan dorixonalar faoliyat ko‘rsatmoqda. Lekin bu bo‘limlar soni cheklanadi degan gap emas, dorixonada yana boshqa bo‘limlarni ham ochish mumkin. Masalan, sanitariya-gigiyena bo‘limi, ko‘z- oynaklar bo‘limi, gomeopatik dorilar bo‘limi, fitobar va boshq. Bu bo‘limlarni boshliqlar va ularning yordamchilari boshqaradi.

Bo‘lim boshliqlari va ularning yordamchilari, asosan, oliy ma‘lumotli farmatsevtlar bo‘ladi. Lekin sanitariya-gigiyena bo‘limi, ko‘zoynaklar, fitobarlarda bo‘lim boshliqlari va ularning yordamchilari lavozimlarida o‘rta maxsus ma‘lumotli farmatsevt assistentlar ishlashlariga ruxsat etiladi.

Har bir bo‘lim o‘zining tegishli vazifalarini bajaradi. Retseptura ishlab chiqarish bo‘limi aholidan yakka tartibdagi ambulatoriya retseptlari va davolash-profilaktika muassasalarining talab-nomalari asosida ekstemporal yoki tayyor dori vositalarini aholiga tayyorlab berish, sifatini nazorat qilib, ichish va saqlash tartib qoidalarini ularga tushuntirib berish bilan shug‘ullanadilar. Zarur bo‘lib qolgan taqdirda, dorixona mutaxassislari aholiga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish bilan shug‘ullanadilar.

G‘amlamalar bo‘limi esa dori vositalariga, tibbiy va boshqa bemorlarni parvarish qilish buyumlariga buyurtma-talabnomalar yozib, dorixona ta‘minotchilariga: farmatsevtika korxonalariga yoki ulgurji dorixona muassasalariga, firma va ishlab chiqarish birlashmalariga jo‘natadilar.

Shuningdek, bo‘lim mutaxassislari doimiy ravishda dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarga bo‘lgan ehtiyojni o‘rganib, aniqlab boradilar. Bo‘limda dori vositalarini tegishli tartibda saqlash, dorixonaning boshqa bo‘limlariga dori vositalarini berish, shuningdek, shu bo‘limda tez-tez, takrorlanib turadigan retseptlarasosida dorixona yarim fabrikat va standartlarni tayyorlash bilan ham shug‘ullangan holda ularni tegishli tartibda sifati nazorat qilinib, laboratoriya qadoqlash ishlarini amalga oshiradi. Tayyor dorilar bo‘limi esa aholidan va davolash-profilaktika muassasalaridan tayyor dorilarga kelib tushgan retseptlar asosida, farmatsevtika ishlab chiqarish korxonalaridan keltirilgan dori vositalarini retsept asosida berish bilan shug‘ullanadi. Bu bo‘limda, asosan, oliy ma‘lumotli farmatsevtlar faoliyat ko‘rsatadi.

Retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dorilar bo‘limida O‘zbekiston Respublikasi SSV tomonidan retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dori vositalari sanitariya-gigiyena va tibbiy buyumlari, yosh bolalar maxsus ovqatlari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan boshqa buyumlar sotish bilan ham shug‘ullanadilar.

Ayrim dorixonalar bemorlarga kislorod yostiqlarini berish bilan ham shug‘ullanadi.

5-Mavzu: Merchandayzing asoslari

Reja:

1. Merchandayzing nima va merchandayzingdan maqsad.
2. Mahsulotni taqdim etish bo'yicha savdo qoidalari

Kalit soʻzlar: merchandayzing, savdo marketingi, mahsulot taqdimoti, vitrinalarni joylashtirish, xaridor talabi, savdo qoidalari, reklama vositalari, mahsulot assortimenti.

Dorixona merchandayzingi – tovarlarni tezroq sotish maqsadida dorixona peshtaxtalari va vitrinalariga tovarlar va reklama materiallarini joylashtirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuidir. Agar biz global miqyosda fikr yuritadigan bo'lsak, unda bu tushuncha nafaqat dorixonada tovarlarni ko'rsatishni, balki dorixonani ochishda savdo maydonini rejalashtirishni ham o'z ichiga oladi, qachon aniqlash kerak: dorixona vitrinalari qayerda joylashganligi, mijozlar qanday savdo maydoni bo'ylab harakatlanishi kerak va hokazo.

Dorixona savdosining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

Merchandayzingning **birinchi maqsadi**- xarid qilish qulayligini oshirish (mijozlarning sodiqligini oshirish).

Merchandayzingning **asosiy maqsadi** dorixonada mijoz uchun zarur bo'lgan tovarlarni izlashni osonlashtirish, xarid jarayonini xaridor uchun qulay va hatto yoqimli qilishdir. Shuni ham yodda tutish kerakki, dorixona dori-darmonlarni sotmaydi, balki dori kompleksi + savdo xizmati - boshqacha qilib aytganda, "xizmat". Agar xarid qilish jarayoni iste'molchilarning ehtiyojlarini qondirsa, xaridor asta-sekin o'sha dorixonaga sodiqlikni rivojlantiradi. Va keyingi safar u sizning dorixonangizga boradi.

Merchandayzingning **ikkinchi maqsadi** assortimentni namoyish qilishning to'liqligini oshirishdir. Bu maqsad iste'molchining dorixonada taqdim etilgan barcha tovarlarga kamdan-kam e'tibor berishi bilan bog'liq. Tovarlar sonining ko'payishi nafaqat savdo maydonida, balki xaridorning e'tiborini tortdi, bu esa sotishni sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Merchandayzingning **uchinchi maqsadi** alohida mahsulotlarga e'tiborni jalb qilishdir. Savdo -sotiqning muhim maqsadi nafaqat umumiy, balki dorixona assortimentidagi ayrim tovarlarni sotish hajmini selektiv (selektiv) oshirishdan iborat. Ko'pincha dorixona quyidagilarga erishishi kerak:

- ilgari surilgan mahsulot yoki ma'lum bir tovar mahsulotlari guruhining aylanmasi oshishi (masalan, ishlab chiqaruvchining reklama kampaniyasi bilan);

- "sokin likvid" tovarlarni sotishning ko'payishi;

- bozorga yangi dori vositalari yoki mahsulotlarni ilgari surish.

Merchandayzingning **to'rtinchi maqsadi**- mijozning dorixonada qolishini oshirish.

Merchandayzing tovarlarni sotish joyida xaridorlarning xatti-harakatlarining psixologik xususiyatlarini o'rganishga asoslanadi. Bunday tadqiqotlar natijasida xaridorning sotib olish qaroriga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar aniqlandi. Bu omillar dorixona formatini, zonalarni rejalashtirishni, dorixonada reklama materiallarini joylashtirishni, dorixona vitrinalari dizaynini, ya'ni. dorixonada javonlardagi dori vositalarining qadoqlanishi qanday aniq joylashtirilganligi va hokazo.

Merchandayzing rejasiz xaridlarni rag'batlantirishi, shuningdek, xaridorning qimmatroq dori -darmonlar foydasiga tanloviga ta'sir qilishi mumkin (qisman rejalashtirilgan xaridlar bilan). Aytgancha, bu birinchi darajali rahbarlarning savdo ko'nikmalarini qo'llash orqali o'rtacha chekni oshirish ishini osonlashtiradi. Ammo Merchandayzing (xaridorning sotib olish qaroriga ta'sir qilish kuchi nuqtai nazaridan) hech qachon dorixonada savdo ko'nikmalaridan foydalanadigan kashshofning ta'siri bilan taqqoslanmaydi va shu bilan qimmatbaho dori-darmonlarni sotib olishni rag'batlantiradi. va boshqalar.

Shuning uchun dorixona tashkiloti dorixona savdosi bo'yicha aniq siyosatga ega bo'lishi kerak. Bular. nima qilish kerakligini va bu harakatlar natijasida nima olishimizni aniq tushunishingiz kerak. Va buning uchun dorixona boshlig'i, oddiy xodimlar kabi, dorixona savdosi ko'nikmalariga o'rgatilgan bo'lishi kerak, ya'ni. dorixonada tovarlarni ko'rsatish qoidalarini bilardi.

Dorixona savdosi dorixonada mahsulotlarni taqdim etishda ikkita xususiyatga ega:

1. Dori vositalari va xun takviyellarini sotish sohasida saqlash, namoyish qilish va sotish bo'yicha me'yoriy hujjatlarning bir qator talablarining mavjudligi, merchandayser o'z amaliyotida ularga rioya qilishi kerak;

2. Xaridor tomonidan u yoki bu dori nima uchun boshqasidan yaxshiroq ekanligi to'g'risida aniq ma'lumotning yo'qligi, bu unga tanlash huquqini bermaydi.

Bugungi kunga kelib, amaldagi qonunchilikda dorixona assortimentining u yoki bu tovar birliklarini joylashtirish imkoniyati yoki mumkin emasligi aniq belgilab qo'yilgan. Barcha dorixona assortimentini quyidagilarga bo'lish mumkin:

1. Retsept bo'yicha assortiment;
2. Retsepsiz sotiladigan assortiment.

Retseptli dori-darmonlarni ko'rsatishga kelsak, 2003 yildagi 80 - sonli buyurtma bo'yicha aniq retsept yo'q, garchi nazarda tutilgan bo'lsa - da.

Dori-darmonlarni va dorixona assortimentidagi boshqa tovarlarni joylashtirishda ularning saqlash joyiga aylanadi. Ma'lumki, savdo maydonchasida vitrinalarda tez -tez qo'g'irchoqlar emas, balki dorilarning o'zi, shuningdek dorixonadagi boshqa tovarlar qo'yiladi. Shunday qilib, vitrinalar ham ma'lum darajada saqlash uskunasi aylanadi. Dori vositalarini saqlash bo'yicha asosiy hujjatlar. Ushbu hujjatlarga muvofiq, , dorixonada sotiladigan dori-darmonlar va tovarlarning barcha assortimentini taxminan quyidagilarga bo'lish mumkin:

1. Maxsus saqlash sharoitlarini talab qilmaydigan assortiment;
2. Maxsus saqlash sharoitlarini talab qiluvchi assortiment.

Boshqa tomondan, vitrinalar saqlashning barcha talablari bajarilishini ta'minlay olmaydi, ya'ni yorug'likdan, yuqori haroratdan, namlik ta'siridan va amaldagi me'yoriy hujjatlarda belgilangan boshqa agressiv omillardan himoya. Bundan kelib chiqadiki, derazalarda faqat maxsus shartlarni talab qilmaydigan assortiment ko'rsatilishi mumkin.

Ko'pincha, maxsus saqlash sharoitlarini talab qiladigan assortimentga quyidagilar kiradi:

- Dorilar va qorong'i joyda saqlashni talab qiladigan biologik faol qo'shimchalar;

-Past haroratda saqlashni talab qiluvchi dorilar va biologik faol qo'shimchalar;

- Dorivor o'simlik xom ashyosi;
- Kauchuk mahsulotlari;
- Kiyinish va yordamchi vositalar.

Ushbu mahsulot assortimenti guruhlarini vitrinada ko'rsatib bo'lmaydi, chunki vitrinalar yorug'likdan ham, past haroratlardan ham

himoya qila olmaydi. Kauchuk mahsulotlarga nisbatan, boshqa barcha talablar saqlash joyidagi talab bilan to'ldiriladi nisbiy namlik kamida 65%; ularning ba'zilari osilgan holda saqlanishi kerak. Kiyimlar haqida gapiradigan bo'lsak, me'yoriy hujjatlarda ularni yorug'likdan himoyalangan joyda saqlash kerakligi aytilmagan, ammo tokchalarni ichkaridan engil moyli bo'yoq bilan bo'yash kerakligi ko'rsatilgan.

Bu vaziyatdan chiqishning ikki yo'li bor: birinchisi, hamma narsani shkaflarga qo'yish. Ammo keyin do'kon oynalarining ma'nosi yo'qoladi, tk. maxsus saqlash shartlarini talab qilmaydigan assortiment juda kichik. Ushbu vaziyatdan chiqishning yana bir yo'li - dori vositalari va biologik faol qo'shimchalar o'rniga qo'g'irchoqlarni yotqizishdir, ya'ni. bo'sh ikkilamchi qadoq. O'z mahsulotlarini rag'batlantirish va sotish haqida qayg'uradigan kompaniyalar dorixona tashkilotlariga bajonidil dummi taqdim etadilar. Yoki siz vakillarsiz qilishingiz mumkin. Normativ hujjatlar, dorivor mahsulotni yoki parhez qo'shimchasini saqlash xususiyatlariga muvofiq ikkilamchi qadoqsiz saqlash taqiqlanmaydi. Ushbu ikkilamchi paketlar qo'g'irchoqlar sifatida ham ishlatilishi mumkin.

Vitrinlar, shuningdek, saqlash uskunalari sifatida qabul qilinadi va javonlar va shkaflar bilan bir xil joylashtirish talablariga ega, butun dorixona assortimenti saqlanishi kerak:

- tashqi devorlarga kamida 0,6-0,7 m masofada;
- shiftga kamida 0,5 m masofada;
- poldan kamida 0,25 m masofada.

Shunga ko'ra, vitrinalar ushbu shartlarga javob beradigan tarzda ishlab chiqilishi va joylashtirilishi kerak.

Birja savdosi qoidasi.

Kerakli darajani shakllantirish tovar zaxirasi tanlangan assortimentning doimiy mavjudligi uchun etarli bo'lgan dorixona kompleks yondashuvni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Savdo fondi - kelajakdagi ehtiyojlarni qoplash uchun dorixonada saqlanadigan dori vositalari va boshqa tovarlar to'plami.

Juda ko'p katta zaxiralar ishlaydigan guruhlarining tovarlari aylanmasini yomonlashtiradi va moliyaviy resurslar, va inventarning etishmasligi mijozlarning yo'qolishiga va sotishning sezilarli darajada pasayishiga olib keladi.

Dorixonada tovarlarni aylantirish qoidasi va saqlash muddati (FIFO qoidasi).

Tovarlarni ombordan savdo maydonchasiga o'tkazish, shuningdek uni sotish FIFO bo'yicha birinchi bo'lib amalga oshirilishi kerak. Ularni etkazib berish va saqlash shartlariga qarab, birinchisini savdo maydoniga ko'chirish yoki birinchi navbatda dorixonaga kelgan tovarlarni sotish kerak.

Tovarlarning kiruvchi partiyalari faqat oldingilari to'liq sotilgandan keyingina sotilishi kerak. Tovarlarni qabul qilish ketma-ketligini va ularni saqlash muddatlarini nazorat qilish, shuningdek, ko'rsatilgan dori vositalarining FIFO bo'yicha aylanishi nafaqat dorixonalar foydasini ko'paytirish, to'g'rirog'i, yo'qotishlarning oldini olish, balki rahbarning qulayligi uchun ham foydalidir. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish bo'limida ombordan keladigan tovarlar orqa tomonga joylashtiriladi, chunki xaridorlar birinchi navbatda yaqinroq narsani olishadi.

Mahsulotni taqdim etish bo'yicha savdo qoidalari

Taqdimot qoidasi.

Mijozni birinchi navbatda biror narsa sotib olishga undash va keyin unga imkoniyatni rad etish hech bo'lmaganda axloqiy emas. Ommaviy axborot vositalarida yoki savdo maydonchasida faol reklama qilinadigan dorilar yoki mahsulotlar bo'lmasa, dorixona nafaqat potentsial foydani sog'inibgina qolmay, balki xaridorlarning ishonchiga putur etkazadi.

Atsiya uchun e'lon joylashtirishdan oldin, dorixonada yetarli zaxiraga ega ekanligiga ishonch hosil qiling va ulgurji sotuvchida muammo bo'lmasa. POS-materialni joylashtirishdan oldin, unda ko'rsatilgan aniq dozlash shakli yoki mahsulot shakli mavjud yoki yo'qligini tekshiring.

"Xaridor bilan yuzma-yuz" qoidasi.

Mahsulot xaridorning nuqtai nazarini hisobga olgan holda frontal joylashishi kerak. Paketdagi asosiy ma'lumotlar osongina o'qilishi kerak, boshqa qadoqlash va narx belgilari bilan qamrab olinmasligi kerak.

Dori yoki mahsulotning o'rami reklama uchun mo'ljallangan noyob ma'lumot tashuvchisidir. Ushbu ma'lumotni yopish orqali dorixona o'z kuchini yo'qotadi reklama vositasi... Ularni zich tartibsizlikka joylashtirishdan ko'ra, javonga kamroq tayyorgarliklarni joylashtirish yaxshiroqdir. Tayyorgarliklarning mijozning ko'rish burchagiga nisbatan

o'rnini to'g'rilash uchun siz stendlardan, slaydlardan foydalanishingiz mumkin.

Tarqatish paytida chakana savdo maydoni Mutaxassislar har bir mahsulotga sotish hajmiga qarab joy ajratilganidan boshlanadi. Tovarning bozordagi ulushi javondagi mahsulot ulushiga mos kelishi kerak.

Agar dori aniq terapevtik ta'sirga ega bo'lsa, yuqori savdo ko'rsatkichlari va faol reklama yordami bo'lsa, mahsulot allaqachon yaxshi sotilayotganligini aytib, uni derazadan olib tashlamalik kerak.

Aksincha, uni ustuvor joyga qo'yib, alohida e'tibor berish kerak. Agar preparat foydaning 30 foizini (100 foiz - ushbu terapevtik guruhdan olingan barcha foyda) hosil qilsa, u holda terapevtik guruh egallagan javonning 30 foizini ajratish mumkin.

Birinchi o'rindiqlik qoidasi.

Eng ko'p daromad keltiradigan va eng yaxshi savdo ko'rsatkichlariga ega bo'lgan tovarlar joylashgan bo'lishi kerak eng yaxshi joylar savdo maydonchasida va savdo uskunalarida.

Eng ko'p sotiladigan va eng daromadli mahsulotlarga ustunlik berish kerak. Savdo ko'rsatkichlarini tahlil qilish va shunga muvofiq ustuvor joylarni tanlash kerak. Talab sotilgan birliklar soni bilan emas, balki pul ko'rinishida o'lchanishi kerak.

Misol uchun, javonda katta ulush oyiga 10 paketga sotiladigan 5 rubllik dori emas, balki oyiga 1 paket sotiladigan 100 rubllik dori bilan band bo'lishi kerak.

Dorixonada uchun javonda foydali mahsulot yo'qligi pulni yo'qotishdir. Shunga ko'ra, tokchadagi tovarlarning joylashuvi dorixonadagi dori -darmonlarning sotilish ko'rsatkichlarini hisobga olishi kerak.

Narx belgilarini joylashtirish qoidasi.

Oddiy iste'molchi narx haqida hech qanday tasavvurga ega bo'lmasa, mahsulotni sotib olmaydi. Mahsulotning narxi aniq ko'rsatilgan va xaridorga aniq ko'rinadigan bo'lishi kerak, narx yorlig'i dorivor mahsulot yoki mahsulotning qadoqlarini qamrab olmasligi kerak. Narx belgilari xaridorga qaysi mahsulotga qaysi narx yorlig'i tegishli ekanligi aniq bo'lishi uchun joylashtirilishi kerak.

Yorliqlarning joylashuvi xaridorning nuqtai nazarini hisobga olishi kerak.

Dorixonadagi barcha narx belgilari bir xil uslubda bezatilgan bo'lishi kerak, ba'zi dorilar yoki mahsulotlarga e'tiborni jalb qilish uchun fonni va ba'zi tafsilotlarni o'zgartirishga ruxsat beriladi. Dorixonada savdo qilish savdo maydonidan samarali foydalanish imkonini beradi. Maqolada biz ochiq va yopiq dorixonalarda mahsulot sxemasining asosiy elementlari, tamoyillari, qoidalari, xususiyatlari va namunalarini ko'rib chiqamiz, shuningdek, "sotish vitrini" ni zamonaviy texnologik yechim va samarali savdo misoli sifatida tasvirlaymiz. Merchandayzing - bu tovarlarni sotish usulini belgilaydigan marketing elementlaridan biri chakana savdo nuqtalari, shuningdek, mahsulotlarni eng samarali joylashtirish bo'yicha chora-tadbirlar majmui va axborot materiallari sotishni ko'paytirish va xaridorlarning sotib olish qarorlarini rag'batlantirish maqsadida. Bugungi kunda dorixona tashkilotlari bir-biri bilan doimiy raqobat holatidadir va shuning uchun ma'lum bir muvaffaqiyatga erishish uchun ular sotilayotgan mahsulotlar sifatini qat'iy nazorat qiladi va ularning assortimentini doimiy ravishda kengaytiradi. Ammo chakana savdo maydonchasining tartibi haqida o'ylash bir xil darajada muhimdir. Dorixona savdosining asosiy tamoyillari va zamonaviy texnologiyalar savdo maydonchasi maydonidan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Dorixona savdosi unga quyidagilarga imkon beradi:

sotish hajmini oshirish;

foydani oshirish;

aylanma tezligini oshirish;

yangi xaridorlarni jalb qilish;

sotilayotgan mahsulot haqida to'liq ma'lumot berish;

xizmat ko'rsatish sifatini oshirish;

tashkilotning ijobiy imidjini shakllantirish.

"Sizning" dorixonangiz uchun assortimentni qanday yaratish mumkin

Ko'pgina dorixonalar dorixona assortimentini shakllantirishda ma'lum bir savdo nuqtasining o'ziga xos xususiyatlariga asoslanmagan holda o'rtacha yondashuvdan foydalanadilar. Shu bilan birga, har xil turdagi dorixonalarga xos bo'lgan xaridor parametrlarining farqlari - assortiment siyosatining asosiy omili.

"Yangi dorixona" jurnalining maqolasida biz dorixonalarni uxlash va yurish uchun bo'linishi haqida gaplashamiz, yo'l harakati tezligini tahlil

qilamiz va siz ham buni bilib olasiz. assortimentni joylashtirish turiga qarab.

Dorixona savdosi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

Joy tushunchasi (rozetaning joylashuvi).

Dorixonaning ko'rinishi.

Savdo maydonining atmosferasi (chakana savdo maydonlarining taqsimlanishi va hajmi, tartibi, interyeri, farmatsevtlar ish joylarining jihozlari va jihozlari, ranglar palitrasi, yorug'lik, harorat rejimi, hidlar va boshqalardan iborat).

Muayyan qoidalarga rioya qilish va savdo tamoyillarini amalga oshirish.

Mutaxassislarni savdo ko'nikmalariga o'rgatish.

Merchandayzing tamoyillari va iste'molchilarni idrok etish qonunlari

Inson kosmosda joylashgan ob'ektlar haqida ma'lumotni turli idrok kanallari orqali oladi. Mahsulotlarni vitrinalarga joylashtirishda buni hisobga olish kerak.

Vitrin gorizontal ravishda 3 zonaga bo'lingan:

"Sovuq" - chap tomonda joylashgan (qoida tariqasida, xaridorlar unga e'tibor bermaydilar);

"Issiq" - markazda joylashgan (xaridor butun e'tiborini unga qaratadi);

"Issiq" - o'ngda joylashgan (xaridorlar bu erda faol, lekin "issiq" zonadagi kabi emas).

Dorixonada savdo qilish tamoyillari uning markazida eng daromadli dorilar yoki mahsulotlarning joylashishini nazarda tutadi. O'ng tomonda qimmatbaho buyumlar, chap tomonda esa arzon tovarlar.

Mahsulotni ko'rsatishdagi xatolar dorixona uchun qimmatga tushadi. "Yangi dorixona" jurnalining maqolasida biz sizga qanday qilib aytamiz savdoni o'tkazib yuborishdan saqlanib.

Vitrin vertikal ravishda 4 darajaga bo'lingan:

Oyoq va shlyapa darajalari - Qoida tariqasida, xaridorlar ularni minimal darajada olib tashlashadi.

Ko'z darajasi - foydali assortiment pozitsiyalarini joylashtirish uchun eng muvaffaqiyatli hisoblanadi.

Qo'l darajasi "issiq" xarid zonasi hisoblanadi.

Daromadli tovarlar ko'z va qo'l darajasida joylashgan.

Dorixonalarda savdo qilish tamoyillari uning asosiy maqsadlariga asoslanadi.

Agar oqilona ishlatilsa, xaridor;

O'zingizni yanada erkin va erkin his eting.

Dorixona assortimentidagi yangi turdagi dorilar va boshqa mahsulotlar bilan tanishing.

Tezda mahsulotni tanlaydi.

Tezda sotib olish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Rejadan tashqari xarid bilan tovar sotib olish foydali bo'ladi.

U tanlash va xarid qilish, ruhoniylar bilan muloqot qilish jarayonining zavqini his qiladi.

Yana bu dorixonaga qaytaman.

Ko'rinishdagi tartib

Displayda dorixona assortimenti ko'rsatilishi kerak... Bu, ayniqsa, yopiq dorixonalar uchun juda muhimdir. Agar javonlardagi assortiment irratsional ravishda joylashgan bo'lsa, derazalarning taxminan 20% vizual ko'rinishni tark etadi. Bu shuni anglatadiki, dorixona mahsulotlarining 1/5 qismi xaridor uchun mavjud bo'lmaydi. Ko'z darajasidan past yoki yuqorida joylashgan javonlar xaridorni qiziqitirmaydi. U poldan taxminan 1,3-1,8 m balandlikda joylashgan tovarlarni jalb qila oladi. Dorixona xodimlarining tepasida va orqasida siz faqat taniqli paketlarga katta narsalarni joylashtirishingiz mumkin - tagliklar, mineral suv va boshqalar Ko'pgina dorixonalar ishlab chiqaradi odatiy xato- chuqur javonlarni va ular orasidagi kichik masofani birlashtiring. Hatto bir yarim metrlik qulay balandlikda ham display orqasidagi chuqur javonlarda tovarlarni ko'rish qiyin. Dorixona assortimentining ko'pchiligi kichik ikkilamchi paketlarga ega, shuning uchun ularni xaridorning ko'zidan 50 sm dan bir metrgacha masofada joylashtirish oqilona bo'ladi. 120 sm dan past va 170 sm dan yuqori bo'lgan javonlar 10-20 sm dan ortiq bo'lmagan chuqurlikda ishlatilishi mumkin. Uzoqroq qismi farmatsevtika mahsulotlarini ko'rsatish uchun yaroqsiz. Ochiq qirrali dorixonalarda o'lcham juda muhimdir. Bu shunday bo'lishi kerakki, eng mashhur pozitsiyalarni marj bilan joylashtirish mumkin. Eng ko'p talab qilinadigan assortimentning 200-300 tadan 5 ta paketi etarli. Nomenklaturaning qolgan qismi uchun jamoat mulkida 1 dan ortiq paketni saqlash mantiqiy emas. Dorixona aylanmasining qariyb 90 foizi dori -darmonlardan iborat. Shuning uchun, yopiq displayli dorixonalarda assortimentning kamida 30 foizi dori vositalaridan iborat bo'lishi kerak. Ochiq etiketli dorixonalar uchun bu

ko'rsatkich kamida 15-20% ni tashkil qiladi. Dorixona javonlarining sig'imi men sotishni ko'paytirmoqchi bo'lgan maqolalar sonidan ancha kam. Shuning uchun, buni qilish muhimdir to'g'ri tanlov ko'rsatish uchun pozitsiyalar.

Xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun quyidagi parametrlarni hisobga olish kerak:

taqdim etilayotgan tovarlarga talabning sezgirlik darajasi;
rubldagi marja miqdori;
savdo tuzilishi.

Parafarmatsevtikaga bo'lgan talab hisob-kitoblarga eng sezgir. Diyetik qo'shimchalar va dori -darmonlarning bir qismini sotish ham ta'sirlanishiga bog'liq. Odatda, dori-darmonlarni o'zlari tanlagan xaridorlar dori-darmonlarni ko'rsatishga yaxshi javob berishadi. Vitrinalar surunkali kasalliklarga chalinganlar uchun o'ziga xos eslatma bo'lib ham xizmat qilishi mumkin.

Eng foydali assortiment toifasi xaridor uchun eng jozibali hududga eng yaxshi joylashtirilgan. Keyingi eng daromadli toifa qolganlarning eng yaxshi zonasida joylashgan. Arzon nomlar, agar ularga talab katta bo'lsagina joylashtiriladi. Qanday qilib "Yangi dorixona" jurnalining maqolasida o'qing umumiylikdan qoching xatolar va farmatsevtik tavsiyalarni sotishning lokomotiviga aylantiring.

Mashhur bo'lmagan yoki eskirgan farmatsevtika mahsulotlarini ko'pincha eng jozibali joylarda topish mumkin. Biroq, bu amaliyot ko'p hollarda natija bermaydi, chunki sotishning ozgina o'sishi talab qilinadigan mahsulotlarni kam sotishdan yo'qotilgan foydani qoplay olmaydi. Ko'rgazmaning barcha shakllaridagi dorixonalarda "prefabrik hodgepodge" uchun zonalarni tashkil qilish foydalidir - u maksimal foyda keltiradigan va "impulsi talab" deb ataladigan narsaga eng sezgir bo'lgan dorixona mahsulotlarini o'z ichiga oladi. Ularni har bir kassa yaqiniga qo'yib, 1-2 nomdagi virusga qarshi, og'riq qoldiruvchi, ichak kasalliklarini davolash vositalari va boshqalarni kiritish eng oqilona bo'ladi. Jami 15 nomdan ko'p bo'lmasligi kerak, aks holda xaridor oladi. chalkash va sotib olish to'g'risida qaror qabul qila olmaydi.

Mashhur rubrikatorlar

Xaridorning assortimentda harakatlanishini osonlashtirish uchun dorixona ekspozitsiyasi sezilarli va tushunarli sarlavhalar bilan to'ldirilishi kerak. "Gepatoprotektorlar" yoki "antasidlar" kabi tibbiy

atamalardan foydalanish istalmagan. Siz tushunarli sarlavha nomlaridan foydalanishingiz kerak oddiy odam holda tibbiy ta'lim- "jigarni himoya qiladigan dorilar" yoki "kuyganlarni davolash vositalari". Dorixona savdosi tamoyillariga ko'ra, rubrikalar toifalari umumiyroq va batafsilroq bo'lishi mumkin. "Oshqozon-ichak kasalliklarini davolash vositalari" bo'limida "Oshqozon kuyishiga qarshi vositalar", "Ich ketishni davolash vositalari", "Ishga qarshi vositalar" va boshqalarni alohida ajratib ko'rsatish mumkin. Agar iloji bo'lsa, siz qo'shimcha toifalarni kiritishingiz mumkin, masalan, "Gormonal kontratseptivlar", "Venotonik" va boshqalar. Keng spektrli dorilarni bir nechta toifalarda takrorlash mumkin - masalan, ibuprofen yoki paratsetamol preparatlari og'riq qoldiruvchi va antipiretiklar sifatida tasniflanishi mumkin.

Parafarmatsevtikaga alohida yondashuv

Parafarmatsevtika uchun rubrikalardan foydalanish ixtiyoriydir. Biroq, ba'zida ular hali ham foydalidir - masalan, savdo maydoni 30 m² yoki undan ko'p bo'lgan yoki keng ko'lamli displeyli dorixonalarda. Bunday holda, siz qo'shimcha balandliklarni inson balandligidan yuqori darajada kiritishingiz mumkin.

Ushbu assortiment toifasining asosiy to'plami:

dorixona kosmetikasi;

kiyimlar;

prezervativ va boshqa samimiy tovarlar;

bolalar uchun tovarlar (oziq-ovqat, o'yinchoqlar, parvarish qilish va ovqatlantirish uchun asboblari va boshqalar);

homilador ayollar va emizikli onalar uchun mahsulotlar.

Agar hudud ruxsat bersa, siz qo'shimcha ravishda quyidagi sarlavhalarni kiritishingiz mumkin:

Shaxsiy gigiena vositalari.

"Tibbiy asboblari".

"Diyet oziq-ovqat".

"Mineral suvi".

Endi qonun tashqi va ichki foydalanish, dori -darmonlar va xun qo'shimchalari uchun mablag'larni alohida alohida hisoblashni talab qilmaydi. Biroq, ba'zi hududlarda nazorat qiluvchi organlar alohida hisob-kitob qilishni talab qiladi. Shu sababli, tashqi vositalar va xun takviyeleri bilan vitrlarda shunga o'xshash rubrikatorlarni joriy qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Odatda, ularning ko'pi talab qilinmaydi - xun takviyeleri

uchun 7 tagacha va tashqi shakllar uchun 5 tagacha. Ochiq displeyli dorixonada uchun Merchandayzingning 8 tamoyili

Printsiplar - muhim element dorixonada savdo qilish. Bundan tashqari, ochiq va yopiq dorixonalar uchun ular biroz boshqacha. Keling, asosiylarini ko'rib chiqaylik.

Bir qator qoidasi

Ochiq displeyli dorixonalaridagi mahsulotlar bir qatorda iloji boricha rafning chetiga yaqin joylashgan. Bu iste'molchi rus tilida mahsulot nomini ko'rishi uchun amalga oshiriladi.

Gorizontal ravishda, tovarlar xaridor tomondan chapdan o'ngga, paket hajmini kattalashtirish uchun - kichikdan kattagacha. Vitrinalarning darajalari vertikal ravishda hisobga olinadi.

Savdo muhiti qoidalari

Tegishli mahsulot guruhlari bir-biriga yaqin joylashgan - shuning uchun ular bir-birini to'ldiradi.

Ustuvor tovarlar guruhi qoidasi

Asosan yoqilgan ko'rgazmaga eng ko'p talab qilinadigan va daromad keltiruvchi tovarlar joylashtiriladi, mavsumiy assortiment, yuqori narx toifasidagi va talabga ega bo'lgan tovarlar, reklama mahsulotlari va reklama qilingan mahsulotlar. Strategik mahsulot guruhlari savdo maydonchasi va uskunalarning eng jozibali joylarida joylashgan.

Samarali aktsiyalar qoidasi

Har bir element uch kunlik ta'minot miqdorida belgilanadi. Agar mijozga ikkita o'ram dori kerak bo'lsa va derazada faqat bittasi bo'lsa, u hech qachon xarid qilmasligi ehtimoli katta.

To'liq qoidani ko'rsating

Dorixonada savdo-sotiq qoidalari va tamoyillari, agar derazada bo'shliq paydo bo'lgan bo'lsa, mahsulot liniyasi tiklanishi kerak.

Takrorlash qoidasi

Xaridorlarning e'tiborini yuqori javonlarda kichik mahsulotlarga qaratish uchun ushbu mahsulotning ikki yoki undan ortiq birliklarini yonma-yon joylashtiring.

Narx yorlig'i qoidasi

Narx yorliqlari qadoqqa biriktirilmagan - ular mos keladigan mahsulot ostida narx yorlig'ining pastki qismida joylashgan.

Qal'a devorlari hukmronlik qiladi

Kam talabga ega bo'lgan mahsulotga diqqatni uning ikki tomoniga dori vositalari yoki mashhur brendlarning mahsulotlarini joylashtirish orqali jalb qilish mumkin.

Yopiq dorixonada samarali savdo

Bloklash qoidasi

Yopiq displeyli dorixonadagi mahsulotlar toifalarni hisobga olgan holda ko'rgazma maydoni bo'ylab bloklarga bo'linadi. Agar vitrinaning o'lchami imkon bersa, siz tovarlarni erkin joylashtirishingiz mumkin. Odatda, dorilar yarim doira ichida, shaxmat taxtasi shaklida joylashtiriladi yoki maxsus qurilmalar - slaydlar ishlatiladi.

Ikki barmoq qoidasi

Tokchalardagi javonlar tovarlardan ustki javonning chetiga qadar 3-4 sm qoladigan tarzda joylashtirilgan. Agar tokchalar mahsulotlarning balandligiga mos kelmasa, paketlarni bir-birining ustiga qo'yish kerak, va bu tartibsiz ko'rinadi.

Takrorlash qoidasi

Xaridorga ma'lum bir mahsulot haqida eslatish uchun siz uni turli xil assortiment toifalariga joylashtirishingiz mumkin.

Narx yorlig'i qoidasi

Yopiq dorixonalardagi narx belgilari paketning o'ng tomoniga, iloji boricha o'rtasiga yaqinroq joylashtiriladi. Narx yorliqlarini bir xil darajaga joylashtirish maqsadga muvofiq - vitrina shunday chiroyli ko'rinadi. Eng qimmat buyumlar xaridorga iloji boricha yaqinroq joylashtiriladi.

Doimiylik qoidasi

Dorixonada qayta tashkil etish mavsumda 1 martadan ko'p bo'lmagan holda ruxsat etiladi. Mahsulotlarni tez-tez bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish savdo va rentabellikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Savdo muhiti, qal'a devorlari, vitrinaning to'liqligi uchun qoidalar

Bu qoidalar ham ochiq, ham yopiq dorixonalarga xosdir. Ammo, ikkinchi holatda, savdo maydoni sezilarli darajada cheklangan, mavsumiy mahsulotlar, eng ko'p sotiladigan pozitsiyalar va eng zarur tovarlar bu erda kassa maydoni yaqinida joylashgan.

Samarali dorixona savdosi: tashqi dizayn

"Selling Showcase" - chakana savdo maydonini optimallashtiradigan zamonaviy texnologik yechimning namunasidir.

Bunday vitrin ichki (to'g'ridan-to'g'ri savdo maydonchasida joylashgan) yoki tashqi (ko'chada joylashgan) bo'lishi mumkin.

U uchta komponentni o'z ichiga oladi:

Saqlash moduli.

Tovarlarni buyurtma qilish va berish moduli.

Vitrina.

Shartlarga qarab, saqlash moduli va buyurtma moduli birlashtirilishi yoki alohida joylashgan bo'lishi mumkin, keyin ular maxsus konveyer yordamida bog'lanadi. Saqlash moduli 200 ta savdo ob'ektini o'z ichiga oladi, uning saqlash hajmi 2000 ta mahsulot paketini tashkil qiladi. Tovarlarni buyurtma qilish va berish moduli displey bilan jihozlangan terminal bo'lib, u mahsulot kodi va narxini aks ettiradi. Bu erda naqd va naqd pulsiz to'lovlar amalga oshiriladi.

"Sotish vitrini" ning afzalliklari:

egallab olingan savdo maydonlarining qisqarishi;

dorixona yopilgandan keyin o'z-o'zidan sotib olish va sotishdan olingan daromadning ortishi;

ko'cha vitrining jozibadorligini oshiradi.

Dorixonalarda Merchandayzing misollari: savdo maydonchasi

Dorixona savdosining o'ziga xos misolini ko'rib chiqing - vitaminlarni ko'rsatish. Unga yondashuvlar hisobga olinadi Har xil turlar xaridorlar va vitamin va mineral komplekslarning tarkibi.

Tovarlarni javonlarga qo'yayotganda, turli guruhlar xaridorlari tomonidan dunyoni idrok etish xususiyatlarini hisobga olish kerak. Shunday qilib, homilador ayollar uchun vitaminlar ko'z darajasidan biroz yuqoriroq, bolalar uchun esa - bu darajadan pastroqda joylashtirilishi yaxshiroqdir.

Xulosa: dorixona merchandayzingining asosiy tamoyillari

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, dorixonalaridagi xaridorlarning atigi 10 foizi do'kon oynalariga e'tibor berishadi. Shuning uchun, dorixonada Merchandayzing hal qilishi kerak bo'lgan asosiy vazifalardan biri bu displeyning samarali ko'rinishini ta'minlashdir.

Vitrinaning "haroratini" qanday o'lchash mumkin

Dorixona mijozlarini kuzatib boring. E'tibor bering, ularning ko'pchiligi qaysi do'kon oynalarida to'xtaydi va qaysilari e'tibordan mahrum.

Kuzatish uchun vaqtingiz bo'lmasa, "Mahsulotni sotish uchun uni qanday joylashtirish kerak" maqolasida o'rtacha statistik ma'lumotlarga ega tayyor jadval mavjud.

Yaxshi ishingizni bilimlar bazasiga yuborish oddiy. Quyidagi shakldan foydalaning

Bilimlar bazasidan o'qish va ishda foydalanadigan talabalar, aspirantlar, yosh olimlar sizga juda minnatdor bo'lishadi.

Shunga o'xshash hujjatlar

Merchandayzing asoslari, qoidalari, tamoyillari, vositalari va standartlari. Dorixona savdosining tashkiliy tizimiga qo'yiladigan talablar. Vitrin dizayni qoidalari. Reklama savdo vositasi sifatida. Psixologik jihatlar farmatsevtika xodimi va mijoz o'rtasidagi aloqa.

Chakana dorixona tashkilotlarida farmatsevtika marketingining xususiyatlari. Marketing texnikasini qo'llash usullari zamonaviy sharoitlar dorixonalar ishi. Saratov shahridagi dorixona tashkilotlarida marketing texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini tahlil qilish.

Dorixona tashkilotlarida assortiment siyosatining mohiyati, uning shakllanish tamoyillari va naqshlari, talablari. Assortimentni boshqarish usullari va usullari. "Aptekar" dorixona tashkilotining assortiment siyosatini tadqiq qilish va tahlil qilish.

Birjadan tashqari dorilar bozorini tahlil qilish, dorixonalarni sotish hajmini baholash. Antihistaminiklar haqida tushuncha: narxlar, afzalliklar, xususiyatlar. Farmatsevtlarga mo'ljallangan yangi dori vositasini reklama qilish rejasi.

Merchandayzing marketing yo'nalishi sifatida, ixtisoslashgan xodimlar ishtirokisiz xaridorlar e'tiborini mahsulotga jalb qilish orqali sotishni rag'batlantirishga yordam beradi. Assortimentni shakllantirish, savdo maydonini, vitrinlarni, ko'rgazma stendlarini tashkil etish.

Dorixonada taqdim etilgan kosmetik mahsulotlar guruhlari. Dorixona tarmoqlarida sotiladigan kosmetika uchun ichki bozor o'sishining pasayishi sabablari. Farmatsevtika bozorining o'sishi prognozi. Farmatsevtika kosmetika bozorini tadqiq qilishning proektsion usullari.

Merchandayzingning mohiyati va asosiy tarkibiy qismlarini ko'rib chiqish chakana savdo... Dorixonada savdo maydonini ro'yxatdan o'tkazish. Dori vositalarini sotishda farmatsevt mehnatining ahamiyati. Dorixonada sotish bosqichlari va shaxsiy aloqani o'rnatish.

Yog'och sanoati kompleksining rivojlanish istiqbollarini baholash. Taxminiy bozor sig'imini hisoblash. Savdo hajmining reklama fondlarining ko'payishiga bog'liqligi. Bozor marketing xaritasi. Kesilgan yog'och sotishning SWOT tahlili. Marketing byudjetini hisoblash.

Merchandayzing - bu maksimal foyda keltiradigan dorixona muhitini yaratuvchi tizim.

Quyidagi elementlar sozlamalarga kiritilgan:

atmosfera

tartibga solish do'kon uskunalari

tovarlarni namoyish qilish

dorixona ichidagi ma'lumotlar.

Savdo standartlari qoidalarni, qoidalarga rioya qilishni nazorat qilishni, atrof-muhitga o'zgartirishlar kiritish texnologiyalarini va ushbu o'zgarishlar natijalarini baholashni tartibga soladi.

Merchandayzing standartlari dorixona foydasini maksimal darajada oshirishga qaratilgan.

Savdo qoidalari

1. Atmosfera

Umumiy fikr- ko'chadagi dorixonaga maksimal e'tiborni jalb qilish, kirish istagini uyg'otish, yo'lda to'siqlar yaratmaslik, tozalik, tartib, qulaylik.

1.1-qoida

Belgi ko'chaning ikki tomonida 100 m masofadan aniq ko'rinadi. Dorixona ishlayotganida belgi yonadi, dinamik yorug'lik elementlari yoqilgan. Kechasi yorug'lik qutilarini, volumetrik harflarni, xochni qoldirish tavsiya etiladi. Belgisi yaxshi holatda. Dorixonaga kirish joyi aniq belgilangan.

1.2-qoida

Kirish joyi toza va ozoda. Kirish yoritilgan. Kirish eshiklari shaffof, ularda hech qanday reklama yoki e'lon yo'q.

1.3-qoida

Savdo uskunalari toza va xizmatga yaroqli. Savdo maydonidagi barcha yoritish moslamalari va uskunalari ishlaydi. Zal toza. Hech qanday yoqimsiz hid yo'q. Reklama materiallari chiroyli tarzda joylashtirilgan. Deraza tokchalarida, shkaflarda, ichkarida begona narsalar yo'q to'lov maydoni.

Kassadagi peshtaxtalarda tovarlar faqat maxsus savdo uskunalari (tovoqlar, stendlar, tokchalar, savatlar) yoki shisha tagida joylashtiriladi. Tovarlar to'g'ridan-to'g'ri kassalarga joylashtirilmaydi.

1.4-qoida

Xodimlarning formasi bir xil uslubda (mato, rang, uslub, bezak), kapalak shaklida kashta tikilgan.

1.5 -qoida

Saundtrek savdo maydonchasiga kiritilgan, u qulay tuyg'u yaratadi.

2. Savdo uskunalarini tartibga solish

Ishlatilgan atamalar:

Maqsadli tovarlar- xaridor dorixonaga maqsadli kelgan tovarlar. Ularning joylashuvi xaridorlarning savdo maydoni bo'ylab harakatini o'rnatishga yordam beradi. Bularning barchasi retsept bo'yicha, shuningdek, retseptsiz sotiladigan dorilar (masalan: sovuqqa qarshi, og'riq qoldiruvchi, antipiretik, allergiyaga qarshi).

Impuls talab tovarlari- yo'lda sotib olingan tovarlar, sotib olish to'g'risida qaror savdo maydonchasida qabul qilinadi. Ular maqsadli talabga ega bo'lgan tovarlar yonida, savdo maydonidagi diqqatga sazovor joylarga, xaridorning savdo maydonchasi orqali o'tadigan yo'lga joylashtiriladi. Bu deyarli barcha parafarmatsevtikalarni, shu jumladan gigiena vositalarini o'z ichiga oladi. Impuls talab qilinadigan tovarlar tufayli xarid hajmini oshirish mumkin. Mijozning zal bo'ylab yo'li qanchalik uzoq bo'lsa, u shunchalik ko'p tovarlarni ko'radi va sotib oladi. Harakatdagi xaridor ko'proq o'ng tomonga qaraydi. Shuning uchun, agar harakat soat miliga teskari yo'nalishda tashkil etilsa, u ko'proq tovarlarni ko'radi.

Bundan tashqari, mijozlar segmentlari bo'yicha savdo maydonini rayonlashtirish orqali xarid hajmini oshirishingiz mumkin. Har bir dorixonada 2-4 ta asosiy mijozlar segmentlari mavjud. Xaridorlar guruhiga xos bo'lgan mahsulotlar yonma -yon joylashtirilishi kerak, bu murakkab sotib olish ehtimolini oshiradi.

3. Mijozlar segmentlari va mahsulot toifalariga misollar

bolalar ovqati

tagliklar

chaqaloq gigienasi

chaqaloq kosmetikasi

bolalar dasturxon

o'yinchoqlar

emizikli onalar uchun mahsulotlar
homilador ayollar uchun mahsulotlar

Onalar uchun tovarlar yonida vitaminlar, ayollar gigienasi, arzon kosmetika, vazn yo'qotish uchun mahsulotlar joylashtiriladi.

2. Pensionerlar.

dorivor o'tlar

tashqi vositalar

arzon oziq-ovqat qo'shimchalari

tibbiy asbob-uskunalar

tibbiy mahsulotlar

balzamlar, siroplar, eliksirlar (sog'lom tasvir hayot, xalq davolari)

sog'lom, parhezli, diabetga qarshi ovqat

arzon kosmetika

Markerlar - tashqi yordamchilar

Yaqin atrofda - mashhur dorilar.

Yaqin atrofda - teri, sochlar, tirnoqlar va boshqalar uchun qimmat xun takviyeleri, qimmat aromaterapiya, og'iz bo'shlig'ini parvarish qilish.

Umumiy fikr- xaridorning savdo hududi bo'ylab yo'lini uzaytirish, erkin harakatlanish, aniq yo'nalishni ta'minlash, xaridorlar segmentlari bo'yicha savdo hududini rayonlashtirishni tashkil etish.

2.1-qoida

Savdo aylanasi

Xaridorning retsept bo'limi va kassaga boradigan yo'li iloji boricha soat yo'nalishi bo'yicha teskari yo'naltiriladi.

Nizom 2.2

Yo'laklarning kengligi 0,9 m dan kam emas.

Nizom 2.3

Savdo maydonchasi har qanday nuqtadan ko'rinadi. Orol slaydlaridagi yozuvlar ko'z darajasidan yuqori bo'lmagan joyda o'rnatiladi, ulardagi tovarlarni ko'rsatish zalning ko'rinishiga xalaqit bermaydi. Retseptlar bo'limi kirishdan ko'rinadi va savdo maydonida yorqin ajralib turadi.

2.4-qoida

Barcha tokchalar sarlavhalar bilan jihozlangan. Rafdagi rubrikator va ko'rsatilgan mahsulot to'liq mos keladi. Raflar, orol slaydlari, javonlar yorliqlari uchun mahsulot guruhlari nomlari "Guruhlar ro'yxati" jadvalidan olingan. Savdo maydonchasi maydoniga qarab tegishli tafsilotlar darajasi tanlanadi. Kichkina maydon uchun racking nomlari

toifalar guruhlari orasida keltirilgan. Katta savdo maydonchasi uchun toifa nomlaridan foydalanish mumkin. Bu mahsulotni ko'chirishni osonlashtiradi, optimal displeyni qidirishni cheklamaydi. Kichkina zal uchun ayniqsa muhimdir.

2.5-qoida

Mijoz segmentlari uchun tovarlar zalning alohida joylariga joylashtiriladi. Turli xil narx toifalarining kosmetikasi (elita va arzon) qo'shni javonlarga va bundan tashqari, qo'shni javonlarga joylashtirilmaydi.

Tovarlarni ko'rsatish

Ishlatilgan atamalar:

Eng yaxshi joylar- bu savdo maydonidagi tokchalar yoki mijozlar doimo e'tibor beradigan individual javonlar. Masalan, kassa maydoni, retsept bo'limi yaqinidagi maydon, kirish eshigi qarshisidagi tokchalar, yo'l bo'ylab o'ngdagi maydon, ko'z va qo'l darajasidagi javonlar. Savdo maydonchasidagi eng yaxshi joylar issiq zonalardir. Sovuq joylarda mahsulot faqat unga maxsus yaqinlashganda seziladi. Dori -darmonlar ko'rgazmasini yoniga qo'yib, javonlarga qo'shimcha e'tiborni qaratishingiz mumkin. Eng yaxshi javonlar oltin deb ataladi. Bular ko'z darajasida va cho'zilgan qo'ldagi javonlar, shuningdek, orol slaydlaridagi yuqori javonlardir. Issiq sotiladigan mahsulot - miqdori emas, miqdori bo'yicha haftalik savdosi yuqori bo'lgan mahsulot. Dori-darmonlar deyarli har doim issiq tovardir, ammo bu maqsadli xaridlardir, ular savdo maydonchasida displey bormi yoki yo'qligidan qat'iy nazar amalga oshiriladi. Eng ko'p sotiladigan impuls mahsulotini eng yaxshi joylarda joylashtirish muhimdir. Umumiy fikr- tovarlar "eng yaxshisini yaxshilang" tamoyili bo'yicha joylashtirilgan, joylashuvda dori-darmonlarga urg'u berilgan, barcha tovarlar aniq ko'rinib turadi, javondan olish uchun qulay, topish va tanlash oson.

3.1-qoida

Eng yaxshi joylarda, issiq zonalarda mashhur impuls mahsuloti mavjud. Sovuq zonalarda qat'iy maqsadli mahsulot, talabi past bo'lgan mahsulot joylashtiriladi va u erda savdo tashkil etiladi.

3.2-qoida

Eng mashhur tovarlar oltin javonlarga joylashtirilgan. Yuqori javonlarda, oltindan yuqorida, qimmat o'rta tezlikli mahsulot bor. Oltinlar ostidagi javonlarda - arzon issiq tovar. Eng past javonlarda faqat katta

hajmdagi tovarlar joylashgan bo'lib, ular tekshirilishi shart emas. Raflarda bo'sh joylar bo'lmasligi kerak.

3.3-qoida

Savdo maydoni bir qarashda go'zallik saloni emas, balki dorixona sifatida tan olinishi kerak. Shuning uchun biz giyohvandlikka alohida e'tibor qaratishimiz kerak. Savdo maydonchasida dori-darmonlar ko'zga tashlanadigan tarzda joylashtirilgan Vizitkalar dorixonalar, shuningdek, sovuq joylarda qo'shni javonlarga e'tibor qaratish.

Retsept bo'limining orqa devori yorqin katta paketlar bilan bezatilgan mashhur brendlar Birjadan tashqari dori vositalari, bozor rahbarlari. Katta yorqin paketlar ochiq kirishga joylashtiriladi. Xaridor oddiygina kichik narsalarni tushunmaydi.

3.4 -qoida

Ochiq displeydagi tovarlar javonning oldingi chizig'i bo'ylab tekislangan bo'lib, balandlikda bir qatorga joylashtirilgan. Paketlarni bir-birining ustiga qo'ymang. Istisno - agar ular bitta mahsulot bo'lsa, vitaminlarni 2 qatorga joylashtirishga ruxsat beriladi ismlar, lekin har xil qadoqlashlar, masalan, Vitrum N 30 va Vitrum N 60. Tovarlarni paketlar to'g'risidagi ma'lumotlarni bir -biriga yopishtirmaslik uchun chuqurlikda bir qatorga joylashtirilgan. Tovarlarni tokchadan olib tashlash oson, shu bilan birga qo'shni paketlar tushmaydi.

3.5 -qoida

Yopiq vitrinalardagi tovarlar paketlardagi ma'lumotlarning bir-biriga mos kelmasligi uchun joylashtiriladi.

3.6 -qoida

Bepul namoyish maydonidagi oldindan mahsulot vitrinada ko'rgazma namunasi orqasida ko'rsatiladi. Oldindan pishirgichni aralashtirishga yo'l qo'yilmaydi. Podgoodlarni joylashtirish tartibi "birinchi kelgan - birinchi chap".

3.7-qoida

Qo'shimcha mahsulot toifalari tish cho'tkalari va tish pastalari kabi yonma-yon joylashgan.

3.8-qoida

Korporativ bloklar Vitaminlar, Kosmetika va kamroq gigiena toifalaridan markali qimmatbaho mahsulotlarni taqdim etadi. Bu xarid miqdorini oshirish imkonini beradi, xaridor butun mahsulot qatorini ko'rib chiqadi. Korporativ blokga qo'shimcha e'tiborni bir nechta yuzlarning joylashuvi jalb qiladi - 2-5 bir xil nomlar yonma -yon. Natijada, katta

rangli nuqta tokchada yorqin ko'rinadi. Qolgan tovarlar harakatlar doirasiga qarab joylashtiriladi.

Dorixona ichidagi ma'lumotlar

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, chakana savdoda, agar mahsulotda narx ko'rsatilmagan bo'lsa, xaridlarning 50% gacha amalga oshirilmaydi. Savdo maydonchasidagi xaridor bir vaqtning o'zida bir nechta narsalarni eslay olmaydi, u xaridlar ro'yxati haqida o'ylaydi, qo'lida sumka yoki hamyon, savat, ehtimol bolani ushlab turadi. Xaridor bir rafdan ikkinchisiga o'tishda tanlov e'lonini unutadi. Umumiy fikr-ma'lumot undan foydalanish joyiga yaqin joylashgan bo'lsa, ya'ni mahsulot yoki to'lov joyi yonida, mahsulotda narx belgisi talab qilinadi.

4.1-qoida

Raflarda ko'rsatilgan tovarlar narx belgisi bilan ta'minlanadi. Narx yorlig'i (shtrix-kod) mahsulot nomi, ishlab chiqaruvchisi, yaroqlilik muddati ko'rsatilmaligi uchun yuqori o'ng burchakdagi paketga yopishtirilgan. Narx belgilari xuddi shu tarzda ishlab chiqilgan va joylashtirilgan.

4.2 -qoida

Savdo maydoni davom etayotgan marketing kampaniyalari haqida ma'lumotni o'z ichiga oladi. Mahsulot haqidagi ma'lumot, iloji bo'lsa, mahsulot yoniga joylashtiriladi va kassada takrorlanadi. Reklama ma'lumotlari paketlardagi ma'lumotlarni qamrab olmaydi.

4.3-qoida

Farmatsevt xaridorni xaridorni qiziqtirishi mumkin bo'lgan joriy va yaqinlashayotgan marketing aktsiyalari to'g'risida xabardor qiladi. Tartibni optimallashtirish texnologiyasi. Bozor statik emas, xaridorlar tarkibi asta-sekin o'zgarib bormoqda, shuningdek, sotib olish imtiyozlari. Bundan tashqari, mavsumiy omillar ishlamoqda, dorixona assortimentida muntazam ravishda yangi mahsulotlar paydo bo'ladi. Shuning uchun optimal tartib o'zgaradi, u statik qolishi mumkin emas. Optimal tartibni topish uchun vosita sifatida raflardan savdo hisobi qo'llaniladi. Tegishli dasturiy ta'minot har bir dorixonada bo'lishi kerak. Har bir dorixonada mahsulot javonlarga ulanadi va yangilanib turadi - ya'ni savdo hududidagi har bir mahsulot o'zi joylashgan javondagi joy bilan bog'liq bo'lib, dorixona dasturida joy ko'rsatilgan. Dorixonada joylashtirish bo'yicha hisobotni tahlil qilish oyiga kamida bir marta amalga oshiriladi. Tahlil natijalariga ko'ra hisob-kitobga o'zgartirishlar kiritiladi.

6-Mavzu: Dorixonada retseptlarni qabul qilish va ular asosida dori vositalarini berish

Reaja:

1. Retsept-ishlab chiqarish bo'limi.
2. Retseptni qabul qilish.

Kalit soʻzlar: retsept, retsept asosida dori berish, retseptni qabul qilish, retsept-ishlab chiqarish bo'limi, farmatsevt, dori vositalari, farmatsevtik nazorat, dorixona faoliyati.

Bo'limning asosiy vazifasi retseptlarni qabul qilish, dori-darmonlarni tayyorlash, nazorat qilish va berishdir. Bu yerda bo'lim boshlig'i va uning o'rinbosarlaridan tashqari, retsept nazoratchilari, yordamchilar, analitik kimyogarlar va qadoqlovchilar ham ishlaydi. Retsept nazoratchilari bir vaqtning o'zida bo'lim boshlig'i o'rinbosarining vazifalarini bajaradilar. Retseptlarni qabul qilish va dori-darmonlarni berish uchun retsept nazoratchisining punktida dorixona xodimini tomchilatib yuborishdan himoya qiluvchi va yaxshi ovoz o'tkazuvchanligini ta'minlaydigan moslama o'rnatilgan maxsus oyna mavjud. Maxsus jihozlar retsept bo'yicha nazoratchi uchun stol va tayyorlangan dori-darmonlarni saqlash uchun aylanuvchi stolni o'z ichiga oladi. U markaziy tayoqchaga biriktirilgan rolikli platformadan iborat bo'lib, unga aylanadigan disk tokchalari o'rnatilgan. Har bir disk radial ravishda bo'limlar orqali raqamlangan sektorlarga (00 dan 99 gacha yoki 1 dan 00 gacha) bo'linadi. Tayyorlangan dorilar raqamning oxirgi ikki raqamiga asoslanib sektorlarga joylashtiriladi. 10 va 20 sektorlaridagi raqamlar, 01 va 02 raqamlaridan farqli o'laroq, qizil yoki boshqa yorqin rangda. Bu bemorga berish uchun kerakli dori-darmonlarni qidirishda tezkor yo'nalishni ta'minlaydi. Dorixona jihozlari shkafida quruq dorilarni saqlash uchun tortib olinadigan tortmalar va suyuq dorilar uchun javonli bo'linmalar mavjud. Tarkibida zaharli yoki giyohvand moddalar bo'lgan dorilarni saqlash uchun metall shkaf, shuningdek, mahsulotlarni saqlash uchun muzlatgich yoki sovutgichli shkaf mavjud. Tez buziladigan dorilar. Yirik dorixonalarda retsept bo'yicha ma'sullar uchun retseptlarni qabul qilish va dori-darmonlarni berish uchun alohida ish joylari mavjud. Bitta retsept bo'yicha ma'sul retseptlarni ham, berishni ham amalga oshiradigan dorixonalarda ularning ish joyida retseptlarni qabul qilish uchun zarur bo'lgan barcha narsalar, jumladan, aylanuvchi stollar va dori-darmonlar

uchun muzlatgich mavjud. Mehnat unumdorligini oshirishda har bir ish joyida oqilona ish sharoitlarini yaratish ham bir xil darajada muhimdir. Turli toifadagi dorixonalar uchun ish hajmiga qarab retsept va ishlab chiqarish bo'limi uchun standart jihozlar to'plamlarini taklif qilinadi. II va III toifadagi dorixonalarda retsept bo'yicha barcha dorilarni, ham alohida tayyorlangan, ham tayyor holda berish bitta bo'lim retsept va ishlab chiqarish bo'limi va ombor tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu toifadagi dorixonalarda tayyor blankalar uchun alohida bo'lim ajratilmagan. Shuni yodda tutgan holda, IV va V toifadagi dorixonalarda retsept ma'suli retseptlarni qabul qilish va dori-darmonlarni berish ishini shifokor retseptisiz farmatsevtika tovarlarini sotish bilan birlashtiradi. Bu o'ziga xoslik uning ish joyini tartibga solish xususiyatlarini aniqladi, bu esa ko'rsatilgan. VI toifadagi dorixonalar va I guruh dorixonalarida bir vaqtning o'zida bitta farmatsevt retsept ma'suli, yordamchi va dori beruvchi vazifalarini bajaradi. Bunday dorixonalar uchun maxsus stol ajratilgan. Retsept bo'yicha ma'sulning ish joyiga zarur dori-darmonlar va yordamchi materiallarni joylashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan va shuni yodda tutgan holda yuklash va uzatish blokiga ega uskunalar ishlab chiqilmoqda. 15-rasmda II va III toifali dorixonada yuklash va uzatish bloki va retsept bo'yicha ma'sulning stoli ko'rsatilgan. Yana bir variant mavjud: u tashqi va ichki foydalanish uchun dori-darmonlarni saqlash uchun ikkita aylanuvchi stol va tayyorlangan issiqlikka sezgir dori-darmonlarni saqlash uchun muzlatgichni o'z ichiga oladi. Ularning ustida A ro'yxatidagi dori-darmonlarni saqlash uchun bo'linma joylashgan. Retsept bo'yicha nazoratchining huquq va majburiyatlari. Dorixona retsept bo'yicha nazoratchi oliy yoki o'rta farmatsevtik ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Retsept bo'yicha nazoratchi dorixona menejeriga yoki o'rinbosariga hisobot beradi. Retsept bo'limiga ega dorixonalarda retsept bo'yicha nazoratchi to'g'ridan-to'g'ri bo'lim menejeriga yoki o'rinbosariga hisobot beradi. Retsept bo'yicha nazoratchi lavozimi yetarli tajriba va malakani talab qiladi. Ular ixtisoslashgan farmatsevtika adabiyotlari, dori sinonimlari, mos kelmaydigan dori kombinatsiyalari, dozalash shakli texnologiyasi va retseptlarni qabul qilish, dori-darmonlarni monitoring qilish, berish va qayd etish tartibi bo'yicha ko'rsatmalar bilan tanish bo'lishlari kerak. Retsept bo'yicha nazoratchining vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi: retseptlarni olish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan noaniq savollarni aniqlashtirish va bartaraf etish uchun ularning mazmuni bilan oldindan to'liq tanishish.

dozaning noaniqligi, noto'g'ri retsept, nomuvofiqlik), preparat narxini aniqlash; chek to'plamlari va yorliqlarini tayyorlash; yordamchilar o'rtasida ishlarni taqsimlash; yordamchilar tomonidan dori vositalarini to'g'ri tayyorlash va sanitariya-gigiena qoidalariga rioya qilinishini tizimli monitoring qilish; qiyin retseptlar bo'lgan taqdirda dori vositalarini oqilona tayyorlash masalalari bo'yicha yordamchilar bilan maslahatlashish; yordamchi xonasida zaharli moddalarni tortib olish va ularni qoidalarga muvofiq darhol dori-darmonlarni tayyorlash uchun yordamchiga topshirish; byuretka tizimi, tarozilar, og'irliklar va yordamchi materiallarning to'g'ri o'rnatilishi va ishlashiga yaroqliligini vaqti-vaqti bilan tekshirish; distillangan suv sifatini va assistent xonasida dori-darmonlarni saqlash sharoitlarini tizimli monitoring qilish dori vositalarining o'z vaqtida tayyorlanishini nazorat qilish, ayniqsa, "cito", "statim" qo'shimcha ko'rsatmalariga ega retseptlarga, bolalar uchun mo'ljallangan retseptlarga e'tibor berish: tayyorlangan dori vositalarini barcha turdagi dorixona ichidagi nazorat orqali sinchkovlik bilan tekshirish va tarqatilayotgan dori vositalarining tegishli sifatini ta'minlash; Xatoliklarning oldini olish choralarini ko'rish, dorixona ichidagi nazorat orqali aniqlangan xatolar va nuqsonli dorilarni qayd etish, ularning sabablarini aniqlash va ularni tuzatish choralarini ko'rish yo'q qilish; maxsus bo'lmagan taqdirda imzolarni to'ldirish imzolovchi farmatsevt, dori-darmonlarni ro'yxatdan o'tkazish va tarqatish; ishlab chiqarish va mehnat intizomiga rioya qilish. Dorixonada ichki nazoratni o'rnatish va natijada farmatsevtika mahsulotlarining sifati ko'p jihatdan retsept ma'sulining ishlab chiqarish madaniyati, aniqligi va operatsion tizimiga bog'liq. Ularning majburiyatlari dori vositalari sifatini nazorat qilish jarayonining o'zi bilan cheklanib qolmaydi; ular farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarishning barcha jihatlarini qamrab oladi. Retsept bo'yicha nazoratchi dori vositalarini tayyorlashning texnologik jarayonini, yordamchilar va yordamchi ishchilarning ish joylarini hamda yordamchi materiallar sifatini yetarlicha to'liq monitoringini ta'minlash uchun o'z hududidagi xodimlar bilan yaqindan hamkorlik qiladi. Retsept bo'yicha ma'sullar tomonidan amalga oshiriladigan dorixona ichidagi nazorat sifatsiz dori-darmonlarni tarqatishning oldini oluvchi ishonchli to'siqdir. Ushbu nazorat dorixonalarda dori-darmonlarni noto'g'ri tayyorlash ehtimolini bartaraf etishga qaratilgan. Dorixona ichidagi dori-darmonlarni nazorat qilish bo'yicha batafsil ma'lumot 266-betda keltirilgan. Retsept bo'yicha nazoratchi nafaqat aholdan retseptlarni,

balki davolash-profilaktika muassasalari bo'limlari va idoralaridan so'rovlarni ham qabul qiladi va ularga muvofiq dori-darmonlarni belgilangan muddatlarda tayyorlash va berishni ta'minlaydi. Har bir smenada retsept bo'yicha nazoratchi dori vositalaridan voz kechish holatlarini kuzatib boradi va ish oxirida ro'yxatni bo'lim boshlig'iga yoki dorixonada mudiriga topshiradi. Dorixonadagi ish hajmiga qarab, retsept bo'yicha nazoratchiga ombor xodimi, usta yoki yordamchi vazifalari yuklatilishi mumkin.

Retseptni qabul qilish.

Retseptni qabul qilishda retsept nazoratchisi retseptni yozish va formatlashning barcha qoidalariga rioya qilinganligini tekshiradi. Amaldagi qoidalarga ko'ra, retseptlar siyoh bilan, o'qilishi oson va aniq, standart blankalarda yoziladi. Har bir retsept blankasida faqat bitta zaharli moddani o'z ichiga olgan dori buyurilishi mumkin, boshqa hollarda esa ikkitadan ortiq dori buyurilmasligi kerak. Retseptlarga tuzatishlar kiritishga yo'l qo'yilmaydi. Agar dorini favqulodda ravishda berish zarur bo'lsa, shifokor retsept blankasining yuqori qismiga "cito" (tez) yoki "statim" (darhol) deb ko'zga tashlanadigan qilib yozadi. Barcha retseptlar, istisnosiz, ketma-ketlikda quyidagi majburiy belgilarni o'z ichiga olishi kerak: tibbiy muassasaning manzili va telefon raqami ko'rsatilgan muhri (xususiyl amaliyot shifokorining retseptida uning familiyasi, uy manzili va telefon raqami ko'rsatilgan); bemorning bosh harflari va familiyasi (14yoshgacha bo'lgan bolalar va 60yoshdan oshgan shaxslar uchun bemorning yoshi ko'rsatiladi); retsept berilgan sana (kun, oy, yil); shifokorning familiyasi va bosh harflari (aniq) yoki uning familiyasi yozilgan muhr; dori vositasining tarkibi, ya'ni tarkibiy qismlarning lotincha nomi va ularning miqdori (qaysi dori buyurilganligini aniqlashga imkon bermaydigan o'xshash nomlarga ega tarkibiy qismlarning qisqartmalariga yo'l qo'yilmaydi); dori shaklini va farmatsevtga boshqa ko'rsatmalarni belgilash (qabul qilingan qisqartmaga muvofiq); dori vositasini qo'llash usuli (rus yoki mahalliy tilda). Bu holda, o'zingizni "ichki", "ma'lum" va hokazo kabi umumiy ko'rsatmalar bilan cheklash taqiqlanadi, ammo qo'llash usuli, dozasi va zarur bo'lganda qo'llash vaqti aniq yozilishi kerak. Masalan: "Kuniga 3marta 1tabletkadan ovqatdan 1/4soat oldin"; shifokor imzosi. Farmatsevtlar shifokorlar bilan birgalikda dori shakllari uchun retseptlarni standartlashtiradilar; retseptlar ularga bosiladi. Bu juda qulay bo'lib, ham shifokor, ham farmatsevtning ishini

osonlashtiradi. Dorixonalarda individual retseptlarni soddalashtirish va aholiga dori-darmonlarni tarqatishni tezlashtirish uchun davolovchi shifokorlar sanoat tomonidan taqdim etiladigan tayyor dozalash shakllaridan keng foydalanishlari kerak. Shifokorlar individual tayyorgarlikni talab qiladigan dorilar uchun retseptlar yozish huquqiga faqat bemorning ahvoli yoki kasallikning tabiati tijorat maqsadlarida ishlab chiqarilgan tayyor dori-darmonlardan foydalanishga imkon bermagan taqdirdagina ega. Dorixonalarga tijorat maqsadlarida ishlab chiqarilgan tayyor dori-darmonlarga o'xshash tarkibdagi dori-darmonlarni tayyorlamaslik huquqi berilgan. Alohida tayyorlangan dorilar uchun retseptlarni qabul qilishda, agar dozasi tayyor dorilar tarkibiga kiritilgan dorilarning dozalaridan biroz farq qilsa, retsept nazoratchisi dorixona menejerining ruxsati bilan tayyor dorilarni retseptga yozib beradi. A va B ro'yxatlaridagi dorilar uchun bunday almashtirishlarga yo'l qo'yilmaydi. Zaharli va giyohvand moddalar ta'sirida bo'lgan dorilarning nomi avval retseptda, keyin esa boshqa barcha tarkibiy qismlarda yoziladi. Zaharli yoki kuchli moddani maksimal bir martalik dozadan oshib ketadigan dozada buyurganda, shifokor dozani so'z bilan yozishi va undov belgisini qo'yishi kerak. Agar shifokor ushbu talabga rioya qilmasa, farmatsevt shifokor bilan maslahatlashadi va agar shifokor bilan gaplasha olmasa, buyurilgan zaharli yoki kuchli dorini maksimal bir martalik dozaning yarmida beradi. Bitta bemorga buyuriladigan giyohvand moddalar miqdori, preparatlar tarkibidagi dozalash shaklidan qat'i nazar, belgilangan me'yorlardan oshmasligi kerak. Ambulatoriya sharoitida davolanish uchun bepul dori-darmonlar uchun namunaviy retsept quyidagicha. "Bepul" dori vositalarini berish uchun retsept shakli Kasalxona muhri Retsept raqami (bosma raqam) Telefon Sana Bemoruchun-familiyasi, ismi, otasining ismi Tibbiy tarix yoki ambulatoriya kartasi raqami. (bolalar uchun-rivojlanish tarixi raqami) Shifokorning familiyasi, ismi, otasining ismi To'liq retsept Muhrlash uchun joy. Imzolar. Davolovchi shifokor. Bosh shifokor Bemorning toifasi har doim retseptda bir joyda (masalan, yuqori o'ng burchakda) va qisqaroq bo'lishi uchun kod bilan, masalan, sil kasalligi bilan og'rigan bemor uchun "t", ruhiy kasal bemor uchun "P" vaboshqalar ko'rsatiladi. Birinchi nusxada "Bepul" shtampi bosilgan, bosh shifokor imzosi bilan tasdiqlangan va tibbiyot muassasasining yumaloq muhri bilan bosilgan. Bemorning bosh shifokor yoki bosh shifokor o'rinbosariga qaytib kelishiga yo'l qo'yimaslik uchun bemorga

to'liq to'ldirilgan retsept beriladi. Davolovchi shifokorlarning bunday retseptlarni bosh shifokor imzosisiz imzolash huquqi Sog'liqni saqlash vazirligining qoidalari bilan belgilanadi. Onkologik va gematologik kasalliklarga chalingan bemorlarga bepul beriladigan retseptlar, Bolalar uchun mo'ljallangan dori-darmonlarni retsept bo'yicha yozayotganda, retseptda bolaning yoshi, aniq maqsadi va qo'llash usuli ko'rsatilishi kerak. Talablardan biriga ham javob bermaydigan yoki mos kelmaydigan dori moddalarini o'z ichiga olgan retsept haqiqiy emas deb hisoblanadi va dori tayyorlanmaydi. Noto'g'ri yozilgan barcha retseptlar dorixonada qoladi, "Retsept haqiqiy emas" shtampi qo'yiladi va retseptlar kitobiga ro'yxatdan o'tkaziladi. Bemorga retseptning nusxasi beriladi va asl nusxasi chora ko'rish uchun bosh shifokorga yuboriladi. Retseptni bergan shifokor yoki tibbiyot muassasasining bosh shifokori bemor uchun zarur bo'lgan retseptning o'z vaqtida yangilanishini ta'minlashga majburdir. Dorixona xodimlari retseptlarning qoidalarga muvofiqligini qat'iy nazorat qilishlari va sog'liqni saqlash organlari va bosh shifokorlarni aybdorlarga qarshi samarali choralar ko'rishga undashlari shart.

The image shows two forms. The left form is a blank 'RETSIPT' (Prescription) form with fields for patient and doctor information. The right form is a filled 'MAXSUS RETSEPT BLANKASI' (Special Prescription Form) for Diazepam. The filled form includes the following information:

- Country: O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI, SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
- Region: TIBBIY HILLIAT SHAKLI № 148-1/y, O'zbekiston Respublikasi SSV, tashkilotidan 2011 yil 20 dekabrda № 209-son bilan tasdiqlangan
- Form Name: MAXSUS RETSEPT BLANKASI (psixotrop moddalarni o'z ichiga olgan dori vositalari uchun)
- Series: Seriya PP-1, No: 012345
- Date: 24.05.2024 yil
- Doctor: Bemorning F.I.Sh.: Teshpulatov Dilshod Anvarovich
- Age: Yoshi: 28
- Address: Manzili: Toshkent shahri, Chilonzer tumani, 25-uy, 12-xonadan
- Prescription: Rp.: Tab. Diazepam 0,005 N20 (yigirma)
- Instructions: D.S. Kuniga 1 mahal kechqurun 1 tabletkadan ichilsin.
- Signature: Shifokor: [Signature]
- Seal: SHIFOKOR (Professional Seal)
- Stamp: ICHIN RETSEPTLIK PSIXOTROP (Special Prescription Stamp)

1-Rasm. Retsept shakllari

Dorixona noto'g'ri yozilgan retseptlar yozuvini maxsus kitobda saqlaydi. Barcha belgilangan qoidalarga rioya qilish tibbiyot va farmatsevtika xodimlariga teng darajada qo'llaniladi. Dorixona xodimlari zaharli va giyohvand moddalarni o'z ichiga olgan dori-darmonlarni retseptsiz yoki noto'g'ri yozilgan retseptlar bilan berganliklari uchun qat'iy javobgarlikka tortiladilar. Retsept bo'yicha narx belgilash va berish. Dori tayyorlash va berish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan retseptning narxi retsept nazoratchisi tomonidan dorilarning amaldagi chakana narxlari ro'yxatiga muvofiq belgilanadi. Dori vositalarining sotish narxi belgilanadi. Dori vositalari va farmatsevtika mahsulotlarining ko'rsatilgan narxlari ushbu mahsulotlarni sotadigan barcha tashkilotlar uchun majburiydir.

7-Mavzu: Dorixona sharoitida dori vositalarini tayyorlash ishlarini tashkil qilish

Reja:

1. Dori tayyorlanadigan xonalar.
2. Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlashni o'ziga xos xususiyatlari
3. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalari sifatini nazorat qilish
4. Dorixonada tayyorlangan dori vositalarini rasmiylashtirish

Kalit so'zlar: dorixona sharoiti, dori vositalarini tayyorlash, dori tayyorlash xonalari, aseptik sharoit, steril sharoit, dori sifat nazorati, farmatsevtik nazorat, dori vositalarini rasmiylashtirish, dorixona texnologiyasi, galen preparatlar.

Bozor iqtisodiyoti siyosati olib borilayotgan, dorixonalarning salmoqli qismi xususiylashtirilayotgan sharoitda ularning sanitariya-gigiena me'yor va qoidalariga rioya qilinishiga alohida e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi. Hammamizga ma'lumki, dorixonalarning asosiy vazifalari dori vositalarni sifatli tayyorlash, aholini, davolash-profilaktika muassasalarini, poliklinika va ambulatoriyalarni dori vositalari bilan ta'minlash, aholini kundalik dori vositalarga bo'lgan ehtiyojini qondirishdir. Aholini va turli davolash-profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan ta'minlash ko'p jihatdan dori vositani tayyorlaydigan shaxslarning bilim-saviyasiga, ular tomonidan mahsus tartib qoida va qonunlar to'la-to'kis bajarilishiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Dori vositalari tayyorlash bilan shug'ullanadigan dorixonalarda odatda uch guruh xonalar bo'ladi:

1. Ishlab chiqarish xonalari:

Dori harid qilish uchun keladigan shaxslarni kutish xonasi (savdo zali), retseptlarni qabul qilish bo'limi, dori vositalarni tayyorlash – assistentlar xonasi, dori vositasi uchun ishlatiladigan idishlarni yuvish xonasi, dori vositalarini saqlash xonalari, sterillash xonasi, farmatsevt-analitik xonasi, dorilarni qadoqlash xonalari.

1. Xizmat qilish va xo'jalik ishlari uchun xonalar, dorixona mudirining xonasi, xodimlarning kiyinish xonalari hojatxona va h.k.

2. Yordamchi xo‘jalikka oid xonalar – shisha idishlar saqlanadigan xona, taralar, yoqilg‘i, hidli dori vositalar uchun, dezinfeksiya moddalari uchun xonalar, garaj va boshqa xonalar.

Dorixonalarda dori vositalari asosan assistentlar xonasida tayyorlanadi.

Assistentlar xonasi dori vositalarini tayyorlovchi farmatsevt texnolog va farmatsevt assistentlarning mexnatlarini engillashtirish, mexnat unumdorligini oshirish maksadida mexnatni ilmiy asosda tashkil etish qoidalariga mos, etarli ish joyiga muljallangan assistentlar stollari bilan jihozlanadi. Bu assistentlar stollarida tayyorlanadigan dori vositalarining turlariga (kukunlar, suyuq dorilar va xokazo) kura aloxida ish joylari ajratiladi. Bu stollarda suyuq dori vositalarini, poroshoklarni, surtmalarini tayyorlash, nazorat o‘tkazish uchun, qadoqlash ishlarini bajarish uchun alohida ish joylari bo‘lishi lozim. Ular dori vositalari tayyorlash uchun zaruriy bo‘lgan kichik mexanizatsiya vositalari va boshqa uskunalar bilan jixozlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi SSV ning 2004 yil 30 iyunda 304-sonli

—Dorixona muassasalarining moddiy-texnika bazasi, asbob-uskunalar, boshqa texnik vositalari va xodimlariga bo‘lgan talablar

—Asosiy holatlar tarmoq standartini tasdiqlash haqidagi buyrug‘i tasdiqlandi. Ushbu tarmoq standarti

—Dori-darmon aksiyadorlik kompaniyasi, Dori vositalari tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi, Toshkent Farmatsevtika instituti tomonidan ishlab chiqarilgan.

Ushbu standart mulkchilik shaklidan qat’iy nazar chakana, ulgurji savdo bilan shug‘ullanuvchi barcha dorixonalar uchun majburiydir.

Standartda kirish, termin va atamalar, umumiy holatlar dorixona muassasalarining xonalari va ularning jihozlanishi, dori vositalari qabul qilishga qo‘yiladigan talablar, dori vositalarining saqlashga qo‘yiladigan talablar, hisob va hisobot ishlari, dorixona xodimlariga bo‘lgan talablar, dorixona faoliyatini tashkil etish, dorixona muassasasini tugatish bo‘yicha ma’lumotlar berilgan.

San PiN №0162-04 – bu tayyor dori vositalarini sotishda dorixona qurilishidagi sanitariya qoidalari va me’yorlari aks ettirilgan rasmiy hujjatdir. Ushbu hujjat 5 ta bo‘limdan iborat.

1 bo‘lim – umumiy holatlar.

2 bo‘lim – dorixona joylashishi va qurilishiga qo‘yiladigan talablar
3 bo‘lim – dorixonaning jihozlanishi va xonalariga bo‘lgan talablar
4 bo‘lim – dorixona xonalarining sanitar qurilishi

5 bo‘lim – dorixona xodimlarining shaxsiy gigienasi va xonalarni tozalashdagi qo‘yiladigan talablar. Hozirgi kunda San PiN 0162-04 ishlab chiqarilgan, undan avval ya’ni 1998 yilda esa dorixonalar uchun umumiy San PiN 0078-98 ishlangan edi.

Dorixona o‘z faoliyatini farmatsevtika faoliyatiga berilgan litsenziya asosida olib boradi. Farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash ishlari O‘zR VM ning 2003 yil 31 oktyabr’ 477 – sonli Qarori va boshqa me’yoriy hujjatlar asosida olib boriladi.

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlashni o‘ziga xos xususiyatlari

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlash uchun asosan katta dorixonalarda alohida izolyasiyalangan xonalar ajratiladi.

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlanadigan xonada optimal sanitariya gigiena sharoiti yaratish uchun dorilarni sterilizatsiya qiladigan avtoklavlar va boshqa apparatlar qo‘shni xonaga (koktoriyga) joylashtiriladi. Koktoriy-dorixona xonalaridan biri bo‘lib, unda suv xaydaladi va assistent ishiga bog‘liq bo‘lgan har xil farmatsevtik jarayonlar: damlama va qaynatmalar tayyorlash, dorilarni sterillash, qaynatish, bug‘latish ishlari ham bajariladi.

Ba’zi bir dorixonalarda aseptik sharoitda dori tayyorlash uchun maxsul blok-xonalar quriladi. Bloklar 3 ta seksiyadan iborat bo‘ladi:

A) aseptik xona

B) sterilizatsiya xonasi G) tambur

Aseptik xonada dori vositalari tayyorlanadi. Sterilizatsiya xonasida avtoklav, 200 eS gacha isitadigan kuritgich shkaf va boshqa sterilizatsiya shkaflari o‘rnatiladi.

Tambur (boksdan oldingi xona)da farmatsevt, sterillangan xalat qalpoqcha, tapochka (baxilla) larni kiyib, sungra aseptik xonaga kiradi. Ba’zi dorixonalarda aseptik sharoitda dorilar tayyorlash uchun mahsus xonalar bo‘lmasligi natijasida, dorilarni qisman aseptik sharoitda tayyorlash imkonini beruvchi stol bokslardan foydalaniladi. Aseptik blok havo tortish ventilyasiyasi bilan jihozlanadi. Bunda mikroblar tarqalishini kamaytirish maqsadida harakatlanuvchi retsirkulyasion havo tozalagichlar o‘rnatilishi tavsiya etiladi. Aseptik blokda, tayyorlash,

distilyasiya, sterilizatsiya xonalarda havoni zararsizlantirish maqsadida bakteritsid nurlatgichlar oʻrnatiladi. Ular 1-2 soatga ish vaqtidan oldin yoqilib ishlatiladi. Nurlatgichlarning oʻchirgichlari xonaga kirishda joylashtiriladi. Xonaga kirish faqat nurlatgich oʻchirilgandan 15 minutdan soʻng ruhsat etiladi. Xodimlar ishlaydigan xonalarda bakteritsid nurlatgichlar erdan 1,8-2 m balandlikda oʻrnatiladi. Aseptik blokga kiritiladigan jihozlar oldindan dezinfeksiya vositalari bilan artiladi. Aseptik blokda ishlatilmaydigan jihozlarni saqlanishi qatʼiyan man etiladi. Aseptik blok dorixonaning boshqa xonalaridan shlyuz bilan ajratiladi. Aseptik sharoitda dori tayyorlaydigan xodimlar shlyuzga kirishda steril xalat, 4-qavatli dokali niqob, qalpoqcha, baxillalar kiyadilar. Dokali niqoblar har 4 soatda almashtirishi shart. Aseptik blokdan tashqari nosteril sanitariya kiyimida yurish man etiladi. Sanitariya kiyimlari bikslarda sterillanadi va berkitilgan bikslarda saqlanadi (saqlash vaqti 3 sutkadan oshmasligi kerak). Poyafzallar ish boshlashdan oldin va ish kuni tugagach tashqi tomonidan dezinfeksiyalanadi va shkaflarda, yashiklarda saqlanadi.

Dorilarni tayyorlash uchun kerakli moddalar yopiq shkaflarda shtanglazlarda toza sharoitda saqlanadi. Shtanglazlar toʻldirishdan oldin yuvib, sterillanadi. Yordamchi materiallar (paxta, doka, pergament qogʻoz, filʼtrlar va boshq.) bikslarda yoki ogʻzi berkitiladigan shisha idishlarda yopiq holda 3 sutka saqlanadi. Ochilgan materiallar 24 soat mabaynida ishlatilishi zarur.

Biks har bir ochilgandan soʻng, yaxshi berkitiladi. Biks ichidan buyumni sterillangan pinset bilan olish mumkin. Yordamchi materiallar terillash uchun bikslarga tayyor holatda solinadi (pergament va filʼtr qogʻozi, kerakli oʻlchamlarda kesilgan dokadan tayyorlangan tamponlar).

Yuvilgan idishlarda yuvish vositalarining qoldigʻi va tozalik darajasi 5-ilovaga binoan tekshiriladi. Yuvilgandan soʻng idishlar sterillanadi, tiqinlanadi va jips berkitiladigan shkaflarda saqlanadi. Shkaflar ichki tomonidan och rang kraska bilan boʻyaladi yoki plastik bilan qoplanadi. Aseptik sharoitda dori tayyorlash va qadoqlash uchun sterillangan idishlar 24 soatdan ortiq saqlanmaydi. Katta sigʻimdagi ballonlarni yuvilgandan soʻng 30 daqiqa davomida bugʻ bilan zararsizlantiriladi. Zararsizlantirilgandan soʻng ballonlar steril tiqin vositalari bilan tiqinlanib yoki steril pergament bilan bogʻlanib toza sharoitda 24 soat davomida saqlanadi.

Ko‘z tomchilarni va in’eksion eritmalarni tiqinlash uchun tiqinlarni alyuminli qalpoqchalar tayyorlash va yuvish o‘tkaziladi. In’eksion eritmalarni va ko‘z tomchilarni tayyorlashda kichik mexanizatsiya vositalarini qo‘llash ularni zararsizlantirish yoki sterillash sharti bilan ruhsat beriladi.

Konsentrlangan eritmalar, yarim-fabrikatlar, dorixona ichki mahsulotlari aseptik sharoitda tayyorlab ularni fizik-kimyoviy hossalarga va yaroqlik muddatiga muvofiq saqlanadi. Aseptik blokda ishlaydigan xodimlarga ushbu xonalarga kirish man etiladi.

Nosteril dori shakllari tayyorlanishida ishlatiladigan dori vositalari zich berkitilgan shtanglazlarda (yoki boshqa idishda) saqlanishi kerak. Nosteril dori shakllarni tayyorlashda ishlatiladigan steril idishlarni saqlash muddati 3- kundan oshmasligi kerak. Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlangan dorilarni berkitish uchun tiqin vositalar sterillanib saqlanadi.

Dorilarni tayyorlashda va qadoqlashda ishlatiladigan kichik mexanizatsiya vositalari ularni ishlatish qo‘llanmasiga muvofiq yuviladi va zararsizlantiriladi. Agarda ishlatish qo‘llanmasida ko‘rsatmalar bo‘lmasa, ish oxirida kichik mexanizatsiya vositalari ajratiladi, issiq suvda (50- 60°S) yuviladi, zararsizlantirilib, sterillanadi. Zararsizlantiruvchi moddalar buyumlardan issiq suv bilan yuvilgach, distillangan suv bilan chayiladi va toza holatda saqlanadi. Tayyorlangan materiallarning xossalarga binoan buyumlardan zararsizlantiruvchi eritmalarni issiq suvda yuvib, distillangan suvda chayib toza holda saqlaydilar. Har bir smenaning boshida tarozilar, shpatellar, qaychilar va boshqa dorixona kichik jihozlarni 3% vodorod peroksidi eritmasi yoki spirt – efirli aralashmasi bilan artiladi.

Byuretkalar moslamalari va tomizg‘ichlar har 10 kunda konsentratlardan bo‘shatilib, issiq suv (50-60°S) va xantal kukuni aralashmasi bilan yoki 3% vodorod peroksidi va 0,5% yuvish vositasi eritmasi bilan yuvilib, distillangan suv bilan chayiladi. YUvilgandan so‘ng u erdagi suvlarda yuvish vositalarini qoldig‘i aniqlanadi.

- Dori moddani har tortib yoki o‘lchab olgandan keyin shtanglazning og‘zi qismi va tiqinini, shuningdek qo‘l torozlari doka bilan artiladi. Dokali salftkalar faqat bir marta ishlatiladi.

Ish jarayonida ishlatiladigan qog‘ozli va mumlangan kapsulalar, shpatellar, iplar, assistent (qadoqlash) xonasidagi qutilarda saqlanadi. Yordamchi materiallar yopiq javonlarda toza holda saqlanadi.

In'eksiya uchun ishlatiladigan tozalangan suvni olinishi, tashishi va saqlanishiga qo'yiladigan sanitariya talablari:

- Distillangan suvni olinishi va saqlanishi alohida shu maqsadga ajratilgan distillyasiya xonasida o'tkaziladi – Ushbu xonada suv haydash bilan bog'liq bo'lmagan boshqa ishlar o'tkazilmaydi. In'eksiya uchun suvni olinishi aseptik blokning distillash xonasida o'tkaziladi. Bu erda suv haydash bilan bog'liq bo'lmagan har qanday ishlar o'tkazilishi man etiladi.

- Har kuni suv haydashdan oldin 10-15 daqiqa davomida akvadistillyatordan sovutgichni yoqmasdan bug' o'tkazilishi kerak. Distillangan suvni birinchi tomchilari 15-20 daqiqa davomida to'kilib, keyingisi yig'iladi.

- Toza sterillangan va bug' bilan ishlangan suv to'plagichlarga olingan distillangan suv va in'eksiya uchun suv yig'iladi. Ba'zan shisha ballonlarga yig'ish mumkin. Suv to'plagichlar ustida —Distillangan suv , —In'eksiya uchun suv kabi yozuvlar bo'lishi kerak. Agarda bir nechta suv to'plagichlar bir vaqtda ishlatilsa, ularga tartib raqami qo'yiladi.

- Shisha suv to'plagichlar ikkita teshikli tiqinlar bilan zich berkitilishi kerak, ular ballonlar uchun moslamalarga va tagliklarga o'rnatiladi.

- Suv to'plagichlar shisha naychalar yordamida akvadistillyatarga birlashtiriladi. Rezinali naychalar faqat shisha naychalarni birlashtirish uchun ishlatiladi.

- Ish o'rinlariga suv ballonlarda yoki suv o'tkazuvchi trubka - moslamalar orqali yuboriladi. Suv o'tkazuvchi trubkalar suvni sifatiga ta'sir etmaydigan materiallardan tayyorlanadi, shuningdek yuvishga va zararsizlantirilishiga moslangan.

- Trubkalarni yuvilishi va zararsizlantirilishi yig'ilishidan oldin 14 kunda 1 martadan kam bo'lmagan holda o'tkaziladi.

- Shisha va metall trubkalarni zararsizlantirish uchun avtoklavdan 30 daqiqa davomida kuchli bug' yuboriladi. Polimer materiallardan va shishadan tayyorlangan trubkalarni 6% vodorod peroksidi eritmasi bilan yuvib sterillanadi. Keyin distillangan suv bilan yuviladi. Trubkalarni tozalanishi mahsus daftarda qayd etiladi.

- Pirogen moddalardan shisha naychalarni va idishlarni tozalash uchun ularni 1% kaliy permanganat eritmasi bilan 25-30 daqiqa davomida qayta ishlanadi. Eritmani tayyorlash uchun 10 qism 1% kaliy

permanganat eritmasiga 65 qism 1,5% sul'fat kislotasi eritmasi qo'shiladi. Trubkalar qayta ishlangandan so'ng in'eksiya suv bilan yuviladi.

- Distillangan suvni aseptik sharoitida 3 kundan ortiq saqlab bo'lmaydi.

- In'eksiya uchun suvni aseptik sharoitda 24 soat davomida saqlash mumkin.

Kasalxonalar infeksiyon bo'limlaridan kelgan idishlarni dorixonada 1% xloramin eritmasi bilan va yangi tayyorlangan vodorod peroksidi 3% eritmasi va 0,5% yuvish vositasi eritmasi bilan aralashmasi yordamida zararsizlantiriladi: Xloraminni aktivlangan eritmasini tayyorlash uchun xloramin oddiy suvda eritilib teng ravishda aktivator qo'shiladi. Bunda idishlar aktivlangan xloramin bilan 30 daqiqa davomida zararsizlantiriladi. (2 kun davomida saqlangan xloramin eritmasi ishlatilganda idishlarni zararsizlanishi 2 soatgacha uzaytiriladi).

Vodorod peroksidi va —Dezmol eritmasi aralashmasi oddiy suvda tayyorlanadi. Ushbu eritmada idishlar 80 daqiqa davomida zararsizlantiriladi. 3%-li vodorod peroksid eritmasidan 1 litr tayyorlash uchun 120 ml pergidrol olib suv qo'shiladi. Shu eritmaga 5 g yuvish vositasi qo'shiladi.

Pergidrol va xloramin bilan ishlashda rezina qo'lqoplar muhofaza qiluvchi ko'zoynaklar va 4 qavatli dokali boylagichlardan foydalaniladi.

Yuvish vositalari ishlab chiqaruvchi o'ramida yoki polietilen qoplarda quruq joyda saqlanadi.

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalari sifatini nazorat qilish

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarini sifati standart talablariga mos bo'lishi eng dolzarb masalalardan biridir. Bunga erishish mumkin bo'lgan yo'llardan biri tayyorlangan dori vositalari sifatini ta'minlash va nazorat qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 29 dekabr' 2002 yil 583-sonli buyrug'i —Dorixona muassasalarida tayyorlangan dori turlarining sifatini baholash bo'yicha qo'llanma ni tasdiqlash to'g'risidadir. Ushbu qo'llanma dorixona muassasalarida tayyorlanadigan, qadoqlanadigan dori turlarining sifatini baholash va yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan og'ish me'yorlarini belgilaydi hamda dorixona muassasalarida ko'rsatma sifatida foydalaniladi.

Dorixonalarda dori vositalarining sifatini nazorat qilish ishlarini olib borish uchun nazorat – analitik xonalari tashkil etiladi. Nazorat – analitik

xonalarida analitik stollar bo‘lib, ular kerakli tartibda jihozlangan bo‘lishi shart. Stollar oldida aylanma vertushkalar ularda esa shtanglaslar, shtanglaslarda kerakli reaktivlar bo‘ladi. Stollarda byuretkalar va zarur bo‘lgan eritmalar turishi shart. Bundan tashqari davlat farmakopeyasining oxirgi nashri va boshqa me‘yoriy hujjatlar bo‘lishi lozim.

Dorixonada tayyorlangan dori vositalari sifatini nazorat qiluvchi farmatsevt-analitik, farmatsevt-texnologlarning huquq va burchlari:

- dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini nazorat qilish;
- dori vositalardan bo‘shagan shtanglaslarini o‘zi vaqtida to‘ldirib turish;

- assistentlar xonasida dori vositalarni amaldagi belgilangan qoidalarga binoan to‘g‘ri saqlanishini ta‘minlab turish;

- qadoqlovchilarning ish jarayonlariga rahbarlik qilish;

- qadoqlovchilarning o‘rtalaridagi vazifalarini taqsimlab berish.

Dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini oshirishni ta‘minlaydigan quyidagi omillarga alohida e‘tibor berish kerak:

- dori vositalarni qabul qilish jarayonida ularni diqqat bilan tekshirib, sifat yuzasidan shubxa tug‘ilsa nazorat-analitik laboratoriyasiga yuborish;

- amaldagi buyruqlar, talablarga muvofiq dorixonada sanitariya va farmatsevtika tartiblariga rioya qilish;

- ishlab chiqarishda ishlatiladigan apparat, asbob-uskunalarining aniq, to‘g‘ri ishlashini ta‘minlash;

- dorixonada dori vositalarining fizik-kimyoviy xossalarini yaroqlilik muddatini e‘tiborga olib, muayyan shart-sharoitlarda saqlash (O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining 2000 yil 10 martdagi 109-sonli buyrug‘i —Dori vositalari tibbiyot buyumlarining yaroqlilik muddati to‘g‘risida);

- dori moddalari bilan to‘ldirilgan shtanglaslardagi yorliqlarda tegishli yozuvlarning bo‘lishini nazorat qilish;

- dorixonada kelib tushgan retseptlarni yoki talabnomalarni to‘g‘ri rasmiylashtirilganini tekshirish va dorilarni

- tayyorlash texnologiyasi qoidalariga amal qilish kabilardir.

Yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalari, tez buziluvchi va turg‘un bo‘lmagan preparatlar, konsentratlar, yarim fabrikatlarni sifat va miqdorini nazorat qilish O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining 21 aprel’ 2000 yilda tasdiqlangan 195-sonli (Dorixona sharoitlarida tayyorlanadigan dori vositalarining sifatini yaxshilash

borasida) buyrug‘iga muvofiq dorixonalarda tayyorlanadigan dori vositalarining sifatini nazorat qilishning quyidagi turlari mavjud: yozma, organoleptik, og‘zaki, fizikaviy va kimyoviy nazorat.

Bundan tashqari qabul qilish nazorati ham mavjud. Qabul qilish nazoratida dorixonaga kelib tushgan dori vositalarini qadoqlanishi, markirovkasi va tashqi ko‘rinishi tekshiriladi. Agar shubxa tug‘ilsa bu dori vositasi nazorat tahlil laboratoriyasiga jo‘natiladi.

Yozma nazorat. Farmatsevt tomonidan tayyorlangan dori vositasi uchun alohida pasport to‘ldiriladi. Pasportda sana, retsept yoki talabnomaning nomeri va har bir ingredientning nomi va miqdori, olingan dozalarining soni yoziladi. Pasportda tayyorlagan, qadoqlagan va tekshirgan shaxslarning imzosi bo‘lishi shart. Ushbu nazorat turidan dorixonada tayyorlanadigan barcha dori shakllari o‘tishi lozim. Agar dori vositasi yarimfabrikat yoki kotsentratlardan tayyorlansa, pasportda olingan miqdor va ularning konsentratsiyasi ko‘rsatiladi. Poroshoklar, shamchalar tayyorlanganda esa har bir ingredientning massasi va ularning miqdori qayd etiladi. Pasport bir oy davomida saqlanadi.

Organoleptik nazorat. Bu nazoratda dori vositasining tashqi ko‘rinishi, rangi, xidi, ta‘mi, bir xil aralashganligi mexanik aralashmalarning yo‘qligi teshiriladi. Kattalarga tayyorlangan ichish uchun dori vositalarining ba‘zi birlari, bolalarga tayyorlangan ichish uchun dori vositalarining hammasining ta‘mi tekshiriladi.

Og‘zaki nazorat. Bunda farmatsevt-texnolog dori vositasi tarkibiga kiruvchi birinchi ingredientning nomini aytadi. Boshqa murakkab dori aralashmalarida esa farmatsevt ingredientlarining nomi va miqdorini esida qolgani bo‘yicha ko‘rsatadi. Ushbu nazorat turi ayrim dori vositalarida o‘tkaziladi. Og‘zaki nazorat 5 ta dori shakli tayyorlanib bo‘lingach olib boriladi.

Fizikaviy nazorat. Bu nazoratda dori shaklining hajmi va umumiy massasi tekshiriladi. Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlanadigan dori vositasining har bir seriyasi, yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba‘zilari, sterilizatsiya talab qiladigan dori shakllari, sterilizatsiyaga qadar qadoqlangandan so‘ng fizikaviy nazoratdan o‘tadilar.

Kimyoviy nazorat. Bunda dori vositalarining (sifatining tahlili) chinligi va miqdori tekshiriladi.

Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati tekshiriladi:

1. dorixonada qadoqlanadigan dori vositalarining har bir seriyalari;

2. yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zi birlari (0,1% farmatsevt analitik lavozimi bo'lsa, 0,3% farmatsevt analitik lavozimi bo'lmasa);

3. barcha konsentratlar, yarimfabrikatlarning har bir seriyalari;

4. shtanglaslardagi va byuretka qurilmalaridagi dori vositalari;

5. omborxonadan dorixonaga keltirilgan dori vositalarining ba'zi birlari;

6. tozalangan suv (xloridlar, sul'fatlar, kal'siy tuzlarining yo'qligi).

Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati va miqdori tekshiriladi:

1. barcha in'eksiya uchun tayyorlanadigan dori vositalari (sterilizatsiyaga qadar va undan so'ng);

2. tarkibida giyohvand va zaharli moddalar saqlagan va ko'z kasalliklarida ishlatiladigan dori vositalari (tomchilar, surtmalar);

3. atropin sul'fat, kumush nitrat, xlorid kislotasi eritmalari (ichish uchun);

4. barcha konsentrat va yarimfabrikatlar;

5. dorixonada tayyorlanadigan barcha dori vositalarining har bir seriyalari;

6. stabilizatorlar;

7. etil spirtining konsentratsiyasi.

Dorixonada tayyorlangan dorilarning sifatini nazorat qilib bo'lingach, ularning natijalari tegishli hujjatlarda qayd etiladi. Qayd etish daftaridan namunalar 1 – 5 jadvalda keltirilgan

Dorixonada tayyorlangan dori vositalarini rasmiylashtirish

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 2002 yil 15 apreldagi 177 - son Dorixona muassasalari tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarni tashqi bezagiga doir qoidalarini tasdiqlash haqida gi buyrug'iga asosan tayyorlanadigan dori vositalarining yorliqlari bo'yicha me'yorlar muvofiqlashtirilgan.

Dorixona muassasalari tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarini tashqi bezashda tegishli yorliqlardan foydalanildi, ularni qo'llanilishiga qarab quyidagilarga bo'linadi, hamda tegishli ajratish rangli hoshiyalar bilan farqlanadi.

a) —Sirtqi – to'q sariq rangli; b) —Ichish uchun – yashil rangli;

v) —Ko'z tomchisi – pushti rangli;

g) —Ko'z urtmasi – pushti rangli;

d) —In'eksiya uchun – ko'k rangli;

Dorixonona muassasalari tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarini tashqi bezashda ishlatiladigan yorliqlarning barchasida quyidagi shartli belgi va yozuvlar bo'lishi kerak:

a) emblema (ilon o'ralgan vaza); b) dorixonaning nomi;

v) dorining nomi;

g) o'llashusuli;

d) —Bolalardan ehtiyot qiling ;

g) —Salqin va yorug'lik tushmaydigan joyda saqlansin degan ogohlantiruvchi yozuvlar;

j) —Sirtqi ishlatiladigan surtma dorilar yorlig'ida

—Surtma degan,

—Ichish uchun ishlatiladigan kukun dorilar yorlig'ida

—Kukun dori degan yozuv,

—Ko'z tomchisi dorisi yorlig'ida tomchi va ko'zning rasmi,

—Ko'z surtmasi dorisi yorlig'ida ko'zning rasmi;

—In'eksiya uchun ishlatiladigan dorilar yorlig'ida

—Sterillangan degan yozuv hamda ignali shprints rasmi bo'ladi.

Alohida saqlash sharoitini, ehtiyotlik bilan ishlatishni talab qilinadigan dori vositalariga asosiy yorliqdan tashqari, qo'shimcha ogohlantiruvchi yozuvlar yopishtiriladi.

Dorixonaga keladigan dori moddalari va boshqa tovarlarni qabul qilishda kirish nazorati o'tkazilishi shart, ya'ni tovarlarni ko'zdan kechirish. Ushbu nazorat ulgurji firmalari (dorixonona omborlari) sharoitida ham o'tkaziladi.

Kirish nazorati sertifikatda ko'rsatilgan preparatni tashqi ko'rinishi va ishlatish qoidasi hamda tahlil sertifikatini o'z ichiga oladi.

Nazorat vaqtida quyidagilarga e'tibor beriladi:

- Tovarining tamg'alanishi, tovar nomi, dozalari, chiqarish shakli, ishlab chiqaruvchi korxonona nomi, sifat sertifikatiga va tahlil sertifikatiga mosligi;

- tovarning germetikligi va o'ramning mustaxkamligi;

- o'ram ustidagi ishlab chiqaruvchi seriyasining raqami va kuzatuvchi hujjatlardagi seriya raqamini sifat sertifikatidagi va tahlil sertifikati raqamiga tug'ri kelishi.

Sifat sertifikati yoki tahlil sertifikatining farmatsevtik mahsulot sifatini tekshirish Davlat tizimiga kirmagan laboratoriyalar tomonidan rasmiylashtirilgan bo'lsa ham ularni qabul qilish man etiladi. Agarda dori

preparati sifati haqida shubha tug'alsa, unda farmatsevtik inspeksiyaga tekshirishga yuborilishi lozim. Kirish nazorati natijalari maxsus tasdiqlangan daftarga kiritiladi.

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarini saqlash muddatlari

Sog'liqni saqlash vazirligi tomondan 21 aprel' 2000 yilda tasdiklangan 195 – sonli Dorixona sharoitida tayyorlanadigan dori vositalari sifatini yaxshilash to'g'risidagi buyruqqa asosan dorixona sharoitida tayyorlanadigan dori shakllarining saqlash muddatlari quyidagicha:

- tarkibida glyukoza va benzilpinitillin saklagan suvli suvli eritmalar – 1 kun;
- kuz tomchilari – 2 kun;
- in'eksiyalari eritmaları -2 kun;
- kaynatma, damlamalar,shilimshiklar – 2 kun;
- emul'siyalar, suspenziyalar – 3 kun
- boshqa dori shakllari – 10 kun.

Buyruqda boshqa dori shakllari: ko'z tomchilari tayyorlash uchun konsentratlar, mazlar, ichish uchun mikstura va turli eritmalar, ularni tayyorlash uchun konsentratlar, kukunlar, burun tomchilari va sirtga ishlatiladigan eritmalar va boshqa dori vositalar tayyorlash uchun yarimfabrikatlarni saqlash muddatlari jadval tarzida keltirilgan. Dorixona sharoitida tayyorlanadigan ko'pgina dori vositalarini yaroqlilik muddatlari odatda 60 kundan ko'p bo'lmagan muddatlar belgilanadi. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalari sifat nazorati natijalari quyidagi daftarlarda rasmiylashtiriladi:

1. Organoleptik, fizik va kimyoviy sifat nazorat natijalarini kayd etish daftari. Bu daftarda nazorat kilingan sana, tartib nomeri, dori turining tarkibi, retsept nomeri, nazorat natijalari, dori tayyorlovchilarning, tekshiruvchining imzolari bulishi shart.

2. Dori vositalari xakikiyligi nazorat kilish natijalarini kayd etish daftari. Bu daftarda nazorat kilingan sana, tartib nomeri, nomi, tayyorlovchi korxonaning seriya va analiz nomeri, to'ldirilayotgan shtanglasning nomeri, aniqlanayotgan modda, to'ldiruvchi va tekshiriluvchilarning imzolari bo'ladi.

3. Dorixonada qadoqlangan dorilarni va sanoat korxonalarida tayyorlangan maxsulotlarni organoleptik, fizik va kimyoviy sifat nazorat qilishni kayd etish daftari. Daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri,

qadoqlangan seriya nomeri, qadoqlangan dorining nomi, tayyorlagan zavodning seriya nomeri, qadoqlovchining familiyasi, ismi, sharifi, nazorat natijalari, yakuni, tekshiriluvchining imzosi bulishi shart.

4. Tozalangan suv sifatini nazorat qilish natijalarini qayd qilish daftari. Daftarda olingan sana, nazorat qilingan sana, tartib nomeri, ballon yoki byuretka nomeri, yot aralashmalarni tekshirish natijalari (xlorid, sul'fat, kalsiy, ammoniy, qaytaruvchi modda, uglerod angidridi), tekshiruvchining imzosi bulishi shart.

5. Byuretka qurilmasidagi eritmalar haqiqiyiligini tekshirish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda sana, tartib nomeri, byuretkalardagi eritmalar nomi, tekshiruvchining imzosi bo'lishi shart.

8-Mavzu: Dorixona sharoitida dori sifatini nazorat qilish ishlarini tashkil qilish

Reja:

1. Dorixona sharoitida dori sifatini nazorat qilish
2. Tovarlarini saqlash.

Kalit soʻzlar: dori sifati, sifat nazorati, dorixona nazorati, farmatsevtik nazorat, tovarlarini saqlash, saqlash sharoitlari, harorat rejimi, namlik nazorati, dori vositalari, dorixona faoliyati.

Bozor iqtisodiyoti siyosati olib borilayotgan, dorixonalarining salmoqli qismi xususiylashtirilayotgan sharoitda ularning sanitariya-gigiyena meʼyor va qoidalariga rioya qilinishiga alohida eʼtibor berish muhim ahamiyat kasb etadi. Maʼlumki, dorixonalarining asosiy vazifalari dori vositalarini sifatli tayyorlash, aholini, davolash-profilaktika muassasalarini, poliklinika va ambulatoriyalarni dori vositalari bilan taʼminlash, aholining kundalik dori vositalariga boʻlgan ehtiyojini qondirishdir. Aholini va turli davolash-profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan taʼminlash koʻp jihatdan dori vositasini tayyorlaydigan shaxslarning bilim-saviyasiga, ular tomonidan maxsus tartib, qoida va qonunlar toʻla-toʻkis bajarilishiga bogʻliqdir. Dori vositalarini tayyorlash bilan shugʻullanadigan dorixona larda, odatda, uch guruh xonalar boʻladi:

1. Ishlab chiqarish xonalari.
2. Dori xarid qilish uchun keladigan shaxslarni kutish xonasi (savdo zali), retseptlarni qabul qilish boʻlimi, dori vositalarini tayyorlash xonasi, assistentlar xonasi, dori vositasi uchun ishlatiladigan idishlarning yuvish xonasi, dori vositalarini saqlash xonalari, sterillash xonasi, farmatsevt-tahlil xonasi, dorilarni qadoqlash xonalari. Xizmat qilish va xoʻjalik ishlari uchun xonalar, dorixona mudirining xonasi, xodimlarning kiyinish xonalari, hojatxona va h.k.

Yordamchi xoʻjalikka oid xonalar: shisha idishlar saqlanadigan xona, taralar, yoqilgʻi, hidli dori vositalari uchun, dezinfeksiya moddalari uchun xonalar, garaj va boshqa xonalar. Dorixonalarda dori vositalari, asosan, assistentlar xonasida tayyorlanadi. Assistentlar xonasi dori vositalarini tayyorlovchi farmatsevt-texnolog va farmatsevt-assistentlarning mehnatlarini yengillashtirish, mehnat unumdorligini oshirish maqsadida mehnatni ilmiy asosda tashkil etish qoidalariga mos,

yetarli ish joyiga mo'ljallangan assistentlar stollari bilan jihozlanadi. Bu assistentlar stollarida tayyorlanadigan dori vositalarining turlariga (kukunlar, suyuq dorilar va h.k.) ko'ra, alohida ish joylari ajratiladi. Bu stollarda suyuq dori vositalarini, kukunlarni, surtmalarni tayyorlash, nazorat o'tkazish uchun, qadoqlash ishlarini bajarish uchun alohida ish joylari bo'lishi lozim. Ular dori vositalarini tayyorlash uchun zaruriy bo'lgan kichik mexanizatsiya vositalari va boshqa uskunalar bilan jihozlanadi. O'zbekiston Respublikasi SSVning 2004-yil 30-iyunda «Dorixona muassasalarining moddiy-texnika bazasi, asbob-uskunalar, boshqa texnik vositalari va xodimlariga bo'lgan talablar asosiy holatlar tarmoq standartini tasdiqlash haqida»gi 304-buyruqqa binoan tasdiqlandi.

Mazkur tarmoq standarti «Dori-darmon» aksiyadorlik kompaniyasi, Dori vositalari tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi, Toshkent farmatsevtika instituti tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu standart mulkchilik shaklidan qat'i nazar, chakana, ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi barcha dorixonalar uchun majburiydir. Standartda kirish, termin va atamalar, umumiy holatlar, dorixona muassasalarining xonalari hamda ularning jihozlanishi, dori vositalarini qabul qilishga qo'yiladigan talablar, dori vositalarini saqlashga qo'yiladigan talablar, hisob va hisobot ishlari, dorixona xodimlariga bo'lgan talablar, dorixona faoliyatini tashkil etish, dorixona muassasasini tugatish bo'yicha ma'lu- motlar berilgan. San PiN № 0243-07 — bu tayyor dori vositalarini sotishda dorixona qurilishidagi sanitariya qoidalari va me'yorlari aks ettirilgan rasmiy hujjat. Ushbu hujjat besh bo'limdan iborat:

1-bo'lim — umumiy holatlar.

2-bo'lim — dorixona joylashishi va qurilishiga qo'yiladigan talablar.

3-bo'lim — dorixonaning jihozlanishi va xonalariga bo'lgan talablar.

4-bo'lim — dorixona xonalarining sanitar qurilishiga bo'lgan talablar.

5-bo'lim — dorixona xodimlarining shaxsiy gigiyenasi va xonalarni tozalashdagi qo'yiladigan talablar. Hozirgi kunda San PiN 0243-07 ishlab chiqilgan, undan avval, ya'ni 1998-yilda esa dorixonalar uchun umumiy San PiN 0078-98 ishlangan edi. Dorixona o'z faoliyatini farmatsevtika faoliyatiga berilgan litsenziya asosida olib boradi. Farmatsevtika faoliyatini litsen- ziyalash ishlari O'zRSSVning 2012-yil 30-martdagi 85-buyrug'i va boshqa me'yoriy hujjatlar asosida olib boriladi. Dorixonada

tayyorlanadigan dori vositalarining sifati standart talablariga mos bo'lishi eng dolzarb masalalardan biridir. Bunga erishish mumkin bo'lgan yo'llardan biri — tayyorlangan dori vositalarining sifatini ta'minlash va nazorat qilish. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirining 2002-yil dekabrda 583-buyrug'i «Dorixonalarida tayyorlangan dori vositalarining sifatini baholash bo'yicha qo'llanma»ni tasdiqlash to'g'risidadir. Ushbu qo'llanma dorixonalarida tayyorlanadigan, qadoqlanadigan dori vositalarining sifatini baholash va yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan og'ish me'yorlarini belgilaydi hamda dorixonalarida ko'rsatma sifatida foydalaniladi. Dorixonalarda dori vositalarining sifatini nazorat qilish ishlarini olib borish uchun nazorat-tahlil xonalari tashkil etiladi. Nazorat-tahlil xonalarida stollar bo'lib, ular kerakli tartibda jihozlanishi shart. Stollar oldida aylanma vertushkalar, ularda esa shtanglaslar va kerakli reaktivlar bo'ladi. Stollarda buretkalar va zarur bo'lgan eritmalar turishi shart. Bundan tashqari, davlat farmakopeyasining oxirgi nashri va boshqa me'yoriy hujjatlari bo'lishi lozim.

Dorixonada tayyorlangan dori vositalarining sifatini nazorat qiluvchi farmatsevt-tahlilchi, farmatsevt-texnologlarning huquq va burchlari:

- dorixonada tayyorlangan dorilarning sifatini nazorat qilish;
- dori vositalaridan bo'shagan shtanglaslarni o'zi vaqtida to'ldirib turish;
- assistentlar xonasida dori vositalarining amaldagi belgilangan qoidalarga binoan to'g'ri saqlanishini ta'minlab turish;
- qadoqlovchilarning ish jarayonlariga rahbarlik qilish;
- qadoqlovchilarning o'rtalaridagi vazifalarini taqsimlab berish.

Dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini oshirishni ta'minlaydigan quyidagi omillarga alohida e'tibor berish kerak:

- dori vositalarini qabul qilish jarayonida ularni diqqat bilan tekshirib, sifat yuzasidan shubha tug'ilsa, nazorat-tahlil laboratoriyasiga yuborish;
- amaldagi buyruqlar, talablarga muvofiq dorixonada sanitariya va farmatsevtika tartiblariga rioya qilish;
- ishlab chiqarishda ishlatiladigan apparat, asbob-uskunalarining aniq, to'g'ri ishlashini ta'minlash;
- dorixonada dori vositalarining fizik-kimyoviy xossalari, yaroqlilik muddatini e'tiborga olib, muayyan shart-sharoitlarda saqlash

(O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirining 2000-yil 10-martdagi «Dori vositalari tibbiyot buyumlarining yaroqlilik muddati to‘g‘risida»gi 109-buyrug‘i);

- dori moddalari bilan to‘ldirilgan shtanglaslardagi yorliqlarda tegishli yozuvlarning bo‘lishini nazorat qilish;

- dorixonada kelib tushgan retseptlarni yoki talabnomalarning to‘g‘ri rasmiylashtirilganini tekshirish va dorilarni tayyorlash texnologiyasi qoidalariga amal qilish kabilardir. Yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalari, tez buziluvchi va turg‘un bo‘lmagan preparatlar, konsentratlar, yarimfabrikat- larning sifatini va miqdorini nazorat qilish O‘zbekiston Res- publikasi Sog‘liqni saqlash vazirining 2000-yil 21-apreldagi (Dorixonada sharaitlarida tayyorlanadigan dori vositalarining sifatini yaxshilash haqida) 195-buyrug‘iga muvofiq, dorixonalarda tayyorlanadigan dori vositalarining sifatini nazorat qilishning quyidagi turlari mavjud: yozma, organoleptik, og‘zaki, fizikaviy va kimyoviy nazorat. Bundan tashqari, qabul qilish nazorati ham mavjud. Qabul qilish nazoratida dorixonaga kelib tushgan dori vositalarining qadoqlanishi, markirovkasi va tashqi ko‘rinishi tekshiriladi. Agar shubha tug‘ilsa, bu dori vositasi nazorat-tahlil laboratoriyasiga jo‘natiladi.

Yozma nazorat. Farmatsevt tomonidan tayyorlangan dori vositasi uchun alohida pasport to‘ldiriladi. Pasportda sana, retsept yoki talabnomaning raqami va har bir ingrediyeentning nomi hamda miqdori, olingan dozalarining soni yoziladi. Pasportda tayyorlagan, qadoqlagan va tekshirgan shaxslarning imzosi bo‘lishi shart. Ushbu nazorat turidan dorixonada tayyorlanadigan barcha dori shakllari o‘tishi lozim. Agar dori vositasi yarimfabrikat yoki konsentratlardan tayyor- lansa, pasportda olingan miqdori va ularning konsentratsiyasi ko‘rsatiladi. Poroshoklar, shamchalar tayyorlanganda esa har bir ingrediyeentning massasi va ularning miqdori qayd etiladi. Pasport bir oy davomida saqlanadi.

Organolepti nazorat. Bu nazoratda dori vositasining tashqi ko‘rinishi, rangi, hidi, ta‘mi, bir xil aralashganligi, mexanik aralashmalarning yo‘qligi tekshiriladi. Kattalarga ichish uchun tayyorlangan dori vositalarining ba‘zi birlari, bolalarga ichish uchun tayyorlangan dori vositalarining hammasining ta‘mi tekshiriladi.

Og‘zaki nazorat. Bunda farmatsevt-texnolog dori vositasining tarkibiga kiruvchi birinchi ingrediyeentning nomini aytadi. Boshqa murakkab dori aralashmalarida esa farmatsevt ingrediyeentlarining nomi

va miqdorini esida qolgani bo'yicha ko'rsatadi. Ushbu nazorat turi ayrim dori vositalarida o'tkaziladi. Og'zaki nazorat 5 ta dori shakli tayyorlanib bo'lingach olib boriladi.

Fizikaviy nazorat. Bu nazoratda dori shaklining hajmi va umumiy massasi tekshiriladi. Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlanadigan dori vositasining har bir seriyasi, yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zilari, sterilizatsiya talab qiladigan dori shakllari, sterilizatsiyaga qadar qadoqlangandan so'ng fizikaviy nazoratdan o'tadi.

Kimyoviy nazorat. Bunda dori vositalarining (sifatining tahlili) chinligi va miqdori tekshiriladi. Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati tekshiriladi:

dorixonada qadoqlanadigan dori vositalarining har bir seriyalari; yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zi birlari (0,1 % farmatsevt analitik lavozimi bo'lsa, 0,3 % farmatsevt analitik lavozimi bo'lmasa);

barcha konsentratlar, yarimfabrikatlarning har bir seriyalari; shtanglaslardagi va buretka qurilmalaridagi dori vositalari; 5) omborxonadan dorixonaga keltirilgan dori vositalarining ba'zilari; tozalangan suv (xloridlar, sulfatlar, kalsiy tuzlarining yo'qligi).

Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati va miqdori tekshiriladi:

Barcha inyeksiya uchun tayyorlanadigan dori vositalari (sterilizatsiyaga qadar va undan so'ng);

tarkibida giyohvand va kuchli ta'sir etuvchi moddalar saqlagan hamda ko'z kasalliklarida ishlatiladigan dori vositalari (tomchilar, surtmalar);

atropin sulfat, kumush nitrat, xlorid kislotasi eritmaları (ichish uchun);

barcha konsentrat va yarimfabrikatlar; 5) dorixonada tayyorlanadigan barcha dori vositalarining har bir seriyalari;

stabilizatorlar;

etil spirtining konsentratsiyasi.

Dorixonada tayyorlangan dorilarning sifatini nazorat qilib bo'lingach, ularning natijalari tegishli hujjatlarda qayd etiladi.

Aseptik sharoitda tayyorlanadigan dori vositalariga qo'yiladigan sanitariya talablari

Aseptik blok havo tortish ventilatsiyasi bilan jihozlanadi. Mikroblar tarqalishini kamaytirish maqsadida harakatlanuvchi resirkulatsion

havotozalagichlar oʻrnatilishi tavsiya etiladi. Aseptik Peroksid qorongʻi joyda usti qoplangan ballonlarda yoki qulfdan saqlanadi. Peroksidni ogʻzi berk idishda tashish mumkin.

Yuvish vositalari oʻramda yoki polietilen qoplarda quruq joyda saqlanadi.

Yuvilgan idish sifatini tekshirish. 1. Yuvilgan idishning tozalik darajasini aniqlash:

Yuvilgan va quritilgan idish ichki qismini 3—5 ml boʻyovchi eritma bilan 10 soniya davomida hoʻllanadi. Bundan keyin boʻyovchi moddani suv bilan yuviladi: idish ichki qismida sariq dogʻlar yoki yogʻ izlari boʻlmasligi yuvilgan idishning tozalik darajasini bildiradi.

Boʻyovchi vositalar qoldigʻini aniqlash. Yuvilgan flakon distillangan suv bilan chayiladi. Chayilgan suv bilan paxta namlanib, fenolftalein spirti eritmasidan 1—2 tomchi tomiziladi. Yuvish vositasining qoldigʻi boʻlsa, paxta pushti rangga boʻyaladi.

Dori tayyorlash xonalariga qoʻyiladigan sanitariya-gigiyena talablari

Dori tayyorlash xonalarining joylashtirilishi ish faoliyatiga kerakli ish sharoitini yaratadi. Xonalarning joylashtirilishi ratsional deb hisoblanadi, qachonki, dori vositalari, idishlarning va h.k. aseptik blokka yetib kelishi qisqa boʻladi. Aseptik sharoitda tayyorlash xonalari boshqa xonalardan shluzlar bilan ajratiladi. DPM dorixonalari tasarrufidagi xonalar dori tayyorlash va moddiy boyliklarni saqlash xonalariga ajratiladi. Dori tayyorlash xonalari asosiy va yordamchilarga boʻlinadi.

Asosiy dori ayyorlash xonalariga quyidagilar kiradi.

1) retseptura xonasi; 2) assistentlar xonasi, aseptik blok, refektor xonasi, qadoqlash xonasi. Retseptura xonasi farmatsevtlarning ish joylari boʻlib, retsept qabul qilish, dori preparatlarini va tibbiyot buyumlarini berishdan iborat. Ushbu xona assistentlar xonasi, material xonasi bilan chegaradosh boʻladi. Assistentlar xonasi, aseptik blok, defaktor, qadoqlash xonalarida assistentlar, farmatsevtlar, qadoqlovchilar ish joylari joylashtirilgan. Yordamchi xonalarga analitik, distillash-sterillash, yuvish xonalari kiradi. Bu yerda farmatsevtlar va yordamchi xodimlar ish joylari boʻlib, dori moddalari sifatini tekshirish, dorixona idishlarini yuvish, distillangan suvni olish va h.k. ishlar oʻtkaziladi. Dori vositalari va tibbiyot buyumlarini saqlash uchun alohida xona ajratilib, moddiy boyliklarning hamma turi ularning fizik- kimyoviy xossalari muvofiq saqlanadi.

Assistent xonasi retsept (talabnoma) bo'yicha DPM va xonalar uchun dori tayyorlash va ularning sifatini tekshirish uchun mo'ljallangan. Shuningdek, bu yerda qadoqlash ishlari va dorixona ichki mahsulotini tayyorlash mumkin. Assistentlar xonasida xodimlarning ko'pchiligi ishlaganligi sababli, ish hajmi va xodimlar soniga mos kelishi kerak. Assistentlar xonasining derazalariga quyosh nuri to'g'ridan to'g'ri tushmasligi va shunga qaramay, tabiiy yorug'lik ham yaxshi bo'lishi lozim. Xonaning tagiga linoleum yotqiziladi. Assistent xonasi dorixona anjomlari jihozlari bilan jihozlanadi: assistentlar stoli, toza idishlar saqlanadigan javonlar, buretkalar moslamalari distillangan suv o'tkazuvchi moslamalar, infundir apparatlar, zaharli moddalar saqlash javonlari, har xil og'irlikdagi tarozilar, maydalagichlar, dozatorlar va boshqalar. Kirish yonida yuvish, zararsizlantirish vositalari to'plami joylashtiriladi, sovitgich, bakteritsid yoritgich va boshq. Assistentlar xonasidagi jihozlar ishlash uchun qulay va samarali joylanishi kerak. Ish tugagach, hamma ish joylari, apparatlar yuvish va zararsizlantiruvchi vositalar bilan yuviladi. Assistentlar xonasining poli kuniga kamida 1 marta yuviladi, devor eshiklari haftada 1 marta, shiplar oyda 1 marta yuvib tozalanadi.

Aseptik blok. Inyeksion eritmalar va steril dori shakllari, ko'z tomchilari, chaqaloqlar uchun dorilar va h.k. tayyorlash uchun mo'ljallangan. Uning tarkibiga o'tkazuvchi shluz, aseptik va sterillash xonalari kiradi. O'tkazuvchi shluz aseptik xonaga kirishda joylashtiriladi. Bu yerda elektr quritgich (sochiq), bakteritsid nurlatgich, maxsus kiyim uchun javon, rakovina bo'lishi kerak. Texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilgan holda sterillash xonasiga kirish aseptik xonasidan bo'lib, eshigi aseptik xonaning ichiga ochilishi zarur. Aseptik xonasining jihozlari u yerdagi ish hajmiga qarab tanlab olinadi.

Albatta, laboratoriya stollari, tibbiyot javonlari, «A» ro'yxatidagi dori vositalari uchun javon, filtrlash apparatlari, bakteritsid nurlatgich, eritmalar tozaligining mexanik ifloslanishini tekshirish uchun asbob, eritmalar uchun aralashtirgich, bug'li va havoli sterilizatorlar. Aseptik blokda xonalarga yuqori darajali talablar qo'yiladi. Xona devorlari shipgacha chinni plitkalar bilan terilgan yoki namlikka mustahkam bo'lgan och rangli bo'yoqlar bilan bo'yalgan bo'lishi shart. Aseptik xonasining derazalari mahkam yopilib, faqat ta'mirlash vaqtida ochiladi. Aseptik blok havo tortish ventilatsiyasi bilan jihozlanadi. Aseptik blokni smenada kamida 1 marta yuvib tozalanadi. Haftasida 1 marta tozalanadi.

yuvish ishlari va dezinfeksiya ishlari o‘tkaziladi. Bakteritsid nurlatgichni yoqishdan oldin jihozlar dezinfeksiya qilinadi, devor, eshiklar yuviladi. Aseptik blokka kirishda dezinfeksiya eritmasi bilan namlangan rezina gilamcha solinadi. Assistentlar, analitiklar va distillatsiya xonalari bir-biriga yaqin joylashtirilishi kerak. Aseptik majmua xonalari texnologik jarayon bosqichlari bilan mos ravishda, bevosita bog‘liqlikni ta’minlashi darkor. Ishlab chiqarish xonalarining devor va shiplari dezinfeksiya vositalari bilan nam lattada artilishi zarur. Pollar linoleum yoki keramik plitkalar bilan qoplanishi lozim.

Aseptik sharoitda dorilar tayyorlash xonasi. Aseptik sharoitda dorilar tayyorlash uchun alohida izolatsiyalangan xonalar, asosan, katta dorixonalarda ajratiladi. Unda quyidagilar bo‘lishi kerak: elektr yoki gaz o‘tkazgich, oqova suv jo‘mrangi va rakovina, elektr plitasi yoki gaz gorelkasi hamda asbob-uskunalar. Aseptik sharoitda dori tayyorlanadigan xonada optimal sanitariya-gigiyena sharoiti yaratish uchun dorilarni sterilizatsiya qilinadigan avtoklavlar va boshqa apparatlar qo‘shni xonaga (koktoriyga) joylashtiriladi. Koktoriy — dorixona xonalaridan biri bo‘lib, unda suv haydaladi va assistent ishiga bog‘liq bo‘lgan har xil farmatsevtik operatsiyalar: damlama va qaynatmalar tayyorlash, dorilarni sterillash, qaynatish, bug‘latish ishlari ham bajariladi.

Ba’zi bir dorixonalarda aseptik sharoitda dori tayyorlash uchun maxsus blok-xonalar quriladi. Bloklar uch seksiyadan iborat bo‘ladi:

a) aseptik xona — bu yerda dori tayyorlanadi; b) sterilizatsiya xonasi — bu yerda avtoklav, 200 gacha isita digan quritgich shkaf va boshqa sterilizatsiya apparatlari o‘rnatiladi; d) tambur (boksdan oldingi xona)da farmatsevt, sterillangan xalat, qalpoqcha, shippaklarni kiyib, so‘ngra aseptik xonaga kiriladi.

Stol bokslar. Ba’zi dorixonalarda aseptik sharoitda dorilar tayyorlash uchun maxsus xonalar bo‘lmasligi natijasida, dorilarni qisman aseptik sharoitda tayyorlash imkonini beruvchi stol bokslar katta rol o‘ynaydi. Aseptik sharoitda dorilar tayyorlanadigan xonalarni dorixonalarning boshqa xonalaridan to‘liqroq izolatsiya qilish stol bokslar havosini, tozalangan suvni sterilizatsiya qilish maqsadida bakteriotsid lampalar (ultrabinafsha nurlatgichlar) muvaffaqiyat bilan qo‘llanmoqda. Assistentning xonaga korjomasiz (xalat, ro‘mol, qalpoqsiz) kirishi mutlaqo mumkin emas. Aseptik blok defektar, assistentlar xonasiga kiraverishda dezinfeksiya eritmalari bilan ho‘llangan rezina gilamchalari bo‘lishi kerak. Yuvish xonalarida inyeksiya eritmalari va ko‘z tomchilari,

ichiladigan dori vositalari, sirtqi ishlatiladigan dori shakllari uchun alohida rakovinalar bo'lishi lozim. Rakovinalar har kuni tozalanishi va dezinfeksiya qilinishi shart. Dorixonada xodimlari shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilishlari shart. Ular ishga tushmaslaridan oldin tibbiy ko'rikdan o'tishlari lozim. Aseptik blok ventilatsiya bilan jihozlanishi kerak. Havoni zararsizlantirish uchun aseptik blokda, distillatsiya xonasida bakteriotsid nurlatgichlar bo'lishi zarur. Aseptik blok jihozlari dezinfeksiya eritmalari bilan ho'llangan lattada artilishi shart. Aseptik blok dorixonaning boshqa xonalaridan shluzlar orqali ajratilgan bo'lishi kerak. Dorixonadagi yordamchi materiallar (paxta, doka, pergament qog'oz) bikslarda sterilizatsiya qilinishi lozim. Tovarlarini saqlash tovar harakatining barna bo'g'inlarida, ya'ni tayyor tovarni ishlab niqarishdan boshlab, uni iste'mol qilish mobaynida amalga oshiriladi.

Tovarlarini saqlash — bu tovarning sifati va miqdorini o'zgartirmaslik maqsadida omborxonalariga joylashtirish va saqlash jarayonidir. Saqlashdan asosiy maqsad — tovarlarning boshlang'in xossalari barqarorligini ta'minlash demakdir. Tegishli saqlash xonalarining mavjudligi, zarur saqlash tartiblari yaratilishi, saqlash davomida tovarlarni to'g'ri joylashtirishni tashkil qilish — tovarlarni saqlash shart-sharoitlarining asosini tashkil qiladi. Omborxonalar va moddiy xonalarda saqlash unun farmatsevtik tovarlarning xususiyatlariga bog'liq muayyan sharoitlar asosida amalga oshiriladi. Saqlash sharoitlarining (havo harorati va namligi) asosiy ko'rsatkini nazoratini olib borish unun har bir xonada termometr va gigrometr bo'lib, ular saqlash unun xonalarning inki devorlarida isitgin asboblardan yerdan 1,5—1,7 metr balandlikda, eshikdan esa 3 metr masofada joylashgan bo'ladi. Havo harorati va namligi bir kunda kamida 1 marta tekshiriladi, asboblarning ko'rsatkini har bir bo'limda bo'lishi kerak va maxsus hisob daftarida belgilanadi. Saqlash xonalarda havo tozaligiga rioya qilish unun havo tortadigan ventilatsiya qurilmalari bo'lishi kerak. Dorixonada assortimentidagi tovarlar sifatiga turli tashqi omillar, ayniqsa, fizik-kimyoviy xususiyatlar ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ularni saqlashda yuqoridagi omillar ta'sirini hisobga olish lozim. Yorug'likdan saqlash lozim bo'lgan dori vositalari — qorong'i, salqin xonalarda yoki eshiklari zin yopiladigan, inki tomoni qora rangli bo'yoq bilan bo'yalgan shkaflarda yoxud qopqoqlari zin yopiladigan qutilarda saqlanishi talab etiladi.

Atmosferadagi suv bug'lari yoki namlikka sezgir bo'lgan dori vositalari salqin joylarda, germetik yopilgan, suv bug'lari yoki namlikni

o'tkazmaydigan matodan yasalgan, shisha, metall, alumin, plastmassa idishlarda saqlanishi lozim:

- kuydirilgan gips yaxshi yopiladigan idishlarda saqlanadi (masalan, mahkam iniga yopiladigan polietilen plyonka solingan yog'on quti yoki yog'on bonkalarda);

- xantal ko'ki ini loklangan temir bankalarda saqlanadi;

- xantal mahkam berkitilgan idishlarga solingan polietilen plyonka yoki pergament qog'ozga o'ralgan holda saqlanadi.

Unuvnan dori vositalari salqin joylarda germetik berkitiladigan, unuvnan moddalarni o'tkazmaydigan materiallardan tayyorlangan idishlarda saqlanadi. Kristallogidratlar havoning nisbiy namligi 50—65 % bo'lgan salqin joylarda germetik yopiladigan shisha, metall yoki qalin plastmassadan ishlangan idishlarda saqlanadi. Havo haroratining yuqori yoki pastligi ta'sir etuvni dori vositalarini saqlashda, ularning yorlig'i va ishlatish qo'llanmasida ko'rsatilgan harorati rejimiga e'tibor beriladi.

Organopreparatlarni quruq sharoitda, yorug'likdan saqlangan holda 10°C—15°C gacha bo'lgan haroratda saqlanadi (boshqa ko'rsatma berilmagan bo'lsa). Tibbiy yog'lar, odatda, 4°C—12°C gacha saqlanadi. Gazlar ta'siridan saqlanishi shart bo'lgan dori vositalari germetik yopiladigan gazlarni o'tkazmaydigan materiallardan ishlangan idishlarda iloji borina to'latilgan holda saqlanadi. Turli farmakoterapevtik guruhga mansub bo'lgan dori vositalarini saqlashda hidli va bo'yovni dori vositalari guruhi ham ajratiladi. Hidli dori vositalari guruhiga unuvnan hamda unuvnan bo'lmagan, lekin o'ta hidli dori vositalari kiradi. Ularni germetik yopiq idishlarda, bir-biridan alohida holda nomi bo'yina saqlanadi. Bo'yovni xususiyatli dori vositalariga — idishlarda, jihozlarda va rangli iz qoldiruvni oddiy sanitar-gigiyenik ishlovda yuvilmaydigan dori vositalari kiradi (brilliant yashili, metilen ko'ki, indigokarmin va h.k.). Bo'yovni dori moddalari alohida maxsus zin yopiluvni shkaflarda saqlanadi (nomi bo'yina). Bo'yovni moddalarni ishlatishda ularning har biri unun alohida torozilar, xovon-nalar, shpatellar va boshqa inventarlar ajratiladi.

Dorivor o'simliklar xomashyosi va yig'malarni saqlashda quyidagilar talab etiladi: yaxshi yopiladigan idish; quruq, yaxshi ventilatsiyalanuvni, havo almashuvi ta'minlangan xona. Idishning turi xomashyoni saqlash joyiga bog'liq.

Omborxonada dorivor o'simliklar xomashyosi so'knaklarda saqlanadi, buning unun yopiq yashiklar, qoplar (kesilgan xomashyo), ikki

qavatli qoplar, karton o‘ramlari (kukunlar) bo‘lishi kerak. O‘z tarkibida efir moylarini saqlovni (masalan, shalfey o‘ti), ayrim gigroskopik o‘tlar, barglar, mevalar (masalan, angishvonagul bargi, dalanoy va boshqalar) alohida yaxshi yopiladigan idishda saqlanadi. Zaharli va giyohvand moddalar saqlovni dori vositalari alohida xonalarda, maxsus qulflanadigan temir shkaflarda saqlanadi. Qurtilgan shirador mevalarni ombor hasharotlaridan himoyalash unun flakonga xloroform solib, bug‘lari niqib turuvni trubkasi bo‘lgan tiqin bilan yopiladi va mevalar saqlaydigan yashik iniga solib qo‘yiladi.

Tarkibida yurak glikozidlari saqlovni dorivor o‘simliklar xomashyosiga (masalan, angishvonagul bargi, marvaridgul mevasi va boshq.) alohida e‘tibor berish kerak. Davlat farmakopeyasida ular unun qat‘iy saqlash muddatlari va biologik faolligini qayta tekshirish unun talablar belgilangan. Dorivor o‘simliklar xomashyosi vaqt-vaqti bilan Davlat farmakopeyasi nazoratidan o‘tib turishi shart. Standartga javob bermagan xomashyo yaroqsiz deb topiladi yoki qaytadan ishlab niqilgan va ijobiy nazoratdan so‘ng ishlatiladi.

Tez va yengil alangalanuvni prekursorlarni saqlashda ularning fizik-kimyoviy xossalarini hisobga olish kerak (sirka kislota anhidridi, aseton, etil efiri, xlorid kislotalari, fenil sirka kislotalari, sulfat kislotalari, toluol). Tez alangalanuvni prekursorlarni mineral kislotalar (ayniqsa, oltingugurt va azot kislotalari), siqilgan gazlar, yonuvnan moddalar (o‘simlik yog‘lari, oltingugurt, bog‘lov vositalari), shuningdek, organik moddalar bilan portlovni aralashmalar (kaliy xlorat, kaliy permanganat, kaliyxromat va h.k.) hosil qiluvni noorganik tuzlarni birga saqlash taqiqlanadi.

Prekursorlar bilan ishlaganda (qadoqlash, joydan joyga tashish, yuklash) ehtiyotkorlik noralari ko‘rilib, idishning holati, geometriyasi, to‘g‘riligini doimiy kuzatib turgan holda ishlash lozim. Tez alangalanuvni prekursorlar zin berkiladigan, mustahkam shishali yoki metall idishlarda saqlanadi. Shisha idishlar, ballon va boshqa katta hajmli idishlarning balandligi bo‘yicha bir qator qilib saqlanadi. Ularni bir nena qatorga, isitish manbalari yaqiniga qo‘yish taqiqlanadi. So‘knak va isitish manbai orasidagi masofa bir metrdan kam bo‘lmasligi kerak. Nitrat va sulfat kislotalarini saqlashda ularni yog‘onli, organik tabiatli boshqa moddalar bilan munosabatda bo‘lishining oldini olish lozim. Nitroglitserin eritmasi — portlovni modda, uni dorixonada, dorixona omborlarida, katta emas, yaxshi berkitilgan sklinkalar yoki metall idishlarda salqin, qorong‘i joyda saqlanadi, yong‘indan ehtiyot bo‘lish kerak. Nitroglitserin saqlaydigan

idishni surish va shu preparatni tortib olish juda ehtiyot- korlik bilan bajarilishi zarur.

Efir (tibbiyot yoki narkoz unun) fabrikaning o'ramida, orong'i, salqin (isitish asboblardan uzoqroq) joyda saqlanadi. Dietilefir bilan ishlanganda silkitish, zarba berish, ishqalashdan saqlanish kerak. Kaliy permanganat glitserin, oltingugurt, nang, organik moylar, efirlar, spirtlar, organik kislotalar va boshqa organik moddalar bilan portlovni birikmalar hosil qiladi. Uni maxsus ajratib qo'yilgan joyda, tunuka barabanlarda, dorixonada — og'zi mahkam yopilgan va yuqorida ko'rsatilgan vositalardan alohida saqlanadi. Portlovni va tez alanga oluvni vositalar alohida (quruq, to'g'ri quyosh nuridan, yong'in va yerosti suvlaridan himoyalangan, irinni qavatda, temir-beton qoplama hamda metalleshikli) xonalarga joylanishi kerak, xonaning poli eshigidan inkariga qiyalanib sementlangan, o'yilmagan, tekis bo'lishi kerak. Yonmaydigan so'knaklar poldan 0,25 m.dan kam bo'lmaydigan balandlikda, so'knaklar kengligi 1 m.dan kam bo'lmagan, netlari 0,25 m.dan kam, so'knaklar oralig'i 1,35 m.dan kam bo'lmashligi kerak; yonmaydigan shkaflar kengligi 0,7 m.dan, balandligi 1,2 m.dan kam bo'lmaydigan eshiklarga ega bo'lishi kerak; elektr o'tkazish moslamalari, yorituvni va boshqa elektr jihozlari portlash xavfsizligini ta'minlaydigan, shuningdek, o'nirish moslamalari bilan ta'minlangan bo'lishi kerak. Tez alanganuvni va yonuvni suyuqliklar solingan idishlar zarbalardan saqlaydigan yoki ag'daruvni ballonlarda bir qatorda saqlanadi. Idishni suyuq moddalar bilan to'ldirish darajasi 90 % hajmdan ortmasligi kerak. Katta miqdordagi spirtlar metall idish- larda, 75 % dan ortiq bo'lmagan hajmda to'ldirilib saqlanadi. Portlovni va yonuvni vositalar saqlanadigan xonalarga kerosin lampalar va shamlar bilan kirish taqiqlanadi, faqat elektr yoritkinlaridan foydalaniladi.

Dezinfeksiyalovni vositalar (*B* xloramini va boshq.) germetik berkitilgan idishlarda saqlanadi. Saqlash unun xona alohida bo'lib va plastmassa, rezina, metall buyumlar hamda tozalangan suv olinadigan xonalardan uzoqroqda joylashgan bo'lishi kerak. Bunda saqlash joyi salqin va yorug'likdan himoyalangan bo'lishilozim.

Bog'lov materiallari yog'on yashiklarda, quruq, havosi toza xonalarda, nangdan va hasharotlardan nariroqda saqlanishi kerak. Nosteril materiallarni isitilmaydigan xonalarda saqlash mumkin. Steril materiallar harorati o'zgarishi kam bo'ladigan xonalarda saqlanishi kerak, bunda harorat o'zgarganda qadoq- langan tovar iniga havo kirmasligini

ta'minlash lozim. Steril- langan bog'lov vositalarini omborxonada, niqqan yiliga qarab saqlash kerak, nunki har besh yildan so'ng uning sterilligini tekshirib turiladi. O'rami buzilgan yoki nam tortgan bo'lsa, u holda tovar sterillanmagan hisoblanadi.

Rezina buyumlarini saqlovni xonaga quyosh nuri tushmasligi kerak, ko'pinna yerto'lalarda, qorong'i joylarda saqlanadi. Quruq xonalarning namligini saqlash unun karbol kislotasining 2 % li suv eritmasi idishlarda qo'yiladi. Rezinaning elastikligini saqlash unun xonalar va shkaflarga shisha idishda ammoniy karbonat solib qo'yish kerak. Saqlashda amal qilina- digan talablar:

- 1) yorug'likdan saqlash;
- 2) harorat 0°C dan past va 20°C dan yuqori bo'lmasligi;
- 3) namlik 65 % dan ko'p bo'lmasligi;
- 4) mexanik shikastlanishdan xolislik;
- 5) faol moddalar (yod, xloroform, formalin va boshqalar) ta'siridan himoyalash;
- 6) isituvni manbadan uzoq (kamida 1 metr) joylashgan bo'lishi kerak;
- 7) havo kirmasligi kerak.

Rezina buyumlarini shkaflarda, yashiklarda, javon va stellajlarda saqlash mumkin. Shkaflar eshigi zin yopiladigan bo'lishi kerak. Ba'zi rezina buyumlarni saqlashda ma'lum talablarga rioya qilish kerak:

- grelkalar, tagiga qo'yiladigan nambaraklar, muz solina digan xaltanalar biroz shishirib qo'yiladi;
- asboblarning yeniladigan rezina qismi metall qismidan alohida saqlanadi;
- qo'lqoplar, bujlar, elastik kateterlar va boshqalar qutilardazin yopilgan hamda ustiga talk sepilgan holda saqlanadi. Pastki qavatlardagi buyumlar ezilib va bosilib ketmasligi unun ularni bir nena qavat qilib saqlash mumkin emas.

Plastmassadan tayyorlangan buyumlarni qorong'i va havoni tozalab turadigan, unuvni vositalarning bug'lari unramay- digan, yong'in bo'lmaydigan xonalarda saqlash kerak. Buyumlar isitginlardan 1 metr uzoqlikda joylashgan bo'lishi lozim. Sello- fanlar, selluloid, aminoplastli buyumlar saqlanuvni xonalarning namligi 65 % dan ortmasligi darkor.

Sintetik materiallarni saqlash alohida sharoitlarni talab qilmaydi. Davolash-profilaktika muassasalarida rezina va elastoplast buyumlar 5 % li fenolning glitserindagi eritmasiga solib qo'yiladi. Tibbiy texnika,

jarrohlik asboblari quyidagi talablarga muvofiq saqlanadi: xonalar quruq va issiq o'lishi kerak. Jarrohlik asboblarini uyib hamda dori-darmonlar va rezina buyumlar bilan saqlash qat'iy man etiladi; harorat va havoning nisbiy namligi (60 % dan ortmasligi) birdan o'zgarib qolmasligi kerak; asboblarni qutilarda, shkaflarda, qopqoqli qutilarda, nomi yozilgan holda saqlanadi. Asboblarni zavodning korroziyaga qarshi moyi bilan saqlanadi. Agar bunday moy bo'lmasa, unda ular yupqa qilib vazelin bilan qoplanadi. Moylangan asboblarni yupqa mumli qog'ozga o'rab qo'yiladi. Kesuvni buyumlar (pinoq, skalpellar)ning mexanik zarar yetkazishining (kertiklar) oldini olish va o'tmas bo'lmasligi unun ularni qutilarning maxsus uyalarida yoki penallarda saqlanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tibbiyot zulkularini saqlashda quyidagi talablarga rioya qilish zarur:

Xona yorug', dorilarning hidisiz, maksimal tozalikka rioya qilgan holda hidli va zaharli vositalar bilan birgalikda bo'lmasligi kerak;

zulkular keng bo'yinli shisha idishlarda, bo'z salfetkali yoki ikki qavatli doka bilan shpagat yoki rezinka bilan qattiq boylangan holda saqlanadi;

banka xlorozlantirilgan, peroksidli birikmalardan, og'ir metall tuzlaridan, mexanik qo'shimmalardan xoli saqlanadi. Suvni almashtirishda idish devorlari inidan yuviladi, so'ngra idish bo'yniga doka yopiladi va undan suv quyiladi. Bunda idishning undan bir qismi suvga to'lishi kerak.

9-Mavzu: Retseptsiz savdoni tashkil qilish.

Reja:

1. Retseptsiz savdoni tashkil qilish.
2. Imtiyozli dori vositalari.
3. Farmatsevtika mahsulotlarini markalash

Kalit soʻzlar: retseptsiz savdo, OTC dori vositalari, dorixona savdosi, imtiyozli dori vositalari, ijtimoiy himoya, farmatsevtika mahsulotlari, markalash, dori vositalarini identifikatsiya qilish, dorixona faoliyati, farmatsevtik xizmat.

Shifokor retseptsiz beriladigan dori vositalari dorixona chakana savdosining asosi hisoblanadi. Masalan, retseptsiz sotiladigan dori va boshqa mahsulotlar dorixona aylanamasining hozirgi kunda 80- 90% ini iashkil etadi. Bunga quyidagi omillar taʼsir qilmoqda:

- dori vositalarining assortimentini ortib borishi;
- aholining bilim darajasi va saviyasini oʻsishi;
- oʻzini va oila aʼzolarining sogʻligʻiga eʼtiborli boʻlish;
- soglom turmush tarziga ega boʻlish.

Retseptsiz dorilami berish (dunyo boʻyicha atama qabul qilingan over the counter drug - OTC - drug) dorixona asosini tashkil etadi. Sogʻliqni saqlash tizimida davlatning olib borgan siyosati, har bir odamning dori vositalarini tanlab olish huquqi, sogʻligʻiga boʻlgan javobgarligi dorixonadagi bu yoʻnalishning ahamiyatini tobora oshirmoqda. Rivojlangan davlatlarda kasalikka chalingan odamlar zamonaviy dori vositalari, biologik faol moddalar va boshqa usullar yordamida oʻz-oʻzini davolash bilan shugʻullanib, shu omillar taʼsirida bir qator mamlakatlarda oʻz-oʻzini davolash «javobgarligi» konsepsiyasi Sogʻliqni saqlash ishlarini davlat siyosati miqyosida olib borilmoqda. Retseptsiz beriladigan dori vositalarini ratsional qoʻllanilishi oʻz-oʻzini davolash javobgarligida quyidagi asosiy yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi; shihkor retsepti talab etilmaydigan dori vositasini olish tartibini aniqlash: isteʼmolchining koʻproq taʼlim olishi uchun oʻziga usullarni ishlab chiqish, retseptsiz beriladigan dori vositalari reklamasiga boʻlgan talablarni ishlab chiqish, mustaqil taʼlim olish, ^ qayd qilish tartibi. Retseptsiz dori vositalarining savdosi, odatda, dorixonada alohida boʻlim tashkil etib olib boriladi. Bu boʻlim savdo zalida joylashadi va jihozlanishi sanitariya hamda texnik meʼyorlarga mos boʻlishi kerak. Dorixona

assortimentini yaqqol ko'rsatish va reklama qilish uchun savdo zalida alohida vitrinali stol ochish mumkin. Boiim ni farmatsevt boshqaradi, bo'limda oliy va o'rta maxsus ma'lumotli farmatsevtlar ishlaydi. Tibbiy buyumlar ham dorixona assortimentida muhim o'rin tutadi: Bog'lov materiallari. Bog'lov material larining asosiy funksional ahamiyati yaraning ikkilamchi infeksiyadan himoya qilish, tezroq bitib ketishi uchun sharoit yaratishdir. Asosiy bogiov materiallariga doka, dokali bint va paxta kiradi Kasallarni parvarish qilishda ishiatiladigan buyumlar. Ularga quyidagi vositalar kiradi:

1. Rezinali grelkalar, Esmarx krujkasi, kompresli klyonkalar, belbog'lar, bandajlar, tibbiyot bankalari, ko'zni yuvish uchun vannalar va boshqalar.

2. Yotib qolgan kasallarning hojati uchun zarur buyumlar.

3. Kasalning shaxsiy gigiyenasi uchun zarur buyumlar (matraslar, choyshablar, rezina matoli buyumlar). 4.

Dori vositasini qabul qilish uchun idishlar, Gigiyena va kosmetika vositalari. Bu guruhga; atirsovun, pasta va tish kukunlari, suyuq parfyumeriya vositalari, kosmetik kremlar va boshqa tovarlar kiradi.

Mineral suvlar deb, tarkibida noorganik mineral tuzlar va ionlar bo'lib, odam organizmiga shifobaxsh xususiyati bo'lgan, gaz bilan boyitilgan, biologik faol, spetsifik xususiyatlari mavjud bo'lgan tabiiy suvga aytiladi. Minerallashtirish darajasiga qarab (1 dan 10g/l) va (1 dan 15g/l)ga bo'linadi. Faol komponentlar saqlanishiga qarab suvlar: uglerod saqlovchi («Borjomi», «Narzan», «Essentuki»), temir moddali («Arman»), mishyakli («Vayxir»), borli («Lazarevskaya»), kremniyli («Djava»), bryumli («Yurmala»), organik moddalar saqlovchi («Naftusiya») turlari mavjud. Mineral suv idishlarining markirovkasida: ishlab chiqargan korxonasi nomi, uning tovar belgisi, suv turi, uning guruhi, buloq nomi yoki nomlanishi, minerallashtirish (g/l), ishlatilishi, quyilgan vaqti, saqlanish muddati, standartko'rsatkichi yoziladi. Ko'zoynakli optik buyumlar. Asosiy ko'z korreksiyasi va himoyasi uchun qo'llaniladigan vositalar ko'zoynaklar hisoblanadi. Davlat standartiga binoan 4 ta asosiy ko'zoynakli linzalar turi mavjud;

A - afokal,

O - bir fokalli,

B - bifokalli,

T - trifokal.

Shtrixli kodlash tovarning narxi, saqlash muddati va boshqa zarur ma'lumotlarni olishda hamda savdoni avtomatlashtirilgan tizimlarida qo'laniladi. Dori vositasi haqidagi ma'lumot va saqlash uchun elektron holatda kod qo'yiladi. Berilgan kod bo'yicha zarur parametr (narx, soni, yetkazib beruvchi, qadoqlash turi, saqlash muddati va boshqa) lar haqida kerakli ma'lumot olinadi. Odatda, bu kodlar maxsus qoidalar bo'yicha dori ishlab chiqaruvchi tomonidan ro'yxatga olinadi. Bu qoidalar mahsulotlarni tovarli nomerlashni Xalqaro assotsiyasi tomonidan tasdiqlangan. Ishlab chiqaruvchi firmalardan tashqari ayrim hollarda tovarlarni shtrix kodlar bilan distribyuterlar, dorixonalar ham markalaydi. Dorixonalar faoliyatida shtrixli kodlash tizimini joriy etilishi dori vositalari va tibbiy buyumlarni qalbakilashtirish hollarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Imtiyozli dori vositalarini mustaqil berish huquqi quyidagi shifokorlarga berilgan:

- ambulatoriya poliklinika shifokorlariga;
- sog'liqni saqlash hududiy organ boshqarmasi lan kelishuvga asosan maliyotdagi shifokorlarga;
- mustaqil qabul qiluvchi feldsher yoki akusherlarga;
- qishloq davolash-profilaktika muassasasida shifokor bo'lmaganda;
- mustaqil qabul qiluvchi tish shifokorlariga.

Imtiyozli retseptlar davolovchi shifokor tomonidan quyidagi dori vositalariga yoziladi:

psixotrop, kuchli ta'sir etuvchi, zaharli, anabolik gormon- larga; onkologik yoki gematologik kasal bo'lgan bemorlarga giyohvandlik vositalari. Miqdoriy hisobda turuvchi yoki imtiyozli dori vositalari retsept blankiga bitta turdagi dori vositalari yoziladi. Retsept blankini to'ldirish vaqtida shifokor dori vositasi uchun to'lov turini ko'rsatishi kerak. Retseptda davolovchi shifokorning telefon raqami bo'lishi shart, chunki retseptda ko'rsatilgan dori vositalari dorixonada mavjud bo'lmasa, u holda dorixona xodimi shifokor bilan telefon orqali maslahatlashib, ko'rsatilgan dori vositasidan boshqa sinonimini taklif qilishi mumkin bo'ladi. Agar kerakli imtiyozli dori vositalari yoki ularning sinonimi dorixonada bo'lmasa, u holda bemor (nogiron va urush qatnashchilari, 80 yoshdan oshgan keksa fuqarolar hamda qiyin qo'zg'alib yuruvchi

odam)larga telefon orqali yoki pochta orqali xabar beriladi. Bu haqda imtiyozli dori oladigan bemorning imtiyozli dori berish xaritasiga belgi qo'yiladi. Imtiyozli retseptning ta'sir muddati — 30 kun; giyohvand va psixotrop dorilarga — 10 kun, kuchli ta'sir qiluvchi va zaharli moddalar, dori moddalari: apo- morfin gidrokslorid, kumush nitrat, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormon- larga — 10 kun belgilangan.

Shifokor retseptsiz beriladigan dori vositalari dorixona chakana savdosining asosi hisoblanadi. Masalan, retseptsiz sotiladigan dori va boshqa mahsulotlar dorixona aylanamasining hozirgi kunda 80- 90% ini iashkil etadi. Bunga quyidagi omillar ta'sir qilmoqda:

- dori vositalarining assortimentini ortib borishi;
- aholining bilim darajasi va saviyasini o'sishi;
- o'zini va oila a'zolarining sog'lig'iga e'tiborli bo'lish;
- soglom turmush tarziga ega bo'lish.

Retseptsiz dorilarni berish (dunyo bo'yicha atama qabul qilingan over the counter drug - OTC - drug) dorixona asosini tashkil etadi. Sog'liqni saqlash tizimida davlatning olib borgan siyosati, har bir odamning dori vositalarini tanlab olish huquqi, sog'lig'iga bo'lgan javobgarligi dorixonadagi bu yo'nalishning ahamiyatini tobora oshirmoqda. Rivojlangan davlatlarda kasalikka chalingan odamlar zamonaviy dori vositalari, biologik faol moddalar va boshqa usullar yordamida o'z-o'zini davolash bilan shug'ullanib, shu omillar ta'sirida bir qator mamlakatlarda o'z-o'zini davolash «javobgarligi» konsepsiyasi Sog'liqni saqlash ishlarini davlat siyosati miqyosida olib borilmoqda. Retseptsiz beriladigan dori vositalarini ratsional qo'llanilishi o'z-o'zini davolash javobgarligida quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi; shihkor retsepti talab etilmaydigan dori vositasini olish tartibini aniqlash: iste'molchining ko'proq ta'lumot olishi uchun o'ziga usullarni ishlab chiqish, retseptsiz beriladigan dori vositalari reklamasiga bo'lgan talablarni ishlab chiqish, mustaqil ta'lim olish, ^ qayd qilish tartibi. Retseptsiz dori vositalarining savdosi, odatda, dorixonada alohida bo'lim tashkil etib olib boriladi. Bu bo'lim savdo zalida joylashadi va jihozlanishi sanitariya hamda texnik me'yorlarga mos bo'lishi kerak. Dorixona assortimentini yaqqol ko'rsatish va reklama qilish uchun savdo zalida alohida vitrinali stol ochish mumkin. Bo'limni farmatsevt boshqaradi, bo'limda oliy va o'rta maxsus ma'lumotli farmatsevtlar ishlaydi. Tibbiy buyumlar ham dorixona assortimentida muhim o'rin tutadi: Bog'lov

materiallari. Bog'lov material larining asosiy funksional ahamiyati yaraning ikkilamchi infeksiyadan himoya qilish, tezroq bitib ketishi uchun sharoit yaratishdir. Asosiy bogiov materiallariga doka, dokali bint va paxta kiradi Kasallarni parvarish qilishda ishiatiladigan buyumlar. Ularga quyidagi vositalar kiradi:

1. Rezinali grelkalar, Esmarx krujkasi, kompresli klyonkalar, belbog'lar, bandajlar, tibbiyot bankalari, ko'zni yuvish uchun vannalar va boshqalar.

2. Yotib qolgan kasallarning hojati uchun zarur buyumlar.

3. Kasalning shaxsiy gigiyenasi uchun zarur buyumlar (matraslar, choyshablar, rezina matoli buyumlar). 4.

Dori vositasini qabul qilish uchun idishlar, Gigiyena va kosmetika vositalari. Bu guruhga; atirsovun, pasta va tish kukunlari, suyuq parfyumeriya vositalari, kosmetik kremlar va boshqa tovarlar kiradi.

Mineral suvlar deb, tarkibida noorganik mineral tuzlar va ionlar bo'lib, odam organizmiga shifobaxsh xususiyati bo'lgan, gaz bilan boyitilgan, biologik faol, spetsifik xususiyatlari mavjud bo'lgan tabiiy suvga aytiladi. Minerallashtirish darajasiga qarab (1 dan 10g/l) va (1 dan 15g/l)ga bo'linadi. Faol komponentlar saqlanishiga qarab suvlar: uglerod saqlovchi («Borjomi», «Narzan», «Essentuki»), temir moddali («Arman»), mishyakli («Vayxir»), borli («Lazarevskaya»), kremniyli («Djava»), bryumli («Yurmala»), organik moddalar saqlovchi («Naftusiya») turlari mavjud. Mineral suv idishlarining markirovkasida: ishlab chiqargan korxonasi nomi, uning tovar belgisi, suv turi, uning guruhi, buloq nomi yoki nomlanishi, minerallashtirish (g/l), ishlatilishi, quyilgan vaqti, saqlanish muddati, standartko'rsatkichi yoziladi. Ko'zoynakli optik buyumlar. Asosiy ko'z korreksiyasi va himoyasi uchun qo'llaniladigan vositalar ko'zoynaklar hisoblanadi. Davlat standartiga binoan 4 ta asosiy ko'zoynakli linzalar turi mavjud;

A - afokal,

O - bir fokalli,

B - bifokalli,

T - trifokal.

Shtrixli kodlash tovarning narxi, saqlash muddati va boshqa zarur ma'lumotlarni olishda hamda savdoni avtomatlashtirilgan tizimlarida qo'llaniladi. Dori vositasi haqidagi ma'lumot va saqlash uchun elektron holatda kod qo'yiladi. Berilgan kod bo'yicha zarur parametr (narx, soni, yetkazib beruvchi, qadoqlash turi, saqlash muddati va boshqa) lar haqida

kerakli ma'lumot olinadi. Odatda, bu kodlar maxsus qoidalar bo'yicha dori ishlab chiqaruvchi tomonidan ro'yxatga olinadi. Bu qoidalar mahsulotlarni tovarli nomlashni Xalqaro assotsiyasi tomonidan tasdiqlangan. Ishlab chiqaruvchi firmalardan tashqari ayrim hollarda tovarlarni shtrix kodlar bilan distribyuterlar, dorixonalar ham markalaydi. Dorixonalar faoliyatida shtrixli kodlash tizimini joriy etilishi dori vositalari va tibbiy buyumlarni qalbakilashtirish hollarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Farmatsevtika mahsulotlarini markalash

Farmatsevtika mahsulotlarini markalash qoidalarini Sog'liqni saqlash vazirligi tizimidagi vakolatli organi Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi belgilaydi. U har 85 ustki yorliqda berilsa, bunday holda annotatsiya zarur emas. Annotatsiya iste'molchi uchun tushunarli tilda vositani qisqacha xarakteristikasi asosida tuziladi. U quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak;

- vositaning savdo va xalqaro nomi;
- ishlab chiqaruvchi firma nomi;
- tarkibi, ishlab chiqarish shakli, dori vositasi dozasi (yordamchi moddalarning nomi ham yoziladi);
- qo'llash bo'yicha ko'rsatmalar;
- qo'llash usuli, dozasi;
- to'g'ri kelmaslik shartlari;
- qo'llashda ogoh bo'lish;
- ovqat, spirt ichimliklar va boshqa dorilar bilan o'zaro ta'siri;
- dozasi oshib ketganda, bajarihshi lozim bo'lgan harakatlar;
- vositani saqlash qoidasi va uning yaroqsizligini aniqlash.

Ikkilamchi o'ramda u yo'q bo'lsa, birlamchi o'ramda quyidagilar aniq va ravshan yozilgan bolishi kerak;

- vositaning savdo va xalqaro nomi,
- tarkibi, dozasi, faol ingredientlar va yordamchi moddalar bo'yicha ma'lumot bilan vositaning chiqarilish shakli;
- qo'llash usuli;
- maxsus ko'rsatkichlari;
- qo'llash muddati (oy, yil),
- maxsus saqlash sharoitlari;
- dori vositasini savdo litsenziyasi egasi, manzili va nomi;
- savdo litsenziya nomeri;

— dori vositasini ishlab chiqarish seriyasi, nomeri.

Imtiyozli dori vositalarini mustaqil berish huquqi quyidagi shifokorlarga berilgan:

- ambulatoriya poliklinika shifokorlariga;
- sogʻliqni saqlash hududiy organ boshqarmasi lan kelishuvga asosan maliyotdagi shifokorlarga;
- mustaqil qabul qiluvchi feldsher yoki akusherlarga;
- qishloq davolash-profilaktika muassasasida shifokor boʻlmaganda;
- mustaqil qabul qiluvchi tish shifokorlariga.

Imtiyozli retseptlar davolovchi shifokor tomonidan quyidagi dori vositalariga yoziladi: psixotrop, kuchli taʼsir etuvchi, zaharli, anabolik gormon- larga; onkologik yoki gematologik kasal boʻlgan bemorlarga giyohvandlik vositalari.

Miqdoriy hisobda turuvchi yoki imtiyozli dori vositalari retsept blankiga bitta turdagi dori vositalari yoziladi. Retsept blankini toʻldirish vaqtida shifokor dori vositasi uchun toʻlov turini koʻrsatishi kerak. Retseptda davolovchi shifokorning telefon raqami boʻlishi shart, chunki retseptda koʻrsatilgan dori vositalari dorixonada mavjud boʻlmasa, u holda dorixona xodimi shifokor bilan telefon orqali maslahatlashib, koʻrsatilgan dori vositasidan boshqa sinonimini taklif qilishi mumkin boʻladi. Agar kerakli imtiyozli dori vositalari yoki ularning sinonimi dorixonada boʻlmasa, u holda bemor (nogiron va urush qatnashchilari, 80 yoshdan oshgan keksa fuqarolar hamda qiyin qoʻzgʻalib yuruvchi odam)larga telefon orqali yoki pochta orqali xabar beriladi. Bu haqda imtiyozli dori oladigan bemorning imtiyozli dori berish xaritasiga belgi qoʻyiladi. Imtiyozli retseptning taʼsir muddati — 30 kun; giyohvand va psixotrop dorilarga — 10 kun, kuchli taʼsir qiluvchi va zaharli moddalar, dori moddalari: apo- morfin gidrokslorid, kumush nitrat, atropin sulfat, gomotropin gidrobromid, dikain, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormon- larga — 10 kun belgilangan.

10-Mavzu: Dorixonada zahiralari bo'limi ishini tashkil qilish. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish

Reja:

1. Dorixonada zahiralari bo'limi ishini tashkil qilish.
2. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish.

Kalit soʻzlar: dorixona zahiralari, zahiralari bo'limi, dori vositalari zaxirasi, omborxonasi hisobi, ta'minot tizimi, laboratoriya ishlari, qadoqlash ishlari, hisobga olish kitobi, farmatsevtik nazorat, dorixona faoliyati.

Gʻamlamalar bo'limining asosiy vazifalari dorixonaga ta'minotchilardan keltirilgan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarni qabul qilib olish, saqlash, ularni boshqa bo'limlarga, davolash-profilaktika muassasalariga, tashkilotlarga, shaxobchalariga tarqatish hamda laboratoriya va qadoqlash ishlarini amalga oshirishdan iborat. Gʻamlamalar bo'limining zimmasiga quyidagi vazifalar yuklanadi:

- dorixonani dori vositalari tibbiyot buyumlarining kerakli assortimenti bilan ta'minlanib turishini kuzatib borish, tovar gʻamlamalarining to'g'ri saqlanishini tashkil etish;
- zaruriy tovarlar uchun buyurtma talabnomalar tuzib, o'z vaqtida dorixona omboriga yuborish;
- ta'minotchilardan kelgan buyumlarni qabul qilib olish;
- 7. bo'limdagi tovarlarning harakati tugrisida hisobot tuzib borish;
- 8. retseptsiz savdo bo'limiga tegishli tovarlarni berish;
- assistentlar xonasidagi shtanglaslarni dori vositalari bilan to'ldirib turish;
- dorixonaga birlashtirilgan DPMLarga, dorixona shaxobchalariga tovarlarni tarqatish;
- tarkatilgan tovarlar uchun yuk-xati va boshqa tegishli xujjatlarni rasmiylashtirish.

Gʻamlamalar bo'limi xodimlari orasida shtatlar va vazifalarni taqsimlanishi

Gʻamlamalar bo'limida farmatsevt va qadoqlovchilar xizmat qilib, ular bevosita bo'lim mudiri va muovinariga bo'ysinadilar. Bo'limda farmatsevt-texnologning vazifalari quyidagilardan iborat: bo'limdagi laboratoriya ishlarini olib borish, jumladan, konsentrlangan eritmalarini,

yarim fabrikatlar, dorixonada va tez- tez uchrab turadigan retseptlar bo'yicha oldindan dorilar tayyorlash; qadoqlovchilar o'rtasida ishlarni taqsimlab, qadoqlangan mahsulotlarni qabul qilish; tovarlar saqlash xonalarida Davlat farmakopeyasi va amalda tasdiqlangan yo'riqnomalarning talablariga muvofiq to'g'ri saqlanishini ta'minlash; shtanglaslarni dori vositalari bilan to'ldirib turish; birlashtirilgan davolash-profilaktika muassasalari va dorixona bo'limlaridan tushgan talabnomalar asosida tovarlar to'plash; dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarga buyurtma tuzishda qatnashish, vaqtinchalik yo'q bo'lgan dori vositalariga buyurtma tuzishda qatnashish, vaqtinchalik savdoda bo'lmagan va yangi qabul qilingan dori vositalarining hisobini olib borish; dorixonaga olib kelingan tovarlarni qabul qilishda qatnashib, ularni saqlanish joylari bo'yicha joylashtirishni tashkil qilish; bo'limda farmatsevtik tartib va sanitariya me'yor va qoidalariga rioya qilishni nazorat qilib turish;

Qadoqlovchilar esa quyidagi vazifalarni bajaradilar: 1.dori vositalarni qadoqlash;

2.tovarlarni qabul qilishda va bo'limlarga tarqatishda qatnashish;
3.tarozilardan, qadoqlash uskunalardan to'g'ri foydalanib, ularni ozoda saqlanishini ta'minlash;

15.farmatsevt va farmatsevt assistentlarning ishlab chiqarishga doir ko'rsatmalarini bajarish.

Qadoqlovchi bajarilgan ishning sifati va ish joyining sanitariya holati uchun javobgar hisoblanadi. G'amlamalar bo'limi dorixona omborxonasidan tovarlarni olish uchun buyurtma-talabnoma yozadi. Buyurtma talabnoma 2 nusxada omborxonaning tegishli bo'limlari uchun rasmiylashtiriladi. Tarkibida zaharli, giyohvandlik vositalari va etil spirti bo'lgan dori preparatlari uchun alohida buyurtma talabnomalar har oyda reja asosida dorixona omborxonasiga, ayrim hollarda rejadan tashqari shoshilinch buyurtmalar tuziladi. G'amlamalar bo'limidan dorixonaning boshqa bo'limlariga va shaxobchalariga tovarlarni talabnoma yuk-xatiga muvofiq beriladi. Talabnoma yuk-xati 3 nusxada to'ldiriladi. Uning birinchi nusxasi tovarlar hisobotiga kiritilib, ikkinchisi tovarlarni qabul qilgan xodimga beriladi, uchinchi nusxasi esa ularni tarqatgan moddiy javobgar shaxsda qoladi.

G'amlamalar bo'limida quyidagi xonalar bo'ladi: tovarlarni qabul qilish xonasi;

tayyor dori vositalarini, issiqqa chidamsiz - termolabil dori vositalarini, mineral suvlarni, har xil idishlarni, dori vositalarini

tayyorlash, ularni rasmiylashtirish va berishda kerak bo'ladigan yordamchi materiallar, dorivor o'simliklar hamda bog'lov materiallarini saqlaydigan xonalar.

Ayrim dorixonalarni g'amlamalar bo'limida laboratoriya va qadoqlash ishlarini bajarish uchun alohida xona bo'lib, unda konsentratlar, yarim fabrikatlar tayyorlash va qadoqlash ishlari bajariladi. Ularni bajarish uchun esa har xil kichik mexanizatsiya vositalaridan foydalaniladi.

G'amlamalar bo'limidagi dori vositalari Davlat farmakopeyasi talablariga muvofiq saqlanadi. Dori vositalarining saqlash qoida va shartlariga aniq rioya qilinsa, ularning buzilish hollarini oldi olinadi. Dori vositalarini saqlashda ularni toksikologik xossalari, farmakologik guruhlari, qo'llanish usullari, agregat holatlari, yaroqlilik muddati ta'sirchanligiga asosan guruhlarga tasniflanadi.

Yorug'likka sezgir preparatlar to'q zarg'aldoq rangli shisha idishlarda, ba'zida yorug'lik o'tkazmaydigan qora qog'oz yopishtirilgan shtanglaslarda saqlanadi.

Namlikka sezgir preparatlar quruq joylarda saqlanadi.

Rezina buyumlari salqin xonalarda, qorong'i shkaflarda va tokchalarda saqlanadi. Ular saqlanadigan xonalar va shkaflardagi namlik 60% dan kam bo'lmasligi kerak. Uning uchun karbon kislotasining eritmasi va rezina buyumlarini elastikligini saqlash maqsadida ammoniy karbonat yoki xlorid, ochiq idishlarda qo'yiladi.

Bog'lov materiallarini quruq yorug' xonalarda alohida shkaf tortmalarida saqlanadi. Ularni saqlashda texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilish talab qilinadi.

Giyohvand, zaharli dori vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar, etil spirti alohida shart-sharoitlarga rioya qilingan holda saqlanadi. Ushbu dori vositalari saqlanadigan xonalar yorug'lik yoki tovush signalizatsiyasi bilan ta'minlanadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar saqlanadigan seyflarning ikkitadan kaliti bo'lishi lozim. Ularning biri javobgar shaxsda, ikkinchisi esa mudirda bo'ladi. Giyohvand dori vositalari saqlanadigan seyflarda ularni o'lchash uchun qo'l tarozilari, dori vositalarini tayyorlash uchun xovoncha, ssilindr, voronka bo'lishi shart.

Prekursorlar saqlanadigan xonalarda tabiiy ventilyasiya bo'lishi lozim.

Prekursorlar saqlanganda chang bilan ifloslanmaslik va boshqa choralarni ko‘rish kerak, aks holda portlash xodisasi ro‘y berishi mumkin. Etil spirti alanga oluvchi preparatlar qatoriga kirgani uchun, uni og‘zi mahkam yopiladigan idishlarda yorug‘likdan himoya qilingan holda, salqin joylarda, alohida xonalarda saqlanishi kerak. Smena tugagach, yuqorida qayd etilgan moddalar saqlanadigan xonalar yopilib, muhrlanadi yoki plombalanadi.

G‘amlamalar bo‘limida bajarilgan laboratoriya va qadoqlash ishlari —Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish daftorida qayd etiladi. Bu daftarda laboratoriya ishi uchun berilgan dori vositalarning nomi, o‘lchov birligi, miqdori, bahosi, umumiy narhi bilan birgalikda tayyorlab, qadoqlab topshirilgan mahsulotlarning seriyasi, o‘lchov birligi, nomi, miqdori, bahosi, umumiy narhi, xom ashyo va tayyor mahsulotlarning narhlari orasidagi farqlar aks ettiriladi, hamda ishni bajarib sifatini tekshirib qabul qilib olgan shaxslarning imzolari qo‘yiladi.

Dorixonalarda xodimlarning ish faoliyatini engillashtirish uchun oldindan konsentratlar, yarimfabrikatlar tayyorlanadi: 50% li glyukoza, 20% li natriy bromid, 20% li magniy sulfat, 10% li kaliy yodid, dimedrolning 1% li, bor kislotasining 2% li, natriy tiosulfatning 60% li, natriy xloridning 0,9% li eritmalari va hokazo. Tayyor dori vositalari bo‘limi har xil seksiyali shkaflar, stollar va peshtaxtalar bilan jihozlanadi, undan tashqari termolabil dori vositalari uchun muzlatgichlar, zaharli, giyohvandlik vositalari uchun esa qulflanadigan temir seyflar bo‘ladi. Bo‘limni mudir va uning o‘rinbosarlari – oliy ma’lumotli farmatsevtlar boshqaradi.

Dorixonadagi dori vositalarini va boshqa tibbiy buyumlarni retseptsiz beradigan bo‘lim ham kutish zaliga joylashtiriladi. U har xil to‘siqlar bilan ajratilgan bo‘ladi. Retseptsiz savdo bo‘limini esa o‘rta maxsus ma’lumotli farmatsevt – assistenti boshqarishi mumkin. Bu bo‘limning vazifasi aholiga vrach retseptsiz berishga ruhsat etilgan dori vositalari, gigiena buyumlari hamda boshqa tibbiyot va bemorlar parvarishida ishlatiladigan buyumlar bilan savdo qilishdan iborat.

Dorixonada tovarlarni qabul qilish qoidalari va ularni boshqa bo‘limlarga berish tartibi

G‘amlamalar bulimi dorixona omboridan buyumlarni olish uchun burtma– talabnoma yozadi. Buyurtma–talabnoma uch nusxada omborning tegishli bulimlari uchun rasmiylashtiriladi. Tarkibida zaharli,

giyohvand moddalar va etil spirti bo'lgan dori vositalari uchun aloxida buyurtma – talabnomalar har oyda reja asosida dorixona omboriga yuboriladi. G'amlamalar bulimidan dorixonaning boshqa bulimlariga va dorixona shaxobchalariga buyumlarni talabnoma yuk - xatiga muvofik beriladi. Talabnoma yukxati uch nusxada tulariladi. Birinchi nusxasi tovarlar hisobotiga kiritiladi. Ikkinchi nusxasi tovarlarni kabul kilgan shaxsda koladi. Uchinchi nusxasi esa ularni tarkatgan moddiy javobgar shaxsda bo'ladi.

Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish

Dorixonalarda tayyor dori vositalari miqdorini oshirish, ektemporal tayyorlashni tezlashtirish uchun laboratoriya va qadoqlash ishlari olib boriladi, ular —laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobida (daftarida) rasmiylashtiriladi. Ular nomerlangan, shnurlangan, muhrlangan bo'lishi, ularda yuqori tashkilot rahbarlari va bosh hisobchining imzolari bo'lishi shart. Kitobdagi barcha yozuvlar ma'lum bir vazifalar bajarilgandan so'ng yoziladi.

Agar ish kuni mobaynida dori vositalarini qadoqlash tugatilmagan bo'lsa, mahsulotni qadoqlab bo'lingan qismi kitobda rasmiylashtirilishi shart.

Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish bu ishlardagi paydo bo'lishi mumkin bo'lgan farqlarni aniqlaydi, qadoqlash ishlari uchun belgilangan tabiiy yo'qotish me'yoringing summasini ko'rsatadi.

Aholidan olingan retseptlar bo'yicha toza holda berilgan spirtning narxi va miqdori laboratoriya ishlarini hisobga olish kitobida kundagi hisoblangan retseptlar asosida yoziladi. Aholiga berilgan toza holdagi distillangan suvning miqdori va narhi ham shu kitobda hisobga olib boriladi. Oyning oxirida dori vositalarini tayyorlash va qadoqlash ishlariga javobgar shaxslar —laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobi— bo'yicha qadoqlangan suyuqliklar, kukunlar, dozalangan poroshoklar, mazlar, tayyor dori vositalari, tabletkalar, ampulalar, draje va boshqalar miqdorilarini hisoblaydilar. Laboratoriya va qadoqlash ishlari bo'yicha berilgan xom ashyo va tayyor mahsulot orasidagi aniqlangan farqlar bir nusxada rasmiylashtiriladigan ma'lumotnomada dorixona tovar hisobotining kirim va chiqim qismida aks ettiriladi. Laboratoriya va qadoqlash ishlari bo'yicha hisob – nazorat guruhining xodimi tomonidan (ko'p chiqish) va (kam chiqish) ma'lumotnomasini tekshirilganda oy yakuni chiqarilganligini to'g'risida tasdiqlovchi imzo

chekadi. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish dorixona faoliyatining muhim iqtisodiy va tashkiliy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarining aniq miqdorini belgilash, sarflangan xomashyoni nazorat qilish hamda tayyor mahsulotning hisobini yuritish uchun xizmat qiladi. Shuningdek, bu tizim dorixona faoliyatida shaffoflikni ta'minlab, moddiy resurslardan samarali foydalanishga yordam beradi. Laboratoriya va qadoqlash ishlari to'g'ri tashkil etilishi dorixonaning iqtisodiy barqarorligi va farmatsevtik xizmat sifati oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Dorixonalarda olib boriladigan laboratoriya ishlari asosan ektemporal (individual retsept asosida tayyorlanadigan) dori shakllarini tayyorlash bilan bog'liq bo'lib, unga eritmalar, suspenziyalar, mazlar, kukunlar va boshqa dori shakllari kiradi. Qadoqlash ishlari esa tayyorlangan mahsulotni iste'molchiga yetkazish uchun belgilangan idishlarga joylashtirish, yorliqlash va saqlashga tayyorlash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Har ikkala jarayon ham dorixona texnologiyasining ajralmas qismi bo'lib, ular aniq hisob-kitob asosida yuritilishi shart.

“Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobi” ushbu jarayonlarning asosiy hujjati hisoblanadi. Bu kitobda har bir bajarilgan ish turi, ishlatilgan xomashyo miqdori, tayyorlangan mahsulot hajmi va uning qiymati aniq qayd etiladi. Kitob qat'iy tartib asosida yuritiladi, ya'ni u oldindan raqamlangan, shnurlangan va muhrlangan bo'lishi kerak. Bundan tashqari, tegishli yuqori tashkilot rahbarlari va bosh hisobchining imzolari bilan tasdiqlanadi. Bu talablar hujjatning rasmiyligi va ishonchliligini ta'minlaydi. Laboratoriya va qadoqlash jarayonida tabiiy yo'qotishlar ham hisobga olinadi. Masalan, dori vositalarini tayyorlash yoki qadoqlash jarayonida texnologik yo'qotishlar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu yo'qotishlar belgilangan me'yorlar asosida aniqlanadi va hujjatlarda aks ettiriladi. Bu esa ortiqcha sarf-xarajatlarning oldini olish hamda iqtisodiy nazoratni kuchaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, retsept asosida beriladigan ayrim moddalar, masalan, toza spirt yoki distillangan suv ham alohida hisobga olinadi va kitobda qayd etib boriladi. Oyning oxirida laboratoriya va qadoqlash ishlariga javobgar shaxslar barcha bajarilgan ishlarni umumlashtirib, hisobot tayyorlaydilar. Ushbu hisobotda tayyorlangan dori shakllari miqdori, sarflangan xomashyo, olingan mahsulot va ularning o'zaro farqlari aniq ko'rsatiladi. Aniqlangan farqlar bo'yicha maxsus ma'lumotnoma tuziladi va u dorixona tovar hisobotining kirim va chiqim qismlarida aks ettiriladi. Bu jarayon

dorixona moliyaviy hisobining to'g'riligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, laboratoriya va qadoqlash ishlarini nazorat qilishda hisob-nazorat guruhi xodimlari ham ishtirok etadi. Ular tomonidan oy yakunida barcha ma'lumotlar tekshirilib, ularning to'g'riligi tasdiqlanadi. Agar kamomad yoki ortiqcha chiqish holatlari aniqlansa, ularning sabablari o'rganiladi va tegishli choralar ko'riladi. Bu esa dorixona faoliyatida intizom va mas'uliyatni oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish tizimi dorixona faoliyatining muhim nazorat va boshqaruv mexanizmi hisoblanadi. U nafaqat iqtisodiy hisob-kitoblarni to'g'ri yuritishni ta'minlaydi, balki dori vositalarining sifatini saqlash, resurslardan oqilona foydalanish va farmatsevtik xizmat samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

11-Mavzu: Dorixonada giyohvand dori vositalari, psixotrop moddalar vaprekursorlar muomalasi.

Reja:

1. Dorixonada giyohvand dori vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar muomalasi.

2. Davolash-profilaktika muassasalarida bemorning dori vositalarini saqlash

Kalit soʻzlar: giyohvand dori vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar, dori vositalari muomalasi, dorixona nazorati, maxsus hisobga olish, saqlash qoidalari, davolash-profilaktika muassasalari, bemor dori vositalari, farmatsevtik xavfsizlik.

Dorixonada giyohvand dori vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar muomalasi Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari mahsus hujjatlangan alohida assortimentlangan tovarlarning tabiiy oʻlchovlarda belgilangan hisobi (kg, l, dona va boshqalar) da beriladigan dori vositalar guruhiga aytiladi.

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalarga:

-giyohvandlik vositalari psixotrop moddalar va prekursorlar roʻyxatiga kirgan dori vositalar;

- zaharli moddalar roʻyhatiga kirgan dori vositalari;

- apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, dikain, gomotropin gidrobromid, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid substansiyalari;

- etil spirti kiradi.

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalarining miqdoriy tahlil hisobi zarur boʻlgan giyohvandlik va boshqa dori moddalar hisob kitobida olib boriladi. Ular nomerlangan, shnurlangan, plombalangan boʻlib, ularda xududiy farmatsevtik idoralarning boshqarmasi rahbari imzosi va muhri boʻlishi kerak. Kitob bir yilda bir marta tutiladi. Kitobning birinchi varagʻida dori vositasining nomi yoziladi. Kitob 2 qismdan iborat boʻlib, birinchi qismida oyning boshiga qoldiq va kirim, ikkinchi qismida sarflangan dori vositalari miqdori va oyning oxiriga qoldiq yoziladi. Har qanday dori vositasiga – dori formasi, dozasi, qadoqlashiga alohida varaq ajratiladi. Bu varaq hisob birligi, kirimi (har bir kelgan hujjatga alohida nomer va sana koʻrsatiladi), chiqim (kundagi yozuvlar) har bir uning turi boʻyicha (ambulatoriya yoki davolash-profilaktika muassasasi retsepti yoki dorixona boʻlimi va punktlari) koʻrsatiladi. Agar yozilganda xatoga

yo‘l qo‘yilsa, u holda xato to‘g‘rilab yoziladi va bu ishga mas‘ul bo‘lgan shaxsning imzosi qo‘yiladi. Har oyning 1-sanasida mas‘ul bo‘lgan shaxs hisobda turuvchi dori vositalarni kitobda yozilgan qoldig‘i bilan taqqoslaydi. (inventarizatsiya o‘tkazguncha kitobdagi qoldiq boshlang‘ich qoldiq hisoblanadi.). Tayyor dori vositalari bo‘yicha bu qoldiqlar teng bo‘lishi lozim. Kitobdagi va umumiy miqdor o‘rtasida farq bo‘lsa, u holda tabiiy yo‘qotish topiladi. Tabiiy yo‘qotish – bu tabiiy jarayon davrida (masalan qurib qolish, uchish, oqish va h.k.) moddani miqdorini o‘zgarishiga aytiladi.

Tabiiy yo‘qotish me‘yorlari dori vositalari va etil spirti uchun O‘zR SSVning 1999 yil 21 dekabr 576 - sonli buyrug‘iga asosan —Dorixona muassasalarida dorilarning, etil spirtining, paxtaning, tibbiy zuluklarning va shishali dorixona idishlarining tabiiy kamayish cheklangan miqdorini va ularda ishlatish qo‘llanmalarini tasdiqlash haqidagi buyruqda berilgan. Aniq tovar turi bo‘yicha tabiiy yo‘qotish chegarasi me‘yoriy hujjatlarda hajmiy ravishda ko‘rsatiladi. Dori vositalarini saqlashda, tayyorlashda va qadoqlashda tabiiy yo‘qotish narhini to‘ldirish uchun haqiqiy me‘yorlari mavjud.

Noto‘g‘ri saqlanish oqibatida yaroqsiz holga kelgan yoki ehtiyotsizlik natijasida dori vositalari tabiiy yo‘qotish me‘yorlariga kirmaydi. Ko‘rsatilgan me‘yorlar ishlab chiqarishdagi tayyor dori vositalariga nisbatan ishlatilmaydi. Inventarizatsiya o‘tkazish jarayonida ko‘rsatilgan qimmatbaho moddiy boyliklar etishmagan hollarda tabiiy yo‘qotish me‘yori qo‘llaniladi. Inventarizatsiyadan so‘ng qolgan moddiy boyliklar keyingi oy boshiga o‘tkaziladi. Giyohvandlik, psixotrop, zaharli dori vositalari va etil spirti tabiiy yo‘qotish me‘yori foiz hisobida o‘rnatilgan bo‘lib, ularning sarflash turiga qarashlidir.

Sarflanish turi	Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning prekursorlari, boshqa miqdoriy hisobda turuvchi dori moddalar (foizda)	Etil spirti (foizda)
Yakka tartibda tayyorlangan dori vositalari	1	2
Qo‘shimcha texnologik operatsiyalarsiz tartib olish va o‘lchash (aralashtirish, eritish, dozalarga bo‘lish)	0,4	0,7

95 foizli etil spirtining tabiiy yo‘qotishi hisobi quyidagicha:

Masalan, oy oxiridagi kitob qoldig‘i – 13,9 kg hisoblangan qoldiq – 13,8 kg

Ambulatoriya retseptlari bo‘yicha etil spirtining kundalik sarfi: 1,5; 0,5; 1,3; 2,1.

Davolash-profilaktika muassasasi ko‘rsatmasi bo‘yicha etil spirtining sarfi – 2kg.

Echim etaloni tabiiy yo‘qotish hisobi to‘g‘risidagi buyrug‘iga asosan hisoblanadi:

2% ambulatoriya retsepturasi bo‘yicha etil spirti sarfidan $(1,5+0,5+1,3+2,1)*2\% / 100=0,108$ kg.

0,7 % massa bo‘yicha (angro) etil spirti sarfidan $2,0 * 0,7\% / 100\% = 0,014$ kg.

Hammasi bo‘lib $0,108+0,014=0,122$ (kg), ya‘ni qoldiq 0,1 kg (tabiiy yo‘qotish).

Dorixona tayyorlovidagi boshqa dori vositalari uchun tabiiy yo‘qotish me‘yorlari sarfining turiga bog‘liqdir. Bu me‘yorlar sarflangan miqdorga emas.

Davolash-profilaktika muassasalarida dori vositalarini tayinlash hamda bemorning dori vositalarini qabul qilish, saqlash va qo‘llash tartibi, shuningdek, dorixona muassasalari tomonidan aholiga dori vositalarini retsept asosida berish to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqidagi buyruqqa o‘zgartirish va qo‘shimchalar Mazkur Nizom O‘zbekiston Respublikasining «Fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida»gi va «Dori vositalari va farma- tsevtika faoliyati to‘g‘risida»gi Qonunlariga, O‘zbekiston Res- publikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 6-avgustdagi

«Respublikada dori-darmonlar va tibbiy buyumlar bilan ta‘min- lashni va ularni taqsimlashni yaxshilashga doir kechiktirib bo‘lmaydigan chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 404- va 1999-yil 14-yanvardagi «O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash tizi- mida boshqarishni takomillashtirish to‘g‘risida»gi 18-qarorlariga muvofiq, barcha davolash- profilaktika muassasalarida dori vositalarini tayinlash hamda bemorning dori vositalarini qabul qilish, saqlash va qo‘llash, shuningdek, dorixona muassasalari tomonidan aholiga dori vositalarini retsept asosida berish tartibini belgilaydi.

Umumiy qoidalar

1. Mazkur Nizom talablari tarkibida giyohvand vositalar, psixotrop va zaharli moddalar bo‘lgan dori vositalarini tayinlash, qabul qilish, saqlash va qo‘llash tartibi, shuningdek, ularni dorixona muassasalari tomonidan aholiga retsept asosida berishga tatbiq etilmaydi. Mazkur Nizomning dori vositalarini retsept asosida berishga oid qoidalari imtiyozli shartlar va bepul retseptlar bo‘yicha dori vositalarini berishga qo‘llanilmaydi. Davolash-profilaktika muassasalarida. O‘zbekiston Respub-likasida ro‘yxatdan o‘tkazilmagan dori vositalarini tayinlash, shuningdek, sifatsiz dori vositalarini qabul qilish, saqlash va qo‘llash taqiqlanadi. Davolash-profilaktika muassasalarida dori vositalarining tayinlanishi hamda bemorning dori vositalarini qabul qilish, saqlash va qo‘llash bo‘yicha nazorat O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Dori vositalarini tayinlash

Davolash-profilaktika muassasalarida bemorlarga dori vositalarini tayinlash tashxis va davolash standartlari asosida bir martali, kunlik va kurs dozalarini aniqlash orqali kasallikning turi, og‘irligi va xususiyatiga hamda bemorning yoshini hisobga olgan holda davolovchi shifokor tomonidan amalga oshiriladi. 6. Bemorga tayinlangan dori vositalari (dori vositalarining nomi, bir kunlik dozasi, qabul qilish yoki yuborish usuli, miqdori, davomiyligi va boshq.) uning tibbiy hujjatlari (kasallik tarixi, ambulatoriya kartasi, bolaning rivojlanish tarixi va boshqalar)da qayd qilinadi va bevosita davolovchi shifokor tomonidan imzolanadi.

7. Quyidagi hollarda bemorga dori vositalarini tayinlash davolash-profilaktika muassasasining bo‘lim mudiri yoki nav- batchi shifokori yoxud klinik farmakologi bilan kelishilishi lozim:

— bemorga bir vaqtning o‘zida besh va undan ortiq dori vositalari tayinlanganda;

— asosiy kasallikning asoratlari yoki hamroh kasalliklari mavjud bo‘lganda; mazkur Nizomning 1-ilovasiga muvofiq, Dori vosita- larining xavfli kombinatsiyalari ro‘yxatida ko‘rsatilgan dori vositalarining xavfli kombinatsiyalari mavjud bo‘lganda.

Ushbu hollarda tayinlangan dori vositalari bemorning tibbiy hujjatlarida qayd etilishi va ushbu tibbiy hujjatlar bevosita davolo- lovchi shifokor hamda mazkur bandning birinchi xatboshisida ko‘rsatilgan

shaxslar tomonidan ham imzolanishi lozim. Davolovchi shifokor davolash-profilaktika muassasalarida statsionar sharoitda davolanayotgan bemorga ushbu muassasada mavjud bo‘lmagan dori vositalarini tayinlashi mumkin. Davolash-profilaktika muassasasining davolovchi shifokori tomonidan dori vositalari retsept asosida tayinlanganda, retseptda shifokorning farmatsevt xodimga dori vositasining tarkibi, shakli, uni tayyorlash va berish haqidagi yozma ko‘rsatmasi lotin tilida, dori vositalarini qo‘llash usuli esa o‘zbek yoki rus tilida ko‘rsatilishi shart. Retsept bemorga uning yoshi, dori vositasining savdo nomi bilan patentlanmagan xalqaro yoki kimyoviy nomi, murakkab tarkibli dori vositalari uchun savdo nomi, dori vositasi ektemporal usulida tayyorlanganida uning tarkibiga kiruvchi dori vositalarining nomlari, shuningdek, ularning dozasi, davriyligi, qabul qilish vaqti va davomiyligi, oziq-ovqat bilan o‘zaro ta’sirlashuvchi dori vositalari (ovqatdan oldin, ovqatlanish vaqtida, ovqatdan keyin) ko‘rsatilgan holda mazkur Nizomning 2-ilovasida keltirilgan shakldagi retsept blankiga muvofiq beriladi.

Bunda retseptda tayinlangan dori vositalari (dori vositalarining nomi, bir kunlik dozasi, qabul qilish yoki yuborish usuli, miqdori, davomiyligi va boshq.) retseptning yirtma koreshogida ham bir-biridan farqlanmaydigan holatda ko‘rsatilishi shart. Retsept yozishda ushbu Nizomning 3-ilovasida keltirilgan Asosiy retseptura qisqartmalaridan foydalanish mumkin. Retseptda aynan qanday dori vositasi yozilganligini aniqlashda adashtiruvchi ingrediyentlarning nomiga yaqin qisqartmalarni yozishga yo‘l qo‘yilmaydi. Har bir davolash-profilaktika muassasasidagi davolovchi shifokorlarga retsept blanklari ushbu muassasa rahbarining buyrug‘i bilan tayinlanadigan javobgar shaxs tomonidan, dam olish va bayram kunlari hamda tungi vaqtlarda esa davolash-profilaktika muassasasining mas’ul navbatchi shifokori tomonidan beriladi. Shifokorlarga beriladigan retsept blanklarining hisobi ushbu Nizomning 4-ilovasida keltirilgan Davolash-profilaktika muassasalarida retsept blanklarini berishni qayd qilish jurnaliga muvofiq yuritiladi.

Retsept O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tizimidagi davolash-profilaktika muassasalari tomonidan berilganda, ularning yuqori qismi chap burchagida davolash-profilaktika muassasasining nomi va manzili tegishli shtamp qo‘yilgan holda ko‘rsatilishi, xususiy davolash-profilaktika muassasalari tomonidan

berilganda esa qo‘shimcha ravishda retseptning yuqori qismi o‘ng burchagida ushbu muassasaning faoliyat ko‘rsatishi bo‘yicha berilgan litsenziyaning tartib raqami, berilgan sanasi va amal qilish muddati ham ko‘rsatilishi lozim. 15. Retseptda «Ichish uchun», «Ma’lum», «Qoida tariqasida» va boshqa shu kabi belgilardan foydalanish man etiladi. Retseptda suyuq dorilar miqdori millilitr va tomchilarda, qolgan moddalar esa grammlarda yoziladi. Retsept blankida ko‘rsatilgan kataklar aniq va tushunarli tarzda to‘ldirilishi, unda o‘chirish va tuzatishlarga yo‘l qo‘yilmasligi lozim. Retsept davolovchi shifokorning imzosi va shaxsiy muhri bilan tasdiqlanishi lozim. Bunda davolovchi shifokor shaxsiy muhrining tashqi aylana diametri 20 mm, kichik aylana diametri 10 mm, aylanalar orasidagi masofa 3 mm va kichik aylana ichidagi chiziq uzunligi 8 mm bo‘lishi hamda katta aylana ichida davolovchi shifokorning familiyasi, ismi va otasining ismi, kichik aylana ichidagi chiziqda «shifokor» so‘zi yoziladi. Retsept uni bergan davolovchi shifokorning imzosi bilan tasdiqlangan kundan boshlab, bir oy mobaynida haqiqiy hisoblanadi. Kasalligi surunkali bo‘lgan bemorlar uchun ambulatoriya sharoitida tayyor dori vositalariga va ekstemporal usulida tayyorlanadigan dori vositalariga retsept berilganda, davolovchi shifokor tomonidan istisno tariqasida uning amal qilish muddati bir yilgacha belgilanishiga ruxsat etiladi, miqdoriy buyum hisobida turuvchi anabolik faollikka ega bo‘lgan hamda tarkibida spirt saqlovchi ekstemporal usulida tayyorlanuvchi dori vositalari bundan mustasno. Kasalligi surunkali bo‘lgan bemorlarga amal qilish muddati bir yilgacha bo‘lgan retseptlar berilganda, davolovchi shifokor tomonidan uning amal qilish muddati va dorixona muassasasidan dori vositalarini berish davriyligi (har hafta, har oy va boshq.) ko‘rsatilishi shart. Statsionar davolash-profilaktika muassasasida davolan- gan bemorga ambulatoriya sharoitida davolanishni davom ettirish zarur bo‘lgan hollarda retsept ambulatoriya-poliklinika muassasasining shifokori tomonidan bemorning tibbiy hujjatlaridan olingan ko‘chirmasidagi davolovchi shifokorning ambulatoriya sharoitida dori vositasining qo‘llanilishi haqidagi tavsiyaga asosan beriladi.

Retsept yozib berish taqiqlanadi:

- narkoz vositasi sifatida ishlatiladigan dori vositalariga;
- mazkur Nizomning 5-ilovasiga muvofiq, bir-biriga nomutanosib dori vositalari ro‘yxatida ko‘rsatilgan dori vositalariga.

Davolash-profilaktika muassasalarida bemorning dori vositalarini qabul qilish, saqlash va qo‘llash

1-§. Davolash-profilaktika muassasalarida bemorning dori vositalarini qabul qilish

Davolash-profilaktika muassasalari tomonidan statsionar sharoitida davolanayotgan bemor (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar)ning dori vositalari ushbu Nizomning 8-bandida ko‘rsatilgan holatdagina qabul qilinishi mumkin. Davolash-profilaktika muassasasining davolovchi shifokori tomonidan bemorning dori vositalari qabul qilib olinayotganda ushbu dori vositalari retseptning yirtma koreshogida ko‘rsatilgan dori vositalari bilan o‘zaro muvofiqligi, shu jumladan, dori vositasining ko‘rsatilgan yaroqlilik muddati, birlamchi va ikkilamchi o‘ramning butunligi va tashqi ko‘rinishi tekshiriladi hamda tekshirish natijalariga ko‘ra, ushbu dori vositalarini qo‘llash mumkinligi haqidagi xulosaga kelinsa, tekshirilgan dori vositalarining qayd etib o‘tilgan barcha xususiyatlari bemorning tibbiy hujjatlarida qayd etiladi va retseptning yirtma koreshogi bemorning tibbiy hujjatiga tikiladi.

Bemor (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar) tomonidan davolovchi shiforkorga dori vositalari bilan birgalikda retseptning yirtma koreshogi taqdim etilmasa yoki unda ushbu Nizomning 34-bandida ko‘rsatilgan ma‘lumotlar qayd etilmagan bo‘lsa, davolash-profilaktika muassasasining davolovchi shifokori tomonidan dori vositalarini qabul qilish taqiqlanadi. Retseptning yirtma koreshogi bemor (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar) tomonidan yo‘qotib qo‘yilgan yoki yaroqsiz holga kelgan taqdirda, bemor dori vositalari olingan dorixona muassasasiga murojaat etib, ularda saqlanayotgan retseptdan o‘z hisobidan ko‘chirma nusxasini olishga haqli. Bunda dori vositalarini bergan dorixona muassasasi o‘zida saqlanayotgan retseptning nusxasini o‘z muhri bilan tasdiqlab beradi va ushbu retsept nusxasi retseptning yirtma koreshogi kuchiga ega bo‘ladi.

Davolash-profilaktika muassasalarida bemorning dori vositalarini saqlash

Davolash-profilaktika muassasalarida ambulator sharoitida davolanayotgan bemorlar (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar) tomonidan olib kelingan dori vositalari ularning o‘zlarida saqlanaDavolash-profilaktika muassasalarida statsionar sharoitida davolanayotgan bemorlar (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar) tomonidan olib kelingan va alohida saqlash sharoitlarini talab etmaydigan dori vositalari

ular joylashtirilgan xonada, alohida saqlash sharoit- larini talab etadigan dori vositalari esa ushbu muassasaning muo- laja xonasida saqlanadi.

Davolash-profilaktika muassasalarida bemorning dori vositalarini qo‘llash

Davolash-profilaktika muassasalari tomonidan bevosita bemor (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar) tomonidan olib kelingan dori vositalari ushbu Nizomning 23- bandida belgilangan tartibda qabul qilib olinganidan so‘ng qo‘llaniladi. Davolash-profilaktika muassasasida davolanuvchi bemorga dori vositalari davolovchi shifokor tomonidan tayinlangan usulda har bir dori vositasi uchun belgilangan tibbiyot amaliyotida qo‘llanish yo‘riqnomasiga asosan, ushbu muassasaning ham- shirasi tomonidan qo‘llaniladi.

Dorixona muassasalari tomonidan aholiga dori vositalarini retsept asosida berish.

Dorixona muassasalaridan dori vositalari O‘zbekiston Res- publikasi hududidagi davolash-profilaktika muassasalarining davolovchi shifokorlari tomonidan ushbu Nizomda belgilangan tartibda yozilgan retseptlarga ko‘ra beriladi, shifokor retseptsiz sotiladigan dori vositalari bundan mustasno. Bemor (bemorning qarindoshlari yoki uning sog‘lig‘idan xabar oluvchi boshqa shaxslar) tomonidan dorixona muassasa- laridan qayta olinadigan dori vositalari uchun yangi retsept taqdim etilishi shart. Dorixona muassasasidan beriladigan dori vositalari retseptda yozilgan dori vositalarining miqdori va dozasiga mos kelishi lozim. Retseptda savdo nomi bilan tayinlangan dori vositasi dorixonada mavjud bo‘lmagan hollarda ushbu dori vositasining xalqaro patentlanmagan nomiga asosan, boshqa savdo nomiga ega bo‘lgan dori vositasiga sinonimik almashtirilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994- yil 6- avgustdagi 404-«Respublikada dori-darmonlar va tibbiy buyumlar bilan ta‘minlashni va ularni taqsimlashni yaxshilashga doir kechiktirib bo‘lmaydigan chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qaroriga muvofiq, dorixona muassasalari tomonidan retsept asosida dori vositalari berilganda retsept ushbu muassasaning farmatsevt xodimi tomonidan olib qolinadi, ekstemporal usulida tayyorlanib berilgan dori vositalari esa qo‘shimcha ravishda mazkur Nizomning 6-ilovasida keltirilgan Dorixona muassasasida retseptlarni qayd etish jurnaliga kiritiladi.

Dorixona muassasasining farmatsevt xodimi tomonidan retsept olib qolinganda uning yirtma koreshogiga berilgan dori vositalarining nomi va

seriya raqamlari kiritilib, uning familiyasi, ismi, otasining ismi yozilib, imzosi hamda dorixona muassa- sasining shtampi qo'yilgan holda bemor (bemorning qarindosh- lari yoki ishonchli vakillari)ga davolovchi shifokorga taqdim qilishlik uchun beriladi. Dorixona muassasasi tomonidan dori vositalari «stiker» yoki dori vositasi haqida to'liq ma'lumot (dorixona muassasasining nomi, dori vositasining nomi va seriya raqami)ga ega bo'lgan tovar cheki bilan berilganda retseptning yirtma koreshogini to'ldirish talab etilmaydi. Dorixona muassasasi tomonidan amal qilish muddati bir yilgacha bo'lgan retseptlar asosida dori vositalari berilganida, retseptning orqa qismida dori vositasining miqdori va berilgan sanasi ko'rsatiladi, retseptning yirtma koreshogida esa dori vosita- larining nomi, seriya raqamlarini ko'rsatgan holda dorixona muassasasining shtampi qo'yiladi va bu haqda Dorixona muassa- salari uchun retseptlarni qayd etish jurnaliga qayd qilinadi.

Bunda bemor (bemorning qarindoshlari yoki uning sog'- lig'idan xabar oluvchi boshqa shaxslar)ning dorixona muassasasiga navbatdagi murojaatida oldingi olingan dori vositalari to'g'risidagi yozuvni e'tiborga olgan holda navbatdagi dori vositalarining o'z muddatida berilishiga alohida e'tibor qaratilishi shart. Bir yilgacha amal qiladigan retseptlarning muddati tuga- ganida retsept asosida oxirgi dori vositasini bergan dorixona muas- sasasi tomonidan «Retsept haqiqiy emas» shtampi bosiladi va ushbu muassasada olib qolinadi. Bunda retseptning yirtma kore- shogiga ushbu Nizomning 34-bandida ko'rsatilgan ma'lumotlar kiritilgan holda bemor (bemorning qarindoshlari yoki ishonchli vakillari)ga davolovchi shifokorga taqdim qilishlik uchun qaytarib beriladi.

Retseptda ushbu Nizomga zid ravishda rasmiylashtirilgan yoki bir- biriga nomutanosib dori vositalari ko'rsatilgan bo'lsa, dorixona muassasasi tomonidan unga «Retsept haqiqiy emas» shtampi bosiladi va bekor qilinadi. Bunda bekor qilingan retsept haqidagi ma'lumotlar ushbu Nizomning 7-ilovasida keltirilgan Dorixona muassasasida noto'g'ri yozib berilgan retseptlarni hisobga olish jurnalida qayd etiladi va retseptni bergan davolash- profilaktika muassasasining rahbariga noto'g'ri yozilgan retseptlar to'g'risida xabar beriladi. Retsept blanklarini saqlash va yo'q qilish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994- yil 6-avgustdagi 404-«Respublikada dori-darmonlar va tibbiy buyumlar bilan ta'minlashni va ularni taqsimlashni yaxshilashga doir kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlar to'g'risida»gi qaroriga muvofiq amalga oshiriladi.

12-Mavzu: Dori vositalariga narx belgilash asoslari

Reja:

1. Dori vositalari narxining iqtisodiy mohiyati va shakllanish omillari
2. Narx belgilash strategiyalari va bozor mexanizmlari
3. Dori vositalari narxini davlat tomonidan tartibga solish

Kalit soʻzlar: narx, dori vositalari, bozor iqtisodiyoti, talab va taklif, narx shakllanishi, farmatsevtika bozori, narx siyosati, savdo ustamasi, davlat tartibga solishi, farmatsevtik iqtisodiyot, raqobat, monopolya, dorixona narxlari, ijtimoiy dori siyosati.

Narx iqtisodiyotning muhim kategoriyalaridan biri boʻlib, talab va taklif bilan bir qatorda bozor mexanizmining asosiy vositalaridan hisoblanadi. Narx — tovar qiymatining puldagi ifodasi boʻlib, u mahsulot ishlab chiqarish uchun sarflangan mehnat, xomashyo, material va boshqa xarajatlarni aks ettiradi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida narx shakllanishida qiymat qonuni, talab va taklif qonuni hamda raqobat qonuni muhim ahamiyat kasb etadi. Narxlar nafaqat ishlab chiqarish xarajatlarini qoplash, balki foyda olish, bozorda muvozanatni saqlash va isteʼmolchilar ehtiyojini qondirish vazifalarini ham bajaradi. Narxning asosiy funksiyalariga hisob, ragʻbatlantiruvchi, tartibga soluvchi va taqsimlovchi vazifalar kiradi. Hisob vazifasi ishlab chiqarish va muomala xarajatlarini aniqlash hamda baholashni taʼminlaydi. Ragʻbatlantiruvchi vazifa mahsulot sifatini oshirish, assortimentni kengaytirish va yangi texnologiyalarni joriy qilishni ragʻbatlantiradi. Tartibga soluvchi vazifa talab va taklif oʻrtasidagi muvozanatni taʼminlaydi, taqsimlovchi vazifa esa milliy daromad va foydaning qayta taqsimlanishiga xizmat qiladi.

Dori vositalari boshqa tovarlardan oʻzining ijtimoiy ahamiyati bilan farq qiladi. Ular iqtisodiy mahsulot boʻlish bilan birga inson salomatligini saqlashga xizmat qiluvchi ijtimoiy ahamiyatga ega vositalar hisoblanadi. Shu sababli dori vositalari narxini shakllantirishda nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy omillar ham hisobga olinadi. Dori vositalariga talab odatiy isteʼmol tovarlaridan farqli ravishda insonning fiziologik ehtiyoji bilan emas, kasallik holati bilan belgilanadi. Koʻpincha talabni shifokor tavsiyasi shakllantiradi. Ayrim hollarda, ayniqsa surunkali kasalliklarda, dori vositalariga boʻlgan talab narx oʻzgarishiga kam sezgir boʻladi. Dori vositalari narxiga taʼsir qiluvchi omillar uch guruhga boʻlinadi: talab omillari, taklif omillari va muhit omillari. Talab omillariga aholining daromadi, kasallanish darajasi, mavsumiylik va isteʼmolchilar soni kiradi.

Taklif omillari ishlab chiqarish xarajatlari, xomashyo narxi, transport xarajatlari va ishlab chiqaruvchilar soni bilan bog'liq bo'ladi. Muhit omillariga esa davlat siyosati, soliq tizimi, inflyatsiya va raqobat muhiti kiradi.

Bozor iqtisodiyotida turli bozor modellari mavjud bo'lib, har birining o'ziga xos narx shakllanish mexanizmi mavjud. Chin raqobat bozorida ko'plab sotuvchi va xaridorlar ishtirok etadi hamda alohida sotuvchi narxga sezilarli ta'sir ko'rsata olmaydi. Monopolistik raqobat bozorida mahsulotlar bir-biridan farqlanadi va reklama narx shakllanishiga ta'sir qiladi. Oligopolik bozorda esa bir nechta yirik sotuvchilar faoliyat yuritadi va ulardan birining narx o'zgarishi boshqalariga ham ta'sir ko'rsatadi. Monopoliya sharoitida esa mahsulotni yagona sotuvchi taklif qiladi va narxni mustaqil belgilaydi.

Narx belgilash strategiyasi bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, avvalo narx belgilash maqsadi aniqlanadi. Bu maqsad savdo hajmini oshirish, maksimal foyda olish, bozorda raqobatbardoshlikni saqlash yoki uzoq muddatli foydani ta'minlashdan iborat bo'lishi mumkin. Shundan so'ng narx siyosati ishlab chiqiladi va mos strategiya tanlanadi. Narx belgilashning eng keng tarqalgan usullaridan biri "xarajatlari + foyda" usuli bo'lib, bunda mahsulot tannarxiga ma'lum miqdorda foyda qo'shiladi. Bozorga kirish strategiyasida yangi mahsulot past narxda taklif qilinib, xaridorlarni jalb qilish maqsad qilinadi. "Qaymog'ini olish" strategiyasida esa yangi va innovatsion mahsulotlarga dastlab yuqori narx belgilanadi. Psixologik narx belgilash usulida narxlar xaridor ongiga qulay ta'sir qiladigan shaklda, masalan 4 999 yoki 9 990 so'm tarzida belgilanadi. Raqobatga asoslangan narx belgilashda esa narxlar raqobatchilar faoliyatini hisobga olib shakllantiriladi.

Dori vositalarining narxlarini tartibga solishda davlat muhim rol o'ynaydi. Ko'plab mamlakatlarda hayotiy zarur dori vositalari narxlari davlat tomonidan nazorat qilinadi. Bunda maksimal narxlarni belgilash, savdo ustamalarini cheklash, narxlarni muzlatish kabi usullar qo'llaniladi. Ayrim davlatlarda dori vositalarining qiymati davlat budjeti yoki sug'urta kompaniyalari tomonidan qisman yoki to'liq qoplanadi. "Pozitiv" ro'yxatlarga qiymati davlat tomonidan qoplanadigan dori vositalari kiritiladi, "negativ" ro'yxatlarga esa qoplanmaydigan preparatlar kiritiladi. Bazis narx tizimida davlat ma'lum chegaradagi narxni qoplaydi, ortiqcha qismi esa bemor tomonidan to'lanadi. Dorixonalarda narx siyosatini shakllantirishda xarid narxi, savdo ustamasi, raqobatchilar narxi, talab darajasi va aholining xarid qobiliyati hisobga olinadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida dori vositalariga narx belgilash farmatsevtika

faoliyatining muhim iqtisodiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. To‘g‘ri narx siyosati aholini sifatli, samarali va arzon dori vositalari bilan ta‘minlashda katta ahamiyatga ega. Farmatsevtika sohasida narx belgilash jarayoni nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarga, balki sog‘liqni saqlash tizimining umumiy samaradorligiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli dori vositalarining narxini shakllantirishda davlat, ishlab chiqaruvchi korxonalar, import qiluvchilar hamda dorixona tashkilotlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Har bir bosqichda narx tarkibi aniq hisob-kitob asosida shakllantiriladi va bunda shaffoflik hamda nazorat tizimi muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, ijtimoiy ahamiyatga ega dori vositalarining narxi aholining to‘lov qobiliyatiga mos bo‘lishi zarur.

Dorixona amaliyotida narx belgilash jarayoniga bir qator ichki va tashqi omillar ta‘sir qiladi. Ichki omillarga dorixonaning xarajatlari, xodimlar ish haqi, ijaraga olinadigan bino xarajatlari, saqlash va logistika xarajatlari kiradi. Tashqi omillar esa bozor sharoiti, raqobatchi dorixonalar narxlari, ta‘minot zanjiridagi o‘zgarishlar hamda davlat tomonidan belgilangan cheklovlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli dorixona narx siyosati doimiy ravishda qayta ko‘rib chiqilib, bozor holatiga moslashtirib boriladi. Shuningdek, dori vositalari narxini shakllantirishda ularning farmakologik ahamiyati ham hisobga olinadi. Hayotiy muhim, shoshilinch yordam talab qilinadigan va muqobil preparatlari kam bo‘lgan dori vositalari uchun narx siyosati alohida yondashuvni talab qiladi. Bunday preparatlar ko‘pincha davlat ro‘yxatiga kiritilib, ularning narxi qat‘iy nazorat qilinadi yoki ustama foizi cheklanadi. Bu esa aholining zarur dori vositalaridan uzluksiz foydalanishini ta‘minlashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ham narx belgilash jarayoniga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Zamonaviy axborot tizimlari orqali dori vositalarining bozor narxlarini monitoring qilish, zaxiralarni boshqarish va talabni prognozlash imkoniyati paydo bo‘lmoqda. Bu esa dorixonalarga yanada aniq va tezkor narx siyosatini yuritishga yordam beradi. Elektron tizimlar orqali narxlarning shaffofligi oshib, noqonuniy narx o‘zgarishlarining oldi olinadi.

Xulosa qilib aytganda, dori vositalariga narx belgilash murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u iqtisodiy qonuniyatlar, bozor mexanizmlari va davlat siyosatining uyg‘unlashgan holda amalga oshirilishini talab etadi. To‘g‘ri tashkil etilgan narx siyosati nafaqat farmatsevtika bozorining barqarorligini ta‘minlaydi, balki aholining sifatli va arzon dori vositalariga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

13-Mavzu: Statsionar sharoitda davolanayotgan bemorlarni dori vositalari bilan ta'minlash

Reja:

1. Statsionar sharoitda davolanayotgan
2. Dorixona binosiga qo'yilgan talablar va undagi asbob uskunalardan foydalanish qoidalari
3. Dorixona muassasasidan dori vositalari va tibbiy buyumlarni berish tartibi

Kalit so'zlar: statsionar davolash, bemorlarni dori vositalari bilan ta'minlash, dorixona binosi, farmatsevtik talablar, asbob-uskunalar, dorixona jihozlari, dori vositalarini berish tartibi, tibbiy buyumlar, farmatsevtik xizmat, shifoxona dorixonasi.

Davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi dorixona bemorlarni Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tibbiyotda qo'llashga ruhsat etilgan dori vositalari, tibbiy buyumlar, bog'lov materiallari, sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfeksiya vositalari hamda boshqa mahsulotlar bilan ta'minlash maqsadida tashkil etiladi.

Statsionar sharoitda shifoxonalarda, dispanserlarda, tug'uruqxonalarda va boshqa davolash-profilaktika muassasalarida davolanayotgan bemorlarning dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan ta'minlanishi turli mulk shaklidagi dorixonalar yoki shifoxonalar qoshidagi dorixonalar (shifoxona dorixonasi) orqali amalga oshirilishi mumkin. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi farmatsevtika faoliyatini Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan berilgan litsenziyalar asosida olib boradi va litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat turlaridan boshqa faoliyat bilan shug'ullanishga ruhsat etilmaydi. Davlat tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi, bevosita shifoxona bosh shifokoriga bo'ysunadi, ushbu muassasaning tuzilmaviy tarkibi hisoblanadi va bo'limlari bilan bir xil teng xuquqqa ega bo'ladi. Dorixonaning ish tartibi bosh shifokor tomonidan belgilanadi. Davolash-profilaktika muassasasining ixtisosligi, bemorlarga ajratilgan o'rinlar soni va boshqa ko'rsatkichlariga qarab dorixonaga etarli ishchi o'rinlari ajratiladi. Dorixonada ish o'rinlari soni va oylik maoshlari O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Sog'liqni saqlash vazirligining amaldagi buyruqlari hamda me'yoriy hujjatlar asosida belgilanadi.

Dorixonaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- davolash-profilaktika muassasasi bo‘limlarini ishlab chiqarish korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilgan va ulgurji savdo bilan shug‘ullanuvchi ta‘minotchilardan belgilangan tartibda, shartnoma asosida sotib olingan dori vositalari, bog‘lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfeksiya vositalari hamda tibbiyot buyumlari va boshqa mahsulotlar bilan ta‘minlash;

- harid qilingan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini o‘rnatilgan tartibda dorixonaga kirim qilish va fizik-kimyoviy xossalari qarang saqlash;

- Respublikaga chetdan keltiriladigan va mahalliy dori vositalari ishlab chiqaruvchi korxonalarda mavjud bo‘lgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning turlari hamda narhlari to‘g‘risida ma‘lumotga ega bo‘lish va harid qilish bo‘yicha takliflarni o‘rganish;

- davolash-profilaktika muassasasi bo‘limlaridan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlar uchun talabnomalar qabul qilish;

- qabul qilingan talabnomalar bo‘yicha Sog‘liqni saqlash vazirligining amaldagi buyruqlari asosida belgilangan tartibda dori turlarini tayyorlash, ularni sifatini nazorat qilish, yorliqlash va tegishli bo‘limlarga tarqatish;

- shifoxonaning bo‘limlari va xonalaridagi dori vositalari, bog‘lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfeksiya vositalari va boshqa tibbiy buyumlarning amaldagi me‘yoriy hujjatlar talablari darajasida saqlanishi, ishlatilishini nazorat qilish va yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish choralarini ko‘rish uchun rahbariyatga axborot berish;

- tibbiyot xodimlariga farmatsevtika yangiliklari, dorixonada mavjud bo‘lgan yangi dori vositalari va ularni ishlatilishi haqida axborot berish;

- davolash-profilaktika muassasasi va ehtiyojiga ko‘ra dori vositalari va tibbiy buyumlar zahirasini doimiy ravishda to‘ldirib borish;

- ixtisoslashgan davolash-profilaktika muassasa dorixonalarini uchun O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining buyruqlarida belgilangan tartibda va etarli miqdorda zardob dori vositalari hamda vaksinalar zahirasini tashkil etish;

- davolash-profilaktika muassasasi bo‘limlariga dori vositalari ta‘minotini sifatli va yuqori madaniyat bilan olib borish;

-dorixonada mavjud bo'lgan dori vositalarini saqlashda amaldagi sanitariya qoidalari va me'yorlariga hamda farmatsevtik talablarga rioya qilish. Dorixonaga yuridik shaxslardan muvofiqlik sertifikatini va kerakli ma'lumotlari etarli bo'lmagan hamda talab darajasida rasmiylashtirilmagan hujjatlar asosida dori vositalari va tibbiyot buyumlarini qabul qilish taqiqlanadi. Dorixonaga ishni boshqarish oliy farmatsevtika ma'lumotiga ega bo'lgan va mutaxassisligi bo'yicha kamida 3 yil ishlagan malakali shaxsga ruhsat etiladi. Dorixonaga ish hajmi, ish tartibi va turiga qarab davolash- profilaktika muassasa rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda ish o'rinlari ajratiladi. Xodimlarni ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish davolash- profilaktika muassasa rahbari tomonidan dorixona mudiri bilan kelishilgan holda belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Dorixona mudiri davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda ishga tayinlanadi va ishdan bo'shatiladi, davolash-profilaktika muassasasi rahbariyati va dorixona mudiri o'rtasida moddiy javobgarlik to'grisida shartnoma tuziladi. Dorixona mudiri dorixona ishini tashkil etadi va uning faoliyati uchun javobgar hisoblanadi. Dorixonaning ish tartibi davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda belgilanadi. Farmatsevtika sohasida tugallanmagan oliy ma'lumotli bo'lgan shaxslarning bu sohada o'rta maxsus ma'lumotli bo'lgan xodimlar ishlaydigan lavozimlarda farmatsevtika faoliyati bilan Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilangan tartibda yo'l qo'yiladi. Dorixona xodimlari belgilangan tartibda tibbiy ko'rikdan o'tishlari kerak. Ishlab chiqarish xonalarida va ish o'rinlarida chekish, ovqatlanish, shaxsiy va ishga kerakli bo'lmagan buyumlarni saqlashga ruhsat etilmaydi. Rahbar dorixona xodimlariga qonunchilik bilan kafolatlangan mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoya choralarini ta'minlab berishi kerak. Belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilmaydigan hamda farmatsevtika faoliyati bilan g'ayri qonuniy shug'ullanuvchi shaxslar qonun oldida javobgar hisoblanadi. Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi o'zaro tuzilgan shartnoma asosida farmatsevtika institutlarining talabalari, farmatsevtika kollejarining o'quvchilari, farmatsevtik malakasini oshirish kurslarining tinglovchilari, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boruvchilar uchun ishlab chiqarish amaliyotini o'tkazish markazi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Davolash-profilaktika muassasalari dorixonasining rahbari va xodimlari belgilangan tartibda 5 yilda bir marotaba malaka oshirish kurslarida o‘qishlari kerak.

Dorixona binosiga qo‘yilgan talablar va undagi asbob uskunalardan foydalanish qoidalari

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi alohida qurilgan binoda yoki davolash-profilaktika muassasasiga qarashli binoning bir bo‘lagida alohida blok holda tashkil etilishi mumkin. Dorixona amaldagi me‘yoriy hujjatlarining sanitariya qoidalari va me‘yorlari talabiga mos keladigan hamda dori vositalarni farmatsevtika talablariga asosan saqlanishini ta‘minlaydigan binolarda tashkil etiladi. Dorixonaning umumiy maydoni, xonalar soni va o‘lchamlari shifoxonaning ixtisosi, tuzilishi, faoliyat turi va ish hajmiga qarab belgilanadi. Bunda dorixonaga sanitariya qoidalari va me‘yorlari talablariga mos keladigan, bajaradigan ish hajmiga qarab xonalar ajratiladi hamda kirish-chiqish yo‘llari boshqa bo‘limlardan alohida bo‘ladi. Davolash-profilaktika muassasasi dorixonasi binolari va jihozlanishi, faoliyat yuritish me‘yor va qoidalari SaN PiN №0078-98 bilan tasdiqlangan. Ishlab chiqarish xonalari texnologik jarayonni hisobga olgan holda uzviy ketma-ket bog‘langan bo‘lishi kerak. Dorixonaning ishlab chiqarish xonalari ichki devorlari yuzasi va shiftlari tekis bo‘lishi, ular dezinfeksiyalovchi va yuvish vositalari bilan changdan ho‘llab tozalashga chidamli bo‘lgan materiallar bilan qoplanishi kerak. Jumladan devorlar yuzasini qoplash uchun och rangdagi suvga chidamli emal bo‘yoqlardan, kafellardan foydalanishga ruhsat etiladi. Ushbu xonalarning pollarga plitkalar, kafellar yotqizilishi yoki choklari biriktirilgan lenolium, relin bilan qoplanishi mumkin. Boshqaruv xodimlari va yordamchi xonalarining ichki devorlari yuzasi, shifti va pollarini pardoqlashda boshqa qurilish materiallardan foydalanishga ruhsat etiladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlar omborxonasi sanitariya qoidalari va me‘yorlari talablariga javob berishi kerak, hamda dori vositalari va tibbiyot buyumlarini Sog‘liqni saqlash vazirligining amaldagi buyruqlari, qo‘llanmalari asosida, farmatsevtika talablari darajasida saqlash uchun kerakli mebellar, stellajlar, shkaflar, asboblardan, uskunalardan jihozlangan bo‘lishi kerak. Omborxonalarining yuzasi dezinfeksiyalovchi va yuvish vositalari bilan ho‘llab tozalashga chidamli bo‘lgan materiallar bilan qoplanishi kerak.

Termolabil dori vositalarini saqlash xonasida zarur sharoitlar yaratilgan bo'lishi, bunda xonaga konditsioner, sovutgichlar qo'yilishi, hamda xona havo harorati va namligini o'lchash asbobi (termometr, gigrometr yoki psixrometr) bilan ta'minlanishi kerak. Ushbu o'lchov asbobi poldan 1,5-1,7 metr balanlikda, kirish eshiklari va isitish asboblaridan kamida 3 metr masofada o'rnatiladi va kundalik harorat ko'rsatkichi mahsus daftarda qayd etib boriladi. Daftar to'lgandan so'ng bir yil saqlanadi va o'rnatilgan tartibda yo'q qilinadi. Dorixonada ishlab chiqarish xonalari (assistent xonasi, aseptika bloki) dorixona mebellari, dori turlarini tayyorlashda, aralashtirishda, filtrlashda, qadoqlashda, idishlarga kuyishda, idishlar og'zini berkitishda, sterillashda, sifatini tekshirish va baholashda, yorliqlashda ishlatiladigan asbob-uskunalar, shuningdek o'lchov asboblari, tosh- torozilar, kimyoviy reaktivlar va boshqa kerakli jihozlar bilan ta'minlanishi kerak. Dorixonada ishlatiladigan o'lchov asboblari, tosh- torozilar Davlat qiyoslash markazi tomonidan belgilangan tartibda metrologiya ko'rigidan o'tkazilishi kerak.

Dorixona mebellarining ustki qismi tekis bo'lishi, dori vositalari va kimyoviy moddalar ta'siriga chidamli bo'lishi kerak. Ishlab chiqarish xonalari va omborxonalariga faqat mas'ul xodimlar kirishiga ruhsat etiladi, begona shaxslar kirishi man etiladi. Tozalangan suv olish va idishlarni yuvish xonalari ish hajmiga qarab kerakli asbob-uskunalar bilan jihozlanadi va amaldagi sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga to'liq javob berishi kerak. Dorixonada tozalash ishlarini olib borish uchun ishlatiladigan asbob-anjomlar, dezinfeksiyalovchi va yuvish vositalarini saqlash uchun alohida xona yoki shkaf ajratiladi. Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasiga kirish eshigi oldida idoraviy bo'ysunishi, ish tartibi ko'rsatilgan peshlavha osib qo'yiladi. Dorixona binosi yong'indan xabar beruvchi va tovushli qo'riqlash moslamalari bilan jihozlar bilan ta'minlanishi kerak. Dorixona ish faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, Sog'liqni saqlash vazirligining buyruq va farmoyishlariga hamda boshqa amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida olib boradi. Dorixonada miqdoriy buyum hisobiga olinadigan dori vositalarining ro'yhati Sog'liqni saqlash vazirligining amaldagi buyruqlari asosida tasdiqlanadi va ularning hisobi belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan mahsus jurnallarda olib boriladi. Ushbu jurnallar to'lgandan so'ng amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida saqlanadi va saqlash muddati tugagandan so'ng belgilangan tartibda yo'q qilinadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, va prekursorlarni hisobini olib borish, bo‘limlarga berish, saqlash Sog‘liqni saqlash vazirligining 2001 yil 28 noyabrdagi 527 sonli buyrug‘ining tegishli bandlari talablariga muvofiq olib boriladi. Etil spirtini hisobini olib borish, bo‘limlarga berish, saqlash Sog‘liqni saqlash vazirligining 1999 yil 26 iyuldagi 462 sonli buyrug‘ining talablariga muvofiq olib boriladi.

Dorixonada muassasadan dori vositalari va tibbiy buyumlarni berish tartibi

Davolash-profilaktika muassasalarining bo‘limlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni talabnoma asosida dorixonadan oladi. Talabnomada muassasaning shtampi, muhri bosilgan bo‘lishi hamda rahbarning yoki davolash ishlari bo‘yicha rahbar muvoinining imzosi bilan tasdiqlanadi. Talabnomada dori vositasining nomi, dozasi, turi (tabletkalar, ampulalar, surtma, qalamcha va b.q.), umumiy miqdori va o‘ram turi (quti, flakon va b.q.). Talabnomada dori vositasining nomi lotin tilida yoziladi va qo‘llash usuli ko‘rsatiladi (ichish uchun, in‘eksiya uchun, sirtqi, ko‘z tomchisi va b.q.). Agarda talabnoma (dori vositasi) ma‘lum bir bemor uchun yozilsa, unda bemorning familiyasi, ismi sharifi kasallik varaqa raqami ko‘rsatiladi. Dorixonadan dori vositalari mas‘ul xodim tomonidan davolash-profilaktika muassasa bo‘limi hamshirasiga talabnoma asosida beriladi. Talabnoma ikki nusxada to‘ldiriladi, bittasi dorixonada hisobot uchun olib qolinadi, ikkinchisi berilgan tovar bilan bo‘limga qaytarib beriladi.

Giyohvandlik, psixotrop vositalari, prekursorlarga hamda zaharli moddalar va etil spirtiga alohida-alohida talabnomalar yoziladi. Talabnomada davolash-profilaktika muassasaning shtampi, yumaloq muhri bosilgan bo‘lishi hamda bosh shifokor yoki davolash ishlari bo‘yicha muvoinining imzosi bilan tasdiqlanadi. Ushbu dori vositalari bir marotabalik ishonchnoma asosida beriladi. Davolash-profilaktika muassasa bo‘limlari tomonidan talabnomalar yozish va to‘ldirish Sog‘liqni saqlash vazirligining 2002 yil 26 iyundagi 297 sonli buyrug‘ining III ilovasi- —Dorixonada muassasalaridan dorivositalarini berish tartibi ning tegishli bandlariga muvofiq rasmiylashtiriladi.

Hisob va hisobot

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini O‘zbekiston Respublikasi qonunlari va amaldagi

me'yoriy hujjatlar asosida olib boradi. Davolash-profilaktika muassasa dorixonasida tovar moddiy boyliklarning tezkor va buxgalteriya hisobi belgilagan shakllar bo'yicha amaldagi qonunchilik talablari asosida olib boriladi. Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining ulgurji va chakana narhlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va vakolatli tashkilotlar tomonidan belgilangan tartiblarga muvofiq shakllanadi.

Mehnatni muhofaza qilish va texnika xavfsizligi

Dorixonada mehnatni muhofaza qilish va texnika xavfsizligi ta'minlash uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

- dorixonaning barcha xodimlari mahsus va sanitariya kiyimlari bilan ta'minlanishi;

- mahsus asbob-uskunalar (distillyator, avtoklav, quritish shkafi, elektr, gaz asboblari kabi) bilan ishlovchi barcha xodimlar mahsus tayyorlov kursida o'qishlari va ishlash huquqini beradigan guvohnomaga ega bo'lishlari;

- ish joylarida texnika xavfsizligi va asbob-uskunalar bilan ishlash to'g'risida qo'llanmalar bo'lishi;

- dorixonaning barcha xodimlari dispanserizatsiya va texnika xavfsizligi instruktajidan o'tishi hamda bu to'g'risida dorixonada hujjatlarning to'liq mavjud bo'lishi;

- dorixonada tovar-moddiy boyliklarni talab darajasida saqlash uchun etarli sharoit yaratilishi kerak.

Dorixona faoliyatini tugatish amaldagi qonunchilikka muvofiq belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi ishini tashkil qilish

Davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi dorixona bemorlarni Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tibbiyotda qo'llashga ruxsat etilgan dori vositalari, tibbiy buyumlar, bog'lov materiallari, sanitariya va gigiyena ashyolari, dezinfeksiya vositalari va boshqa tovarlar bilan ta'minlash maqsadida tashkil etiladi.

Statsionar sharoitda shifoxonalarda, dispanserlarda, tug'u-ruqxonalarda va boshqa davolash-profilaktika muassasalarida davolanayotgan bemorlarning dori vositalari hamda tibbiy buyumlar bilan ta'minlanishi turli mulk shaklidagi dorixonalar yoki shifoxonalar

qoshidagi dorixonalar (shifoxona dorixonasi) orqali amalga oshirilishi mumkin.

Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi farmatsevtika faoliyatini Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan berilgan litsenziyalar asosida olib boradi va litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat turlaridan boshqa faoliyat bilan shug'ullanishga ruxsat etilmaydi. Davlat tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi bevosita shifoxona bosh shifokoriga bo'ysunadi, ushbu muassasaning tuzilmaviy tarkibi hisoblanib, bo'limlari bilan bir xil huquqqa ega bo'ladi. Dorixonaning ish tartibi bosh shifokor tomonidan belgilanadi. Davolash-profilaktika muassasasining ixtisosligi, bemorlarga ajratilgan o'rinlar soni va boshqa ko'rsatkichlariga qarab, dorixonaga yetarli ishchi o'rinlari ajratiladi. Dorixonada ish o'rinlari soni va oylik maoshlari O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, Sog'liqni saqlash vazirligining amaldagi buyruqlari hamda me'yoriy hujjatlar asosida belgilanadi.

Dorixonaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- davolashprofilaktika muassasasi bo'limlarini ishlab chiqarish korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilgan va ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi ta'minotchilardan belgilangan tartibda, shartnoma asosida sotib olingan dori vositalari, bog'lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya-gigiyena ashyolari, dezinfeksiya vositalari hamda tibbiyot buyumlari va boshqa tovarlar bilan ta'minlash;
- xarid qilingan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini o'rnatilgan tartibda dorixonaga kirim qilish hamda fizik-kimyoviy xossalari qarang qarab saqlash;
- respublikaga chetdan keltiriladigan va mahalliy dori vositalari ishlab chiqaruvchi korxonalarda mavjud bo'lgan dori vositalari, tibbiy buyumlarning turlari hamda narxlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish va xarid qilish bo'yicha takliflarni o'rganish;
- davolashprofilaktika muassasasi bo'limlaridan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlar uchun talabnomalar qabul qilish;
- qabul qilingan talabnomalar bo'yicha Sog'liqni saqlash vazirligining amaldagi buyruqlari asosida belgilangan tartibda dori turlarini tayyorlash, ularning sifatini nazorat qilish, yorliqlash va tegishli bo'limlarga tarqatish;
- shifoxonaning bo'limlari va xonalaridagi dori vositalari, bog'lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya hamda gigiyena ashyolari, dezinfeksiya vositalari va boshqa

tibbiy buyumlarning amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari darajasida saqlanishi, ishlatilishini nazorat qilish va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish choralarini ko'rish uchun rahbariyatga axborot berish;

- tibbiyot xodimlariga farmatsevtika yangiliklari, dorixonada mavjud bo'lgan yangi dori vositalari va ularning ishlatilishi haqida axborot berish;
- davolash-profilaktika muassasasi ehtiyojiga ko'ra, dori vositalari hamda tibbiy buyumlar zaxirasini doimiy ravishda to'ldirib borish;
- ixtisoslashgan davolash-profilaktika muassasa dorixonalari uchun O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirining buyruqlarida belgilangan tartibda va yetarli miqdorda zardob dori vositalari hamda vaksinalar zaxirasini tashkil etish;
- davolash-profilaktika muassasasi bo'limlariga dori vositalari ta'minotini sifatli va yuqori madaniyat bilan olib borish;
- dorixonada mavjud bo'lgan dori vositalarini saqlashda amaldagi sanitariya qoidalari va me'yorlariga hamda farmatsevtik talablarga rioya qilish.

Dorixonaga yuridik shaxslardan muvofiqlik sertifikatini va kerakli ma'lumotlari yetarli bo'lmagan hamda talab darajasida rasmiylashtirilmagan hujjatlar asosida dori vositalari va tibbiyot buyumlarini qabul qilish taqiqlanadi. Dorixona ishini boshqarish oliy farmatsevtika ma'lumotiga ega bo'lgan va mutaxassisligi bo'yicha kamida 3 yil ishlagan malakali shaxsga ruxsat etiladi. Dorixonaga ish hajmi, ish tartibi va turiga qarab, davolash-profilaktika muassasa rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda ish o'rinlari ajratiladi. Xodimlarni ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan dorixona mudiri bilan kelishilgan holda belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Dorixona mudiri davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda ishga tayinlanadi va ishdan bo'shatiladi, davolashprofilaktika muassasasi rahbariyati hamda dorixona mudiri o'rtasida moddiy javobgarlik to'g'risida shartnoma tuziladi. Dorixona mudiri dorixona ishini tashkil etadi va uning faoliyati uchun javobgar hisoblanadi.

Dorixonaning ish tartibi davolashprofilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda belgilanadi.

Farmatsevtika sohasida tugallanmagan oliy ma'lumotli bo'lgan shaxslarning bu sohada o'rta maxsus ma'lumotli bo'lgan xodimlar

ishlaydigan lavozimlarda farmatsevtika faoliyati bilan Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilangan tartibda yo‘l qo‘yiladi. Dorixona xodimlari belgilangan tartibda tibbiy ko‘rikdan o‘tishlari kerak. Ishlab chiqarish xonalari va ish o‘rinlarida chekish, ovqatlanish, shaxsiy hamda ishga kerakli bo‘lmagan buyumlarni saqlashga ruxsat etilmaydi. Rahbar dorixona xodimlariga qonunchilik bilan kafolatlangan mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoya choralari ta‘minlab berishi kerak. Belgilangan tartibqoidalarga rioya qilmaydigan hamda farmatsevtika faoliyati bilan g‘ayriqonuniy shug‘ullanuvchi shaxslar qonun oldida javobgar hisoblanadi. Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi o‘zaro tuzilgan shartnoma asosida farmatsevtika institutlarining talabalari, farmatsevtika kollejarining o‘quvchilari, farmatsevtlar malakasini oshirish kurslarining tinglovchilari, ilmiy tadqiqot ishlarini olib boruvchilar uchun ishlab chiqarish amaliyotini o‘tkazish markazi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Davolash-profilaktika muassasalari dorixonasining rahbari va xodimlari belgilangan tartibda 5 yilda bir marta malaka oshirish kurslarida o‘qishlari kerak.

Dorixona binosiga qo‘yilgan talablar va undagi asbob-uskunalaridan foydalanish qoidalari. Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi alohida qurilgan binoda yoki davolash-profilaktika muassasasiga qarashli binoning bir bo‘lagida alohida blok holda tashkil etilishi mumkin. Dorixona amaldagi me‘yoriy hujjatlarining sanitariya qoidalari va me‘yorlari talabiga mos keladigan hamda dori vositalarini farmatsevtika talablariga asosan saqlanishini ta‘minlaydigan binolarda tashkil etiladi. Dorixonaning umumiy maydoni, xonalar soni va o‘lchamlari shifoxonaning ixtisosi, tuzilishi, faoliyat turi hamda ish hajmiga qarab belgilanadi. Bunda dorixonaga sanitariya qoidalari va me‘yorlari talablariga mos keladigan, bajaradigan ish hajmiga qarab, xonalar ajratiladi hamda kirish-chiqish yo‘llari boshqa bo‘limlardan alohida bo‘ladi.

Davolash-profilaktika muassasasi dorixonasi binolari va jihozlanishi, faoliyat yuritish me‘yor va qoidalari San PiN № 0078—98 bilan tasdiqlangan. Ishlab chiqarish xonalari texnologik jarayonni hisobga olgan holda uzviy ketma-ket bog‘langan bo‘lishi kerak. Dorixonaning ishlab chiqarish xonalari ichki devorlari yuzasi va shiftlari tekis bo‘lishi, ular dezinfeksiyalovchi hamda yuvish vositalari bilan changdan ho‘llab tozalashga chidamli bo‘lgan materiallar bilan qoplanishi kerak. Jumladan, devorlarning yuzasini qoplash uchun och rangdagi suvga chidamli emal

bo'yoq-lardan, kafellardan foydalanishga ruxsat etiladi. Ushbu xonalarning pollariga plitkalar, kafellar yotqizilishi yoki choklari birlashtirilgan lenoleum, relin bilan qoplanishi mumkin. Boshqaruv xodimlari va yordamchi xonalarining ichki devorlari yuzasi, shifti hamda pollarini pardoqlashda boshqa qurilish materiallaridan foydalanishga ruxsat etiladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlar omborxonasi sanitariya qoidalari hamda me'yorlari talablariga javob berishi kerak va dori vositalari va tibbiyot buyumlarini Sog'liqni saqlash vazirining amaldagi buyruqlari, qo'llanmalari asosida, farmatsevtika talablari darajasida saqlash uchun kerakli mebellar, stellajlar, shkaflar, asboblar, uskunalar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Omborxonada pollarining yuzasi dezinfeksiyalovchi va yuvish vositalari bilan ho'llab tozalashga chidamli bo'lgan materiallar bilan qoplanishi kerak. Termolabil dori vositalarini saqlash xonasida zarur sharoitlar yaratilgan bo'lishi, bunda xonaga konditsioner, sovitgichlar qo'yilishi hamda xona havo harorati va namligini o'lchash asbobi (termometr, gigrometr yoki psixrometr) bilan ta'minlanishi kerak. Ushbu o'lchov asbobi poldan 1,5—1,7 metr balandlikda, kirish eshiklari va isitish asboblaridan kamida 3 metr masofada o'rnatiladi hamda kundalik harorat ko'rsatkichi maxsus daftarda qayd etib boriladi. Daftar to'lgandan so'ng bir yil saqlanadi va o'rnatilgan tartibda yo'q qilinadi. Dorixonada ishlab chiqarish xonalari (assistent xonasi, aseptika bloki) dorixonada mebellari, dori turlarini tayyorlashda, aralashtirishda, filtrlashda, qadoqlashda, idishlarga quyishda, idishlar og'zini berkitishda, sterillashda, sifatini tekshirish va baholashda, yoriqlashda ishlatiladigan asbob-uskunalar, shuningdek, o'lchov asboblari, tosh-tarozilar, kimyoviy reaktivlar va boshqa kerakli jihozlar bilan ta'minlanishi kerak. Dorixonada ishlatiladigan o'lchov asboblari, tosh-tarozilar Davlat qiyoslash markazi tomonidan belgilangan tartibda metrologiya ko'rigidan o'tkazilishi kerak. Dorixonada mebellarining ustki qismi tekis, dori vositalari va kimyoviy moddalar ta'siriga chidamli bo'lishi kerak. Ishlab chiqarish xonalari va omborxonalariga faqat mas'ul xodimlar kirishiga ruxsat etiladi, begona shaxslar kirishi man etiladi.

Tozalangan suv olish va idishlarni yuvish xonalari ish hajmiga qarab, kerakli asbob-uskunalar bilan jihozlanadi hamda amaldagi sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga to'liq javob berishi kerak. Dorixonada tozalash ishlarini olib borish uchun ishlatiladigan asbob-anjomlar, dezinfeksiyalovchi va yuvish vositalarini saqlash uchun alohida

xona yoki shkaf ajratiladi. Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasiga kirish eshigi oldida idoraviy bo'ysunishi, ish tartibi ko'rsatilgan pesh lavha osib qo'yiladi. Dorixona binosi yong'indan xabar beruvchi va tovushli qo'riqlash moslama jihozlari bilan ta'minlanishi kerak. Dorixona ish faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, Prezident Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, Sog'liqni saqlash vazirining buyruq va farmoyishlari hamda boshqa amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida olib boradi.

Dorixonada miqdoriy buyum hisobiga olinadigan dori vositalarining ro'yxati Sog'liqni saqlash vazirining amaldagi buyruqlari asosida tasdiqlanadi va ularning hisobi belgilangan tartibda rasmiy- lashtirilgan maxsus jurnallarda olib boriladi. Ushbu jurnallar to'lgandan so'ng amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida saqlanadi va saqlash muddati tugagandan so'ng belgilangan tartibda yo'q qilinadi. Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar- ning hisobini olib borish, bo'limlarga berish, saqlash Sog'liqni saqlash vazirining 2001-yil 28-noyabrdagi 527-buyrug'ining tegishli bandlari talablariga muvofiq olib boriladi. Etil spirtining hisobini olib borish, bo'limlarga berish, saqlash Sog'liqni saqlash vazirining 1999-yil 26-iyuldagi 462-buyrug'i talablariga muvofiq olib boriladi.

Dorixona muassasasidan dori vositalari va tibbiy buyumlarni berish tartibi. Davolash-profilaktika muassasalarining bo'limlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni talabnoma asosida dorixonadan oladi. Talabnomada muassasaning shtampi, muhri bosilgan bo'lishi va u rahbar yoki davolash ishlari bo'yicha rahbar muovinining imzosi bilan tasdiqlanadi. Talabnomada dori vositasining nomi, dozasi, turi (tabletkalar, ampula, surtma, qalamcha va boshq.), umumiy miqdori va o'ram turi (quti, flakon va boshq.) yoziladi. Talabnomada dori vositasining nomi lotin tilida yoziladi va qo'llash usuli ko'rsatiladi (ichish uchun, inyeksiya uchun, sirtqi, ko'z tomchisi va boshqalar). Agar talabnoma (dori vositasi) ma'lum bir bemor uchun yozilsa, unda bemorning familiyasi, ismi, sharifi, kasallik varaqasi raqami ko'rsatiladi. Dorixonadan dori vositalari mas'ul xodim tomonidan davolash-profilaktika muassasa bo'limi hamshirasiga talabnoma asosida beriladi. Talabnoma ikki nusxada to'ldiriladi, bittasi dorixonada hisobot uchun olib qolinadi, ikkinchisi berilgan tovar bilan bo'limga qaytarib beriladi.

Giyohvandlik, psixotrop vositalari, prekursorlarga hamda zaharli moddalar va etil spirtiga alohida-alohida talabnomalar yoziladi.

Talabnomada davolash-profilaktika muassasasining shtampi, yumaloq muhri bosilgan bo‘lishi hamda bosh shifokor yoki davolash ishlari bo‘yicha muovinning imzosi bilan tasdiqlanadi. Ushbu dori vositalari bir martalik ishonchnoma asosida beriladi. Davolash-profilaktika muassasa bo‘limlari tomonidan talabnomalar yozish va to‘ldirish Sog‘liqni saqlash vazirining 2002-yil 26-iyundagi 297-buyrug‘i 3-ilovasi — «Dorixona muassasalaridan dori vositalarini berish tartibi»ning tegishli bandlariga muvofiq rasmiylashtiriladi.

Davolash-profilaktika muassasalari va aholini dori vositalari ta‘minoti bo‘yicha nazorat qiluvchi faoliyatdagi hay‘at

Davolash-profilaktika va dorixona muassasalarining dori preparatlarga bo‘lgan ehtiyojini ilmiy asosda ta‘minlash, rejalash- tirish, to‘g‘ri taqsimlash va ularni qo‘llash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan respublika davolash-profilaktika muassasalarini dori vositalari va tibbiy asbob-uskunalarini sotib olish, taqsimlash va ulardan unumli foydalanishni nazorat qiluvchi doimiy komissiya tuzilgan. Komissiya tarkibiga O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining xodimlari, «Dori-darmon» AK, Dori vositalari va tibbiy texnik sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi boshlig‘i, tibbiyot institutlarining bosh mutaxassislari, davolash-profilaktika muassasalarining yetakchi mutaxassislari kirishadi. Hay‘atni O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirining birinchi muovini boshqaradi. Doimiy ish ko‘radigan hay‘at o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Farmoyishlariga, boshqa qonunchilik hujjatlariga, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirining buyruq va farmoyishlariga amal qiladi.

Hay‘at aholining kasallanish dinamikasini, tibbiyot maskanlaridagi kasallik o‘rinlari, dorixonalar va boshqa ko‘rsatkichlar bilan ta‘minlashni hisobga olgan holda dori vositalari haqiqiy iste‘molining natijalari tahlilini ko‘rib chiqadi. Bu ko‘rsatkichlarni istiqbolli asosda ijtimoiy-demografik, iqlimiy va boshqa omillarni hisobga olib, dori vositalarining joriy va kelajakdagi ehtiyoji bo‘yicha hay‘at o‘z tavsiyanomalarini chiqaradi. U yangi preparatlarning ehtiyoji bo‘yicha tavsiyanomalarni muhokama qilib, kam samarali, eskirgan preparatlarni ro‘yxatdan chiqarish haqida respublika Sog‘liqni saqlash vazirligiga asoslangan takliflar beradi. Shuningdek,

1. Dori vositalari va tibbiy asbob-uskunalariga bo'lgan talabni o'rganadi va buyurtma tuzadi. Kerak bo'lganda, soha bo'yicha yetakchi mutaxassislar jalb etilishi mumkin.

2. Dori vositalari va tibbiy asbob-uskunalarni sotib olishda va qabul qilishda ishtirok etadi. Ta'minotchilardan faqat respublika hududida qo'llanishi ruxsat etilgan dori vositalari Davlat reyestriga kiritilgan hamda sifati vakolatlangan nazorat-tahlil laboratoriyalarida nazoratdan o'tkazilgan dori-darmonlarning xarid qilini-shini nazorat qiladi. Dori vositalariga bo'lgan talabni aniqlashdan tashqari, hay'at dori vositalarini ratsional taqsimlash bo'yicha ham katta ish olib boradi. Shu maqsadda onalar va bolalar davolash-profilaktika yordamining bosh boshqarmalari birgalikda davolash-profilaktika bazalarini aniqlab, ularda yangi dori vositalarini tibbiyot amaliyotida qo'llashda, tibbiyot xodimlariga ular haqida keng axborot berish, cheklangan miqdorda kelgan dori vositalarini ko'rib chiqib va koeffitsiyent bo'yicha ularni taqsimlash uchun o'z tavsiyalarini beradi.

1. Doimiy faoliyatdagi hay'at tomonidan budjet, budjetdan tashqari, muruvvat, kredit va tender asosida olingan barcha dori vositalari va tibbiy anjomlarni saqlash amalga oshiriladi. Dori preparatlarining sifati, zararsizligi, ularni to'g'ri qo'llashda aholiga qulaylik tug'dirish maqsadida respublikada ishlab chiqarilgan va xorijdan keltirilgan dorilarning sifat tahlilini o'tkazishning yagona davlat tizimini komissiya a'zolari ishlab chiqishadi.

2. Taqsimot vaqtida bo'limlarning dori vositalariga bo'lgan haqiqiy talablarini hisobga olib, shu bilan birga, birinchi navbatda, quyidagi bo'limlarga taqsimlansin: shoshilinch tibbiy yordam bo'limlariga, reanimatsiya neonatal-tibbiy yordam bo'limlariga, tug'uruq bo'limlariga, bo'limlardagi shoshilinch postlarga, dori vositalari va tibbiy asbob-uskunalarining harakatsiz turib qolish hollariga chek qo'yib, ular qayta taqsimlanadi.

3. Davolash muassasalari ichki dorixonalarida va bo'limlarida miqdoriy hisob yuritiluvchi dori vositalari va tibbiy asbob-uskunalarining qoldig'ini aniqlash hamda ular bo'yicha hisobning to'g'ri yuritilishini tekshiradi. Bundan tashqari, komissiya dori vositalarini va tibbiyot buyumlarini sotishda savdo ustamasini ham nazorat qilib turadi. Giyohvand, psixotrop dori vositalari va prekurslarning saqlanishi, hisobining yuritilish va maqsadga muvofiq ishlatilishi ustidan doimiy nazorat o'rnatadi. Giyohvand dori vositalarining olinish hisobining

yuritilishi, bemorlarga to'g'ri tayinlanishi va maqsadga muvofiq ishlatilishi hamda amaldagi qoldig'ini aniqlash bo'yicha davolash muassasasi dorixonasida va bo'limlarda har oyda kamida bir marta tekshiruv o'tkazilishi kerak. Yilning har choragida qilingan ishlar bo'yicha hisobot tayyorlash va ularni yuqori tashkilotlarga topshirish shart.

Shifoxonalararo dorixonalar faoliyati

Davolash-profilaktika va boshqa tibbiyot muassasalarini dori-darmonlar bilan ta'minlashni yanada yaxshilash maqsadida shifoxonalararo dorixonalar tashkil etiladi. Bunday dorixonalarga davolash-profilaktika muassasalari, sog'liqni saqlash tarmoqlari, maorif va ijtimoiy ta'minot, sanitariya-profilaktika va boshqa muassasalar birlashtiriladi.

Bu dorixonalar aholiga dori-darmonlar bilan xizmat qilmaydi. Ular o'z faoliyatida yuqori tashkilotning farmoyishi, ko'rsatmalari va nizomlariga amal qiladi. Bu dorixonalar «Dori-darmon» aksiyadorlik kompaniyasi tomonidan tashkil etiladi va o'z ishini sog'liqni saqlash idoralari bilan keng aloqada olib boradi. Shifoxonalararo dorixonalar birlashtirilayotgan DPMLardagi o'rinlar soni kamida 500, kichik aholi punktlarida esa 100—500 gacha o'rinlar soni bo'lganda tashkil etiladi.

Shifoxonalararo dorixonalarning asosiy vazifasi quyidagilardan iborat:

- o'ziga birlashtirilgan shifoxonalarni dori vositalari va dorixona assortimentidagi tibbiyot mollari bilan ta'minlash;
- shifoxonalar faoliyatiga ixtisosiga ko'ra, ularning dori-darmonlarga va boshqa tibbiyot mollariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash;
- birlashtirilgan shifoxonalarni shifokorlari bilan uzviy aloqada bo'lib, ularga dorixonada mavjud dori vositalari va tibbiyot mollari haqida ma'lumot berish;
- o'z vaqtida topshiriqlarni bajarish, davlat intizomiga qat'iy rioya qilish.

O'ziga yuklatilgan vazifalarni bajarish uchun dorixona quyidagi funksiyalarini amalga oshiradi:

- shifoxonalarni o'z vaqtida dori-darmonlar, tibbiyot buyumlari bilan ta'minlash;
- birlashtirilgan shifoxonalar talabnomalari asosida dori tayyorlab, sifatini nazorat qilish;

- shifoxona bo‘limlarida dori vositalari va tibbiyot mollarining to‘g‘ri saqlanishini va sarflanishini nazorat qilish;
- shifoxonadagi shifokorlarga dorixonada mavjud dori vositalari, ularning farmakologik ta‘sir dozasi haqida ma‘lumot berish;
- farmatsevtik va sanitariya talablariga rioya qilish;
- belgilangan tartibda va muddatlarda hisobotlar tuzib, yuqori tashkilotlarga topshirish;
- mehnatni ilmiy asosda tashkil etish.

Shifoxonalararo dorixonalar shifoxona rahbariyatiga bo‘limlarda dori vositalarini taqsimlashi, ishlatilishi, saqlashni, hisobini olib borishini yaxshilash yuzasidan takliflar bildirish huquqiga ega. Ishlab chiqarish faoliyatiga ko‘ra, bu dorixonalarining DPM dorixonalari bilan farqi juda katta. Ularda tayyorlangan dorilarning salmog‘i yuqori. Bunday dorixonalarda yakka tartibda tayyorlanadigan dorilarning asosiy qismi suyuq dorilar, ya‘ni inyeksion eritmalarini tashkil etadi. Shifoxonalararo dorixonalaridagi retseptura, asosan, biriktirilgan DPMning xiliga bog‘liq bo‘ladi, ayrim hollarda bu dorixona retsepturasining 80—90 % ini suyuq dorilar va inyeksiya uchun ishlatiladigan eritmalar tashkil qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirining 2001-yil 4-oktabrdagi 444-buyrug‘iga asosan tasdiqlangan «Sog‘liqni saqlash vazirligi tasarrufidagi DPM dorixonalarida steril dorilar tayyorlashni tartibga solish to‘g‘risida»gi ko‘rsatmalar berildi. Statsionar davolash-profilaktika muassasalarida budget hisobiga sotib olingan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini taqsimlash hisobini olib borish, ishlatish O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 1999-yil 18-fevralda 639-raqam bilan ro‘yxatga olingan.

Shifoxonalararo dorixonalarda dori vositalari va tibbiyot buyumlarini berish, hisobga olish, nazorat qilish Sog‘liqni saqlash vazirligi ko‘rsatmalariga binoan olib boriladi. Dorixona shifoxonalariga dori vositalarini va tibbiyot buyumlarini talabnomalar asosida beradi. Bu talabnoma davolash muassasasi rahbari imzosi bilan tasdiqlangan bo‘lib, har bir bo‘lim uchun alohida ishonchnoma rasmiylashtiriladi.

Shifoxonalararo dorixonalarining tashkiliy tuzilishi ochiq turdagi dorixonalardan farq qilib, o‘ziga biriktirilgan shifoxonalaridagi o‘rinlar soniga bog‘liq. Agar biriktirilgan shifoxonalaridagi o‘rinlar soni 1000 tagacha bo‘lsa, bitta mustaqil retseptura ishlab chiqish bo‘limi bo‘ladi. Bu dorixonalar tibbiyot tovarlarining to‘liq saqlanishini ta‘minlash uchun yorug‘ va quruq binolarda joylashishi lozim. Ular o‘z tarkiblarida ishlab

chiqaruvchi va yordamchi xonalariga ega bo'lishi lozim. Bunda ishlab chiqaruvchi xonalar sifatida assistentlar xonasi, aseptik blok, farmatsevtik tahlil xonasi, tibbiyot tovarlarini saqlash xonasi, davolash muassasalarining buyurtmalarini komplektlash (jamlash), tayyorlangan buyurtmalarni berish xonalari, idishlarni yuvish va dezinfeksiyalash xonasi hamda boshqalar tashkil qiladi. Dorixonalar o'zlariga yuklatilgan asosiy vazifalarni o'z vaqtida sifatli bajarish uchun ular jihozlar, apparat-qurilmalar, asbob- uskunalar, reaktivlar, dori-darmonlar va yangi texnika vositalari bilan ta'minlanishi zarur. Bu dorixonalar shtatidagi xizmatchilar soni turli reglamentlar bo'yicha tavsiya xarakteriga ega bo'lib, u birlashtirilgan davolash-profilaktika muassasasining ixtisosiga va undagi o'rinlar soniga bog'liq bo'ladi.

Shifoxonalararo dorixonalar iste'molchilarni dori-darmonlar bilan o'z vaqtida to'liq ta'minlashni tashkil qilish maqsadida ulardan talabnomalar qabul qilib olish va buyurtmalar asosida tarqatish vaqtida belgilab oladilar. Davolash muassasalari dorixonada olgan dori-darmon va tibbiyot buyumlari uchun bankdan naqd pulsiz hisob-kitob qiladi. Tarkibida giyohvand moddalar saqlagan dori vositalari uchun yozilgan talabnomalar shifoxonalararo dorixonada 5 yil, nomi bo'yicha miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari uchun yozilgan talabnomalar 1 yil davomida saqlanadi. Shifoxonalararo dorixonani oliy ma'lumotli farmatsevt boshqaradi. U shu dorixonada birlashtirilgan davolash muassasalarini o'z vaqtida sifatli dori-darmon va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlash vazifasini bajaradi.

Nazorat-tahlil laboratoriyasi

Dori vositalarining sifatini nazorat qilish bo'yicha laboratoriya yoki markazlar O'zbekiston Respublikasi dori vositalari va tibbiy texnika sifatini ta'minlovchi nazorat-ruxsatnoma tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi. Dori vositalarining sifatini nazorat qilish bo'yicha vakolatli laboratoriyalarning asosiy qismi sog'liqni saqlash muassasasi hisoblanib, ishlab chiqarish faoliyati bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi Dori vositalari va tibbiy texnikaning sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga, moliya- viy ishlar bo'yicha hududiy davlat organlariga bo'ysunadi. Laboratoriya o'z faoliyati O'zbekiston Respublikasi Qonun- lari, qarorlari, Sog'liqni saqlash vaziri buyruqlari, yo'riqnomalari va boshqa me'yoriy hujjatlarga amal qiladi. Laboratoriyaning tashkiliy tuzilishi va xodimlarning shtati asosiy

vazifalariga, bajariladigan ish hajmiga va amaldagi mehnat qonunchiligiga muvofiq ravishda aniqlanadi.

Laboratoriya unga yuklatilgan vazifalarning bajarilishini va xodimlar mehnat faoliyatining xavfsizligini ta'minlovchi, shu- ningdek, loyihalashtirishning qurilish me'yorlari talablariga javob beruvchi binoda joylashgan bo'lishi kerak. Laboratoriya yuridik shaxs hisoblanadi, uning moliyaviy mablag'larni saqlash va barcha turdagi hisob-kitob, kredit va kassa operatsiyalarini amalga oshirish maqsadida bankda mustaqil balansi, hisob va boshqa hisob raqamlari bo'ladi; alohida mulkka, nomi va rekvizitlari keltirilgan shtamp va muhrga egadir.

Laboratoriya ish faoliyatini yuritish uchun DV va TTSN bosh boshqarmasi va «O'zstandart» agentligi akkreditatsiyasidan o'tgan va litsenziya olgan bo'lishi kerak.

Asosiy vazifasi. Laboratoriya dori vositalari va tibbiy texnika sifati bo'yicha davlat nazorati ro'yxatga olingandan keyingi hamda davomli nazoratni o'tkazadi.

Laboratoriya asosiy faoliyatiga muvofiq ravishda quyidagi vazifalarni bajaradi:

- tasdiqlangan me'yoriy hujjatlarga muvofiq, dori vositalarini sertifikatlashtirish va tanlab nazorat qilishni amalga oshiradi;
- dorixona muassasalari va tashkilotlarida tarkibida yurak glikozidlari saqlovchi dori vositalari hamda dorivor o'simlik xomashyolarining biologik sifati nazoratini amalga oshiradi.

Agar laboratoriyaning mikrobiologik xizmati mavjud bo'lsa, dorixonalarda tayyorlangan steril dori vositalari, tozalangan suv hamda idish va qadoqlash vositalaridan olingan yuvindilarning mikrobiologik tekshiruvini o'tkazadi. Sifatsiz dori vositalari aniqlangan hollarda tezlikda bu dori vositalarining sotilishini to'xtatib turish kerakligi haqidagi xulosani bosh boshqarmaga taqdim etadi. Shartnoma asosida belgilangan tartibda farmatsevtik faoliyat yuritish uchun litsenziyaga ega yuridik shaxslardan kelgan dori vositalari sifatini tekshiradi va sertifikatlar beradi. Zarur holatlarda dorixona muassasalari va korxonalariga farmatsevtik faoliyat uchun litsenziya berish yoki litsenziya berishni asoslangan holda rad etish haqida xulosa chiqarish uchun litsenzion hay'at ishida ishtirok etadi.

Nazorat-tahlil laboratoriyasi dori vositalarining sifat nazoratini amalga oshiruvchi tashkilot hisoblanadi. Bu qator nazorat-tahlil

laboratoriyalari O‘zbekiston Respublikasi «Dori-darmon» davlat aksiyadorlik birlashmalari qoshida, shuningdek, viloyat

«Dori-darmon» aksiyadorlik birlashmalari qoshida faoliyat yuritadi. Ushbu nazorat-tahlil laboratoriyalari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- aksiyadorlik dorixona muassasalarida tayyorlangan dori vositalarining sifatini nazorat qilish;
- aksiyador dorixonalarning faoliyatini dori vositalarining sifatini nazorat qilish bo‘yicha tashkiliy-uslubiy boshqarish;
- aksiyador dorixonalarni reaktivlar, titrlangan eritmalar bilan ta‘minlash, ularning saqlanishi va ishlatilishini nazorat qiladi;
- yilning har choragida dorixonalarda tozalangan suv, tez eskiruvchi va noturg‘un vositalarining sifatini nazorat qiladi.

Yuqoridagi vazifalarni bajarish uchun laboratoriya talabga javob beruvchi ish joylariga ega va zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlangan bo‘lishi kerak. Nazorat-tahlil laboratoriyalarining asosiy xonalariga quyidagilar kiradi:

- tahliliy zal – kimyoviy tahlillarni o‘tkazish uchun mo‘ljallangan asosiy ishlab chiqarish xonasi. Zal tahliliy stollar, mo‘rili javonlar, titrlangan eritmalar uchun aylanma taglik, idish va reaktivlar saqlash uchun javonlar, shtativlar, o‘lchov idishlari va h.k.lar bilan ta‘minlangan bo‘ladi;
- tortish xonasi – tahlil tarozilari bilan jihozlangan bo‘ladi;
- fizik-kimyoviy tahlil asboblari xonasi (optika xonasi) – refraktometr, fotokolorimetr, potensiometr, spektrofotometr va boshqa asboblari bilan jihozlangan bo‘ladi;
- biologik tahlil o‘tkazish xonasi yoki mustaqil boks (katta laboratoriyalar mavjud);
- idishlar, buretkalar, pipetkalarini yuvish xonasi;
- laboratoriya mudiri xonasi. Bu xonada dori vositalarining yo‘riqnomalari kartotekasi, so‘rovnomalar va maxsus adabiyotlar uchun javonlar, tahlillar bo‘yicha qo‘llanmalar kartotekasi joylashgan bo‘ladi;
- uslubiy xona (katta laboratoriyada);
- xodimlar xonasi;
- tez alanganuvchi moddalarni saqlash va tez portlovchi suyuqliklar g‘amlamasi uchun omborxonasi.

14-Mavzu: Farmatsevtika bozorida ulgurji savdo faoliyatini tashkil etish

Reja:

1. Ulgurji savdo faoliyatini tashkil etish
2. Distribyutorlarning (ulgurji tashkilotlarning) asosiy vazifalari

Kalit soʻzlar: farmatsevtika bozori, ulgurji savdo, distribyutorlar, dori vositalari taʼminoti, logistika, farmatsevtik mahsulotlar, omborxonalar tizimi, taqsimot, farmatsevtik nazorat, savdo faoliyati.

Ulgurji farmatsevtika bozori — bu mahsulotlarni kelgusida qayta realizatsiya qilish, ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun foydalanish yoki tizimli taqsimlash maqsadida xarid qiluvchi korxonalar va xususiy tadbirkorlar oʻrtasidagi iqtisodiy munosabatlar maydonidir. Ushbu bozorning asosiy ishtirokchilari ishlab chiqaruvchi zavodlar, yakuniy isteʼmol boʻgʻinlari (dorixonalar, shifoxonalar) hamda ular oʻrtasida koʻpriki vazifasini oʻtovchi **farmatsevtik distribyutorlardir**.

Ulgurji savdoning zaruriyati va oʻrni: Farmatsevtika sanoatida ulgurji boʻgʻinga boʻlgan ehtiyoj quyidagi omillar bilan izohlanadi: ishlab chiqarish korxonalarining geografik jihatdan notekis joylashuvi; Zavodlarning tor doiradagi maxsus mahsulotlar ishlab chiqarishga ixtisoslashgani.

Ulgurji savdo zavodlardagi tor assortimentni chakana savdo talablariga moslashtiradi va tovar aylanishini tezlashtiradi. Bu jarayonda mahsulot isteʼmolchiga yetib borguncha bir necha marta oldi-sotdi obʼekti boʻlishi mumkin.

Bozorni tartibga solishdagi roli: Ulgurji savdo tizimi moddiy resurslarni boshqarishning eng samarali vositasidir. U: Zaxiralarning meʼyordan ortib ketishini kamaytiradi; Hududlardagi dori tanqisligini (defitsit) bartaraf etadi; Talab va taklif muvozanatini taʼminlovchi axborot va tovar oqimlarini muvofiqlashtiradi.

Ulgurji farmatsevtik tashkilotlar faoliyati, dorixona omborxonalarida tovarlar harakatini tashkil qilish

Dorixona tovarlarini tarqatish tizimida ulgurji vositachilar- ning asosiy vakili ulgurji savdo tashkilotlari hisoblanadi.

Yevropa Hamjamiyati komissiya kengashining 1992-yil 31-martdagi direktivasi «Inson uchun dori vositalarini ulgurji sotish

qoidalarida dori vositalarini aholiga berishdan tashqari, sotib olish, saqlash, ta'minlash va eksport qilish bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarning barchasi dori vositalarining ulgurji savdosini belgilaydi. Ulgurji sotuvchilar ma'lum geografik ko'lam aholisining talablarini qondirish uchun kerakli dori vositalari assorti-mentining mavjudligi bilan hamda izohlangan joyga qisqa muddatda talab qilingan dori vositalarini yetkazishga kafolat berishi kerak.

Hozirgi vaqtda qator rivojlangan mamlakatlarda ulgurji sotish amaliyotining qoidalarini (*GDP—Good Distribution Practice*) mavjud. Ushbu hujjatda tovar harakatining har bir bosqichida dori vositalari sifatini, qayd qilinishini, saqlash talablarini bajara oladigan, yetkazib berish kafolatini va boshqalarni ta'minlab beradigan tegishli ulgurji savdoning asosiy negizlari belgilangan. Ushbu hujjat dori vositalarining ulgurji savdosi bilan shug'ullanuvchi xodimning bilim darajasi va tajribasiga qo'yilgan talablarni ham o'z ichiga olgan. Ulgurji sotish jarayonida zarur bo'lgan asosiy hujjatlar sanab o'tilgan bo'lib, ular dori vositalarining harakatini aks ettiruvchi, turli xil logistik jarayonlarini izohlay-digan buyurtmalar, yo'riqnomalardir.

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirining 2002-yil 16-dekabrda 547-buyrug'i bilan tasdiqlangan ulgurji standart (O'St TST 42-03:2002)ga binoan, dori vositalari ulgurji savdo korxonalariga O'zbekiston Respublikasining «Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida»gi Qonuni talablari asosida dori vositalari ulgurji savdosi bilan shug'ullanadigan tashkilotlar kiradi.

Tovar harakatining kanallari (logistik kanallar)ning asosiy qismini ulgurji savdo tashkilotlari tashkil etadi.

Ulgurji savdoni amalga oshirishda quyidagi vazifalar ko'zda tutilib, rejalashtiriladi:

- tovar zaxiralarini ko'paytirish va saqlash;
- dori vositalari ishlab chiqaruvchilaridan keladigan moddiy oqimni oxirgi iste'molchilar uchun tovar oqimiga qaytadan tuzish;
- dori vositalarining yuklash hajmini yiriklashtirish;
- servis sifatini yaxshilash.

Ulgurji savdo korxonasi-tashkilotlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish litsenziyasiga ega bo'lgan ishlab chiqaruvchilardan, boshqa ulgurji savdo korxonasi va tashkilotlaridan hamda o'rnatilgan tartib asosida ro'yxatga olingan chet el firmalaridan yetkazib beriladigan dori vositalarini sotib olish huquqiga ega.

Ulgurji savdo korxonalari xususiy farmatsevtika amaliyoti bilan shug'ullanish litsenziyasiga ega bo'lgan boshqa ulgurji savdo korxonalariga, ishlab chiqarish maqsadi uchun ishlab chiqaruvchi korxonalariga, dorixona muassasalariga dori vositalari sotishi mumkin.

Faqat o'rnatilgan tartibda ro'yxatga olingan dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya-gigiyena ashyolari O'zbekiston Respublikasi hududida sotilishi mumkin. Dori vositalari bilan ulgurji savdoni O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan o'rnatilgan tartibga ko'ra, ma'lum faoliyat turiga berilgan litsenziya asosida amalga oshirish mumkin. Litsenziya, uni bergan organ haqidagi ma'lumot tanishib chiqishga qulay joyda o'rnatilgan bo'lishi kerak. Ulgurji savdo korxonasi tovar harakatining asosiy vazifasini, mustaqil ravishda yoki distributerning bo'linmalari sifatida faoliyat ko'rsatadigan dorixona omborlari bajaradi. Omborxonalar kelib tushgan tovarlarni qabul qilish, joylashtirish va saqlash qoidalariga rioya qilgan holda iste'molchilarga berish uchun mo'ljallangan bo'ladi. Dorixona omborining asosiy vazifasiga: dorixona, davolash- profilaktika muassasalari va boshqa tashkilotlarga sifati va amaldagi qonunchilikning hamma talablariga javob beradigan dori vositalari, tibbiy buyumlar, dorixona jihozlari hamda inventarlarni qabul qilish, saqlash va berish kiradi.

Dorixona ombori asosiy vazifalariga muvofiq, quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- ta'minotchilar bilan shartnomalarni tuzish;
- dorixona assortimentiga mos tovarlar va tibbiyot buyumlarini sotib olish;
- da'vo va izlanish ishlarini olib borish;
- iste'molchilar tomonidan shartnoma majburiyatlari bajarilishini nazorat qilish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlarini ishlab chiqaruvchilardan sifati, miqdori va qiymati bo'yicha qabul qilishni amalga oshirish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlarini fizik-kimyoviy xususiyatlari hamda DF talablarini hisobga olgan holda ularning saqlanishini tashkil qilish;
- farmatsevtik, parafarmatsevtik va boshqa tovarlarni hisobga olish hamda berish tartibiga qat'iy rioya qilishni tashkil qiladi.

Distribyutorlarning (ulgurji tashkilotlarning) asosiy vazifalari:

1. **Logistika va logistik boshqaruv:** Ishlab chiqaruvchi va dorixona o'rtasidagi masofani qisqartirish, yirik partiyalardagi yuklarni qabul qilib, ularni chakana tarmoq uchun qulay bo'lgan kichik hajmlarda yetkazib berish.

2. **Sifat kafolati va nazorati:** Chakana savdoga chiqishidan oldin dori vositalarining standartlarga muvofiqligini qat'iy tekshirish.

3. **Iqtisodiy barqarorlik:** Katta hajmdagi xaridlar evaziga ishlab chiqaruvchidan chegirmalar olish va shu orqali bozordagi narxlar keskinlashuvining oldini olish.

4. **Moliyaviy ko'mak (Kreditlash):** Dorixonalarga tovarlarni muddatli to'lov asosida yetkazib berish orqali ularning aylanma mablag'larini qo'llab-quvvatlash.

5. **Marketing strategiyasi:** Bozor kon'yunkturasini o'rganish, narx siyosatini shakllantirish va mahsulotni tanitish bo'yicha tahliliy ishlarni amalga oshirish.

Ushbu qoidalar va tartiblar barcha turdagi ulgurji savdo tashkilotlari uchun (mulkchilik shaklidan qat'i nazar) **majburiy** hisoblanadi.

Xalqaro sifat standartlari

Zarur tarqatish amaliyoti (Good Distribution Practice, GDP) — bu dori vositalari muomalasi sohasidagi omborxonalar va ulgurji bazalar uchun sifatni ta'minlash tizimidir. GDP asosiga Yevropa Ittifoqi (EI) tomonidan qabul qilingan va JSST tomonidan tavsiya etilgan zarur tarqatish amaliyoti tamoyillari qo'yilgan. GDP qoidalari ulgurji sotishni tashkil etish jarayoniga yagona yondashuvni belgilaydi hamda ishlab chiqaruvchi tomonidan kafolatlangan dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiy buyumlarning chakana tarmoq va tibbiyot tashkilotlariga tushishidagi sifati va xavfsizligini ta'minlaydi.

Farmatsevtika mahsulotlarini saqlashning zarur amaliyoti (Good storage practices for pharmaceuticals, GSP) farmatsevtika mahsulotlarini to'g'ri saqlash va tashishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini belgilaydi. Ushbu qoidalar JSST Ekspert qo'mitasi tomonidan tavsiya etilgan boshqa GxP standartlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, farmatsevtika mahsulotlarini to'g'ri saqlash va tashish uchun zarur bo'lgan maxsus choralar tavsifini o'z ichiga oladi. GSP qoidalari farmatsevtika mahsulotlarini saqlash, tashish va tarqatish bilan bog'liq bo'lgan barcha xodimlar uchun mo'ljallangan.

GxP oilasidagi barcha standartlarning yakuniy maqsadi — tovarning ishlab chiqaruvchidan iste'molchigacha bo'lgan harakati davomida farmatsevtika tovarlari va chakana savdoning sifatini saqlab qolishdir. Farmatsevtika bozorida hozirgi vaqtda bir qancha distribyutorlik kompaniyalari faoliyat ko'rsatmoqda, Muayyan tasniflash belgisiga qarab, ulgurji farmatsevtika tashkilotlari quyidagilarga bo'linadi:

Faoliyat ko'lami va xarakteri bo'yicha: Umummiy, (1-darajali) — yirik farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari uchun tovar harakati kanallarini shakllantiradi va xorijiy yetkazib beruvchilarning O'zbekiston bozoriga chiqishi uchun sharoit yaratadi (ushbu toifaga yalpi savdo hajmi, sertifikatlangan kompaniya omborlari joylashgan huquqiy okruglar soni, filiallar soni kabi ko'rsatkichlarga qarab farmatsevtika distribyutorlari kiradi); Mintaqalararo va mintaqaviy ulgurji tashkilotlar — tovarlarni ulgurji sotish jarayonini yakunlaydi, tovarlarni huquqiy darajadagi farmatsevtika distribyutorlaridan va mahalliy ishlab chiqaruvchilardan sotib oladi, so'ngra farmatsevtika tovarlarini chakana savdo korxonalariga yetkazib beradi, chunki ular bozordagi o'z ta'sir doirasini eng aniq belgilaydilar;

Tovar ixtisoslashuvi bo'yicha:

Ixtisoslashgan ulgurji tashkilotlar — bir xil iste'mol xususiyatlari va maqsadiga ko'ra birlashtirilgan bir yoki bir nechta tovar guruhlarini (masalan, ortopedik tovarlar) sotib olish va sotishni amalga oshiradi; agar ulgurji tashkilot ma'lum bir tovar savdosiga ixtisoslashgan bo'lsa, u diler, agar ma'lum bir ishlab chiqaruvchining tovarlari savdosiga ixtisoslashgan bo'lsa — rasmiy diler deb ataladi;

15-Mavzu: Dori vositalarining muomalasida logistik yondashuv

Reja:

1. Farmatsevtik logistik tizim va uning asosiy bosqichlari
2. Dori vositalarining taqsimoti va logistika zanjiri
3. Dori vositalarining muomalasida logistik yondashuv.

Kalit soʻzlar: logistika, farmatsevtik logistika, moddiy oqim, axborot oqimi, logistika zanjiri, logistika kanali, taqsimot, omborxonalar, transport, farmatsevtika bozori, dori vositalari muomalasi, boshqaruv, servis xizmat, taʼminot tizimi.

Dori vositalarini muomala sohasida xomashyo, substansiya olish yoki dorivor oʻsimlikni oʻstirishdan boshlab, toki isteʼmolchiga dori vositalari yetkazib berguncha boʻlgan yoʻlni ikki qismga ajratish mumkin. Xomashyoni olishdan boshlab, toki tayyor tovar ishlab chiqargungacha boʻlgan yoʻlning bir qismi *texnik-ishlab chiqarish maqsadidagi tovarning harakati*, deb aytiladi. Yoʻlning ikkinchi qismi tayyor tovarning ishlab chiqaruvchidan isteʼmolchiga yoki foydalanuvchiga yetib borish harakati — *tovar harakati*, deb ataladi. Bu ikki oqimning birlashtirilganiga uncha koʻp boʻlgani yoʻq va ularning orasidagi munosabat *moddiy oqim*, deb nomlandi. Bu esa, oʻz navbatida, tovar harakati jarayonida paydo boʻlgan yangi obyekt logistika (yunon. *Logistics* — hisoblash, fikrlash sanʼati) fanining oʻrganish predmetiga aylandi. Hozirgi kunda logistikaning koʻpgina taʼrifi mavjud boʻlib, ulardan biri logistika — istiqbolni aniqlash, xarid qilishni amalga oshirish, ishlab chiqarish hajmlarini rejalashtirish, buyurtmalarni qayta ishlash, zaxiralarni boshqarish, omborxonalar faoliyati va transport orqali tashishlarni rejalashtirishni oʻz ichiga oladigan kompleks xoʻjalik faoliyati deb koʻriladi. Farmatsevtik bozorda ulgurji savdoning rivojlanishi, farma- tsiyani tashkil qilish va iqtisodiyotning kelajak yoʻnalishini belgilashda logistik yondashuvlarning qoʻllanishi *farmatsevtik logistika* deb ataladi.

Farmatsevtik logistika — farmatsevtik va boshqa tovarlar hamda ular bilan bogʻliq boʻlgan farmatsevtik yordamda isteʼmolchilarni qoniqtira oladigan axborotli, moliyaviy va xizmat qilish oqimlarini oʻz ichiga oladigan boshqarish hamda qulaylashtirishni taʼminlaydigan fan va amaliy faoliyatdir. Logistika moddiy resurslarni taqsimlash, ishlab chiqarishni texnik, texnologik, tashkiliy taʼminlash toʻgʻrisidagi fan sifatida, ilmiy-texnik taraqqiyot taʼsiri natijasida tovarlar aylanuvi jarayo-

nini takomillashtirib borishga bo'lgan doimiy talab ta'siri ostida paydo bo'ldi.

Logistika quyidagilarga asoslanadi:

texnikaga (materiallar oqimi);

axborotga (axborotlar oqimi);

ishlab chiqarishga (mos holdagi boshqaruv modellari bilan).

Tovar harakati jarayonining murakkablashuviga bir qator omillar sabab bo'lib, ularning eng asosiylari quyidagilardir:

- o'tkazuvchi bozorlar uchun olib borilgan aniq kurashlar, ularni egallash, kengaytirish, bozordagi mavqeyini mustahkamlash, iste'molchilar xohish-irodasini o'rganish, tovarning hayotiylik davrini o'rganish, raqobatchilar bozorga taklif qilayotgan tovarlarni va iste'molchilar talabini o'rganish; aniq o'tkazuvchi bozorlarga yo'naltirilgan va iste'molchilar

buyurtmasiga asosan ishlab chiqarishni tashkil etish, barcha bosqichlarda moddiy resurslar harakati. Aniq va puxta o'ylab chiqilgan, rejalashtirilgan va tashkil etilgan ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish; tovar harakati to'g'risidagi axborotning muomala jarayonining barcha bosqichlarida va tovarni ishlab chiqarish jarayonida tartibga solingan harakat; logistik tizim faoliyati logistik qoidalar asosida amalga oshiriladi. Logistik qoidalar deganda, logistik tizimda eng maqbul yo'nalishlarni aniqlash uchun yuklar va usullar yig'indisi tushuniladi; logistik tizim (LT) deganda elementlar va ular o'rtasida yuk(material) oqimini, u paydo bo'lgan nuqtadan iste'mol qilina digan nuqttagacha boshqarish maqsadida paydo bo'ladigan o'zaro aloqalar hamda bu jarayonlar uchun zarur bo'lgan axborot oqimlari yig'indisi tushuniladi.

Logistik tizimning elementlari quyidagilardir: ishlab chiqaruvchi, qayta ishlovchi korxonalar va boshqa tarmoqlarning korxonalari, tijorat-vositachilik korxonalari, transport va ombor quvvatlari, yetkazib beruvchilar, buyurtmachilar, axborot tizimlari, axborotni yig'ish, qayta ishlash va uzatish moslamalari, boshqaruv organlari (menejment). Moddiy oqimlar tizimining muvaffaqiyatli ishlashi logistik infrastrukturaning rivojlanishiga bog'liq. Logistika infrastrukturasida deganda bir korxonadan boshqa korxonaga moddiy va axborot oqimlarini ishonchli hamda bir maromda yetkazib turilishini ta'minlaydigan transport va boshqa zaruriy elementlarning yig'indisi tushuniladi. Logistika faoliyatining asosiy sohalaridan biri tovarni ta'minlash, ularni bevosita iste'molchiga yetkazib berish hisoblanadi. Logistik faoliyat,

birinchi navbatda, yuklarni tashish uchun zarur boʻladigan transport bilan bogʻliqdir. Transport faoliyatining asosiy koʻrsatkichi — bu bajarilgan transport ishlarining hajmi, yaʼni yuklarni maʼlum bir masofaga kam xarajatlar bilan tashish hajmi hisoblanadi.

Quyidagilar logistik sarf-xarajatlar hisoblanadi:

- tashishga, ortishga, tushirishga, qayta ortishga, yuklarni manipulyatsiya qilish;
- transport-ombor ishlarining hamma turlari boʻyicha taxlash;
- axborot xizmatini koʻrsatish, yaʼni axborot oqimlarini tashkil etish;
- aylanma mablagʻlarni tutib turishga va omborlarda yuklarni saqlab turish natijasida qilinayotgan tavakkalchilik;
- logistik boshqarish.

Moddiy (yuk) oqimlarining faoliyat yuritishi bilan bogʻliq boʻlgan zarur tushunchalardan biri axborot oqimlaridir. Shuningdek, teskari aloqa, yaʼni rejalashtirilgan ish qanday natija bilantugaganini solishtirish uchun zarur boʻladigan axborot, aloqa tushunchasidan ham keng foydalaniladi. Teskari aloqa logistik jarayonlarni yanada samaraliroq boshqarishga imkon beradi. Axborot oqimlari logistik kanallar orqali oʻtadigan axborot kanallarining yigʻindisidir. Logistik kanal — yetkazib beruvchi, isteʼmolchi, tashuvchi, vositachi, sugʻurtachilardan iborat qisman tartibga solingan koʻprik. Isteʼmolchi yoki yetkazib beruvchi bozor iqtisodiyoti sharoitida tashuvchilarni, sugʻurtachilarni turli usullar bilan (reytingini hisoblash, operatsiyalarni tadqiq qilish usullarini qoʻllash va h.k.) tanlash imkoniyatiga egadir. Tanlash amalga oshirilgandan soʻng logistik kanal, logistik zanjirga aylanadi. Logistik zanjir — bu chiziqli tartibga solingan koʻplab jismoniy va yuridik shaxs (ishlab chiqaruvchilar, distributorlar, umumiy foydalaniladigan ombor)larning koʻpligi boʻlib, ular tashqi moddiy oqimni bir LTdan boshqa LTga yetkazib berish boʻyicha yoki yakuniy isteʼmolchiga yetkazib berish boʻyicha (noishlab chiqarish isteʼmoli, shaxsiy isteʼmol) operatsiyalarni amalga oshiradi. Umumiy holda logistik zanjir ishlab chiqaruvchi, isteʼmolchi, vositachi va tashuvchilarni birlashtiradi. Bu oqimlarning oʻzaro harakati va oʻzaro aloqasi tadbirkorlik logistikasi faoliyatida oʻz aksini topadi, u korxonalar, yetkazib beruvchilar hamda buyurtmachilar oʻrtasidagi barcha moddiy va axborot oqimlarini birlashtiradi hamda tashkil qiladi. Logistik jarayonlarning muvaffaqiyatli borishi logistik boshqaruvdan foydalaniladi, bu boshqaruv korxonani umumiy boshqar-

rişning bir qismi hisoblanadi. Logistik boshqaruv o‘zida reja- lashtirish, boshqarish va nazorat qilish kabilarni aks ettiradi hamda ular asosida mos holdagi axborot yotadi. Logistik bosh- qaruv korxonani umumiy boshqarish bilan birga faoliyat yurita turib, u moddiy (yuk) oqimlarning tejami va ildam bo‘lishini, zaruriy zaxiralarning eng qulay hajmini ta‘minlashi kerak, moddiy oqimlar mavjud bo‘lishining sharoiti va talablari to‘g‘risida axborotga ega bo‘lishi kerak.

Orasidagi moddiy oqimning qaysi qismida harakati o‘rgani- lishiga qarab, sotib olish logistikasi (tashkilotni moddiy resurslar bilan ta‘minlash), ishlab chiqarish logistikasi (tovar ishlab chiqa- radigan yoki saqlash va boshqalar bo‘yicha xizmat ko‘rsatadigan korxonalarining ichidagi moddiy oqimlar bilan boshqarish), taqsimlovchi logistika (tayyor tovarni iste‘molchiga yetkazib berish) turlariga bo‘linadi. Dori vositalarining assortimenti avj olib o‘sishi tovar hara- katidagi boshqarish ishlarini yanada mukammallashtirishga sabab bo‘lmoqda (taqsimlovchi logistika). Tovar harakati yoki taqsim- lovchi logistika — bu iste‘molchi talabini qondirish va daromad olish maqsadida ishlab chiqarish joyidan iste‘mol qilish joyiga materiallar, tayyor buyumlar va ularga tegishli ma‘lumotlarning yetib borishini rejalashtirish va nazorat qilish faoliyatidir. Qisqa qilib aytganda, bu kerakli tovarni, kerakli iste‘molchiga, kerakli joyga o‘z vaqtida yetkazib berish jarayonidir. Taqsimlovchi logistikada tovar harakatining turli kanallar orqali moddiy oqim ishlab chiqaruvchidan so‘nggi iste‘molchiga yetib keladi. Ta‘minotchining ishonchi (tovarni aniq muddatga, qat‘iy grafik asosida yetkazish va boshq.), investitsiya va kreditlash imkoniyatlari, muomala xarajatlarining kattaligi, mavjud bo‘lgan assortimentga talab, narxi va boshqalar kabi omillar harakati moddiy oqim (farmatsevtik va boshqa tovarlar)ning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Moddiy oqimga yana bir necha kichik oqimlar hamroh bo‘ladi:

- moliyaviy oqim (pul vositalari harakati), o‘z navbatida, quyidagi turlarga bo‘linadi: a) investitsiyaviy; b) dori vositalarini sotib olishni ta‘minlovchi; d) transport xarajatlarini qoplovchi; e) savdoni ta‘minlab beruvchi;

- raqobat muhitida firma uchun yana bir afzalligi — servis xizmatlardir;

- axborotli — boshqa oqimlar bilan parallel holda to‘g‘ri yo‘nalishda harakatlanadi, teskari yo‘nalishda esa logistik zanjir davomida qayta aloqa o‘rnatadi;

- transportli — moddiy oqim harakatini ta'minlaydigan (masalan, dorixona assortimenti buyumlarini tashishni tashkil qilish) zarur bo'lgan barcha element va faoliyatlar yig'indisini o'z ichiga oladi.

Logistikaning asosiy vazifasi — tovar iste'molchiga yetib borguncha moliyaviy, axborotli, servis, transport xizmatlarini rejalashtirish, tashkillashtirish va har bir moddiy oqimlar harakatidagi faoliyat turlarini nazorat qilishdir.

Dori vositalarining muomalasida logistik yondashuv – bu dori vositalarining ishlab chiqarilishidan tortib, iste'molchiga yetkazilishigacha bo'lgan barcha bosqichlarda ularni samarali, xavfsiz va o'z vaqtida boshqarishni nazarda tutuvchi tizimli va strategik yondashuvdir. Dori vositalarining muomalasida logistik yondashuvni yanada samarali tashkil etish farmatsevtika tizimining barqaror ishlashida muhim ahamiyatga ega. Logistika jarayonlari nafaqat tovar harakatini, balki axborot va moliyaviy oqimlarni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli farmatsevtik logistika tizimi kompleks boshqaruvni talab qiladi va uning asosiy maqsadi dori vositalarini iste'molchiga eng qisqa vaqt ichida, sifatini saqlagan holda va minimal xarajatlar bilan yetkazib berishdan iborat. Farmatsevtik logistik tizimda asosiy bosqichlar ishlab chiqarish, saqlash, tashish va taqsimot jarayonlaridan iborat bo'lib, har bir bosqich o'zaro uzviy bog'langan holda ishlaydi. Ishlab chiqarish bosqichida dori vositalari tayyorlanadi va ularning sifati nazorat qilinadi. Keyingi bosqichda mahsulotlar maxsus omborxonalarda saqlanadi va bu jarayonda harorat, namlik hamda saqlash sharoitlariga qat'iy rioya qilinadi. Omborxonalar logistikasining to'g'ri tashkil etilishi dori vositalarining yaroqlilik muddatini saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Taqsimot bosqichi logistikaning eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Bu bosqichda dori vositalari ulgurji tashkilotlar, distribyutorlar va dorixonalar orqali iste'molchilarga yetkaziladi. Logistika zanjiri ishlab chiqaruvchidan boshlanib, oxirgi iste'molchigacha davom etadi va bu jarayonda turli vositachilar ishtirok etadi. Har bir bo'g'in o'z vazifasini aniq bajarishi dori vositalarining uzluksiz ta'minotini kafolatlaydi. Axborot oqimi logistika tizimining ajralmas qismi bo'lib, u dori vositalarining harakati haqida real vaqt rejimida ma'lumot almashishni ta'minlaydi. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida buyurtmalarni qabul qilish, zaxiralarni boshqarish va yetkazib berish jarayonlarini nazorat qilish ancha osonlashadi. Bu esa inson omili xatolarini kamaytiradi va tizim

samaradorligini oshiradi. Farmatsevtik logistikaning yana bir muhim yo‘nalishi transport tizimini to‘g‘ri tashkil etishdir. Dori vositalari maxsus sharoitlarda tashilishi kerak, chunki ularning ko‘pchiligi harorat va yorug‘likka sezgir hisoblanadi. Sovuq zanjir (cold chain) tizimi orqali tashiladigan dori vositalari, ayniqsa vaksinalar va biologik preparatlar uchun alohida logistika sharoitlari talab etiladi. Logistik boshqaruv jarayonida rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va tahlil qilish funksiyalari muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonlar orqali dori vositalari zaxiralari optimallashtiriladi, ortiqcha saqlash xarajatlari kamaytiriladi va yetishmovchiliklarning oldi olinadi. Shu bilan birga, farmatsevtik bozor talabiga mos ravishda tezkor javob berish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, dori vositalarining muomalasida logistik yondashuv farmatsevtika tizimining samarali ishlashini ta‘minlaydigan asosiy omillardan biridir. U ishlab chiqarishdan tortib iste‘molchigacha bo‘lgan barcha jarayonlarni muvofiqlashtiradi va dori vositalarining sifatli, xavfsiz hamda o‘z vaqtida yetkazilishini ta‘minlaydi. Zamonaviy farmatsevtika sohasida logistik tizimni rivojlantirish aholi salomatligini muhofaza qilish va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirishda muhim strategik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Farmasevtika ishini tashkil qilish : darslik, Sh. Z. Umarova tahriri ostida Toshkent : Innovasion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi,2020. – 575 b
2. E. R. Toshmuxammedov, X.S. Zaynutdinov, A. M. Komilov, R. A.Muhammedova, F.B. Turayeva, M. Z. Islomova Farmatsevtika ishini tashkil qilish. Darslik. Toshkent 2008y
3. Farmatsevtika ishini tashkil qilish. I-qism.T.: "Barkamil fayz mediya" , 2016, 252 bet.
4. Управление и экономика фармации : учебник / под ред. И.А. Харкевича. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2018.- 928 с. : ил.
5. Ўзбекистон Республикасида фармацевтика фаолияти (Хукукий меъерий ҳужжатлар ва маълумотлар тўплами). 1-китоб : ўқув қўлланма / А.Н. Yunusxo'jayev. – Toshkent : Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2001. – 287 bet. – Adadi 3000.
6. Tibbiy tovarshunosligi. Ziyayeva M. / Darslik. - Toshkent : Fan, 2008.-.319b.
7. Tibbiyot va farmatsevtika tovarshunosligi: o'quv qo'llanma / N.S. Bozorova, M.A. Narzullayeva, M.A. Begmatova. – Toshkent : METHODIST, 2023. – 122 bet

Internet saytlari

1. <https://mt.sammu.uz>
  2. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)
  3. [www. edu. uz](http://www.edu.uz)
  4. www.fitq.zn.uz
- www.lex.uz

N.S. Bozorova, M.G'. Oltiboyeva

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH FANIDAN

Ma'ruzalar to'plami

9207

№ 967457

Mas'ul muharrir

ABDUXALIMOV SHERZOD ABDUVALI O'G'LI

Musahhih

Yazdanov M.

Sahifalovchi va dizayner

Bozorov A.

“Octagon print” nashriyotida chop etildi.

Pochta indeksi 140100. Samarqand shahar, Bo'stansaroy ko'chasi 32 A-uy

Bosishga 03.06.2026 da rusxat etildi. Bayonnoma raqami: 10

Bichimi 60 x 84^{1/16}. “Times New Roman” garniturası. 9,77 bosma taboq.

Adadi: 100 nusxa, Buyurtma raqami: 28/2026

Tel/fax: +994 94 415 45 44 e-mail yazdanovmahmud@gmail.com